

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ**

Διπλωματική Εργασία

**Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ**

Πάσο Ατένα

Επιβλέπων καθηγητής: Ανδρέας Λιαρόπουλος

Πειραιάς, 2021

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Πάσο Ατένα

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Αντρέα Λιαρόπουλο, για τις πολύτιμες συμβουλές του και την καθοδήγησή του κατά την διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Πίνακας Εικόνων

Figure 1. Τα πεδία της Ανατολικής Μεσογείου.	24
Figure 2. Τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου και οι σταθμοί υγροποίησης φυσικού αερίου της Αιγύπτου.	27
Figure 3. Ισραηλινά κοιτάσματα φυσικού αερίου.	30
Figure 4. Τα οικόπεδα της Κύπρου.	32
Figure 5. Ο αγωγός East Med στην Ανατολική Μεσόγειο.	35
Figure 6. Ο Αγωγός TAP.	67

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας Εικόνων	4
Κεφάλαιο 1. Η σημασία της ενέργειας για τις διεθνείς σχέσεις και την ασφάλεια	6
1.1 Η ασφάλεια	10
1.2 Η ενεργειακή ασφάλεια	12
1.3 Τα είδη και οι πτυχές της ενεργειακής ασφάλειας	15
1.4 Οι Αρχές της ενεργειακής ασφάλειας	16
1.5 Η ενεργειακή πολιτική	17
2.1 Η γεωγραφική και στρατηγική αξία της Μεσογείου	20
2.2 Η αξία των κοιτασμάτων φυσικού αερίου και οι οδοί μεταφοράς	22
2.3 Η σημασία οριοθέτησης ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο	36
2.4 Ανταγωνισμός και συνεργασία	40
Κεφάλαιο 3. Η ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας	45
3.1 Η εθνική ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας	46
3.2 Η ενεργειακή στρατηγική της Τουρκίας	48
3.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Τουρκίας	50
3.4 Η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και το Δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan)	52
3.4 Οι διακρατικές σχέσεις	57
Κεφάλαιο 4. Η ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας	59
4.1. Η εθνική ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας	60
4.2 Η διεθνής ενεργειακή στρατηγική της Ελλάδας	62
4.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας	64
4.5 Η αποτρεπτική πολιτική της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο	67
4.6 Οι διακρατικές σχέσεις	69
Βιβλιογραφία	73
Ξενόγλωση	73

Εισαγωγή

Η ενέργεια είναι ένα από τα σημαντικότερα αγαθά που έχουν ανακαλυφθεί, το οποίο έχει βελτιώσει σημαντικά την ποιότητα ζωής των πολιτών και χωρίς το οποίο οι συνθήκες ζωής μας θα ήταν δύσκολες. Τα σημαντικότερα από αυτά, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, είναι τα καύσιμα που κινούν την παγκόσμια οικονομία, τα παγκόσμια μεταφορικά δίκτυα, αλλά και την καθημερινή μας ζωή(ρεύμα, θέρμανση κ.ά.). Η αναγκαιότητα της ενέργειας όμως, έχει οδηγήσει στην ανεξέλεγκτη χρήση της, κάτι το οποίο φέρνει αντιμέτωπα τα κράτη με το πρόβλημα της εξασφάλισης ενεργειακών πόρων. Επειδή τα αγαθά αυτά είναι πεπερασμένα, τα κράτη έρχονται συχνά αντιμέτωπα με το δίλημμα, εάν θα πρέπει να διεκδικήσουν τα ήδη υπάρχοντα ή εάν θα πρέπει να αναπτύξουν νέες μεθόδους παραγωγής ενέργειας. Γι'αυτό, η ενεργειακή πολιτική αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εξωτερικής τους πολιτικής καθώς έρχεται να δώσει λύσεις στο ζωτικής σημασίας ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας των κρατών.

Οι νέες ανακαλύψεις υποθαλάσσιων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο, έχουν δώσει νέες εναλλακτικές λύσεις στα κράτη, κυρίως αυτά της Ανατολικής Μεσογείου, για να επαναδιοργανώσουν την εσωτερική αγορά τους και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Η Ελλάδα και η Τουρκία, που ανήκουν στην περιοχή, βάσει των διαχρονικών διαφορών και αντιπαλοτήτων τους, έχουν επιδοθεί σε έναν αγώνα, μαζί με περιφερειακούς δρώντες(Ισραήλ, Αίγυπτος, Λιβύη,Κύπρος) και διεθνείς(ΗΠΑ,Κίνα) για να εξασφαλίσουν τους υποθαλάσσιους πόρους της περιοχής. Ο αγώνας αυτός έχει εντείνει την περιφερειακή αστάθεια στην ασταθή περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία αντιμετωπίζει ήδη προβλήματα σε τομείς ασφαλείας και προσφάτως, σε αυτόν τη ενεργειακής ασφάλειας.

Κεφάλαιο 1.Η σημασία της ενέργειας για τις διεθνείς σχέσεις και την ασφάλεια

Η ενέργεια αποτελεί την κινητήριου δύναμη των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών συμβάλλοντας στην βελτίωση της καθημερινότητας των πολιτών και στην ομαλή λειτουργία των συγχρόνων οργανωμένων κρατών. Οι κυριότερες μορφές ενέργειας που συναντάμε σήμερα,

ανήκουν είτε στην κατηγορία των πρωτόγενων συμβατικών πηγών ενέργειας, είτε στην κατηγορία των δευτερογενών πηγών ενέργειας. Στις πρωτογενείς συμπεριλαμβάνονται τα ορυκτά καύσιμα όπως το πετρέλαιο, ο λιγνίτης, η πυρηνική ενέργεια και το φυσικό αέριο και στις δευτερογενείς πηγές, οι μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), όπως, για παράδειγμα, η αιολική ενέργεια, η γεωθερμική, η ηλιακή και η υδροηλεκτρική.

Η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει το θέμα της ενέργειας έχει προσδώσει διεθνή διάσταση στο ζήτημα. Η ιδιαιτερότητα συνίσταται στο γεγονός ότι κάποιες χώρες έχουν ευνοηθεί από τις μεγάλες γεωλογικές μεταβολές, ευρισκόμενες επάνω σε πλούσια κοιτάσματα, ενώ άλλες στερούνται αναλόγων πηγών. Οι πρώτες, ενδιαφέρονται να αποκομίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα κέρδη, ενώ οι δεύτερες να εξασφαλίσουν τον απρόσκοπτο εφοδιασμό τους με τους πλέον συμφέροντες όρους¹.

Η ιδιαιτερότητα της ενέργειας, δημιουργεί αναπόφευκτα τριβές ανάμεσα στα κράτη για την απόκτηση του μονοπωλίου των ενεργειακών πόρων. Στην περίπτωση που οι ενεργειακοί πόροι είναι άφθονοι, τότε είναι δυνατό να εξασφαλιστεί η οικονομική ευημερία. Επειδή όμως, οι φυσικοί πόροι εξαντλούνται, τα κράτη αντιμετωπίζουν δυσκολίες στον εφοδιασμό και αναπόφευκτα, δυσκολεύονται να αποκτήσουν οικονομική ευημερία. Τότε, οδηγούνται μοιραία σε αλλαγές στα τεχνολογικά και καταναλωτικά πρότυπα καθώς επίσης και στον σχεδιασμό της ενεργειακής τους πολιτικής με σκοπό να διασφαλίσουν την ενεργειακή τους ασφάλεια. Συνεπώς, ενέργεια και ανάπτυξη είναι στενά συνδεδεμένες. Παράλληλα, η ενέργεια είναι ζωτικής σημασίας για την εθνική ασφάλεια, δεδομένου ότι συνιστά βασικό παράγοντα για να διατηρηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις σε κίνηση και κατ'επέκταση, συμβάλλει στη διατήρηση της ύπαρξης του κράτους.

Ως εκ τούτου η κατοχή, ο έλεγχος και η δυνατότητα εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα στις διακρατικές σχέσεις αφού μπορεί να αποτελέσει αιτία συγκρούσεων ή ειρήνης. Ο έλεγχος και η κατοχή ενεργειακών πρώτων υλών υπήρξε ανέκαθεν παράγοντας ισχύος και στοιχείο στρατηγικής για όλες τις χώρες καθώς οι ενεργειακοί πόροι προσφέρουν πλούτο και πολιτική ισχύ σε ένα κράτος. Επίσης, επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα και την απόκτηση στρατιωτικής ισχύος. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να δούμε τους τρόπους

¹ Ιωάννης Παρίσης *Η καθ'ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη, 2013), σελ.192.

μεταφοράς της ενέργειας, και πιο συγκεκριμένα των υδρογονανθράκων και την σημαντικότητά τους για τα κράτη.

Η ικανότητα να μεταφέρει κάποιος ενέργεια εκτός των συνόρων είναι πολύ σημαντική για την ασφάλεια μιας χώρας και την οικοδόμηση σχέσεων αμοιβαίου οφέλους. Ειδικά για τους υδρογονάνθρακες και την μεταφορά τους μέσω αγωγών, έχει προκύψει ένα μεγάλο ενδιαφέρον, μετά και τις ανακαλύψεις σημαντικών ποσοτήτων στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι ποσότητες αυτές πιθανώς, μπορούν να δώσουν λύση στο πρόβλημα της ενεργειακής ασφάλειας πολλών χωρών σε τοπικό, περιφερειακό και ίσως σε παγκόσμιο επίπεδο, αν και το τελευταίο είναι ιδιαίτερα δύσκολο.

Η μεταφορά των υδρογονανθράκων από τους προμηθευτές στους καταναλωτές μπορεί να γίνει είτε μέσω θαλάσσης ή μέσω στεριάς με αγωγούς. Συγκεκριμένα, συναντάμε δύο κατηγορίες χωρών που μετέχουν σ' αυτή την διαδικασία. Αφενός βρίσκονται οι χώρες που παράγουν ενέργεια και στα εδάφη τους έχουν αποθηκευμένες μεγάλες ποσότητες πετρελαίου και φυσικού αερίου. Αφετέρου, βρίσκονται τα κράτη που απαραίτητα εξαρτώνται από εισαγόμενη ενέργεια για την οικονομική τους επιβίωση και για την διατήρηση της κοινωνικής τους ισορροπίας². Τα πρώτα συνιστούν τα κράτη εξαγωγείς και τα δεύτερα, τα κράτη εισαγωγείς που εξαρτώνται ενεργειακά από όσα διαθέτουν πηγές ενέργειας. Στη διαδικασία μεταφοράς συμμετέχουν, επίσης τα κράτη διαμετακομιστές, ο εθνικός χώρος των οποίων χρησιμοποιείται για την μεταφορά ενεργειακών αποθεμάτων.

Επειδή περισσότερο από το 50% των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές, η μεταφορά υδρογονανθράκων-από τους οποίους παράγεται το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο- μέσω αγωγών έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια και οι παραγωγοί αποστέλλουν το πετρέλαιο ή φυσικό αέριο από τα πεδία παραγωγής ως τα σύνορα των χωρών που τις χρησιμοποιούν. Η διαδικασία της μεταφοράς προϋποθέτει τρία μέρη που αναφέραμε, τον παραγωγό, τον ή τους διαμετακομιστές και τον εισαγωγέα και οι οροί καθορίζονται μεταξύ των μερών βάσει συμφωνίας.

² Αντρέας Ανδριανόπουλος, *Ενέργεια και εξωτερική πολιτική*, Ημερίδα «Ενέργεια και εξωτερική Πολιτική» (Αθήνα, 9 Νοεμβρίου 2009,) τελευταία πρόσβαση, 14/10/2020, https://www.iene.gr/energyweek09/articlefiles/eep/1stSession/4_A_ANDRIANOPOULOS.pdf.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των υδρογονανθράκων είναι πως η έρευνα, η εξόρυξη και η εκμετάλλευση τους γίνονται ακριβώς στο σημείο όπου βρίσκονται, είτε στο υπέδαφος είτε στο βυθό. Αυτό τους καθιστά δημόσιο αγαθό και η κυβέρνηση του κράτους στο οποίο βρίσκονται έχει τα πλήρη δικαιώματα κατοχής και εκμετάλλευσης τους. Ωστόσο, ορισμένες χώρες που δεν διαθέτουν είτε την οικονομική δυνατότητα είτε την τεχνογνωσία για να αναπτύξουν μόνες τους τις πλουτοπαραγωγικές πηγές τους, υπογράφουν συμβάσεις με ξένες εταιρείες ή κοινοπραξίες στις οποίες εκχωρούν δικαιώματα έρευνας ή εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων. Οι συμφωνίες αυτές συνάπτονται είτε κατόπιν διμερών διαπραγματεύσεων είτε μέσω διεθνών διαγωνισμών³. Οι ξένες εταιρείες ρυθμίζουν στην ουσία το σύστημα παραγωγής και διακίνησης των υδρογονανθράκων παγκοσμίως.

Σε αντίθεση με την εξόρυξη πετρελαίου, η εξόρυξη και κυρίως η μεταφορά φυσικού αερίου είτε μέσω αγωγών είτε μέσω σταθμών υγροποίησης (LNG) είναι δαπανηρή και απαιτεί μεγάλες επενδύσεις πολλά χρόνια πριν την πραγματοποίηση εσόδων. Τέτοιου είδους υποδομές για να αποδώσουν απαιτούν συνήθως την πρόσβαση στον ενεργειακό πλούτο 2-3 γειτονικών χώρων ώστε να δημιουργηθούν οικονομίες κλίμακας. Συνεπώς, για να πραγματοποιηθούν τέτοιες υποδομές χρειάζεται γεωπολιτική σταθερότητα, συνεργασία και μακροχρόνια προοπτική.⁴ Είναι σχεδόν απίθανο να επενδύσει κανείς σε υποδομές σε χώρες που βρίσκονται σε πολιτική αστάθεια, έχουν ενδοκοινοτικές συγκρούσεις ή εμφύλιους πολέμους. Προκειμένου επομένως καταστεί δυνατή η εξόρυξη των υδρογονανθράκων από τις θαλάσσιες επικράτειες αυτών των περιοχών, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ομαλών διακρατικών σχέσεων ώστε τα δαπανηρά έργα να καταστούν αποδοτικά.⁵ Οι επενδυτές και τα κράτη παραγωγού, λοιπόν, σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να υπολογίσουν το ρίσκο που θα έχει η επένδυση στις χώρες αυτές και αν το κέρδος τους υπερτερεί του κόστους.

Επιπρόσθετα, τα τελευταία χρόνια η αύξηση της κατανάλωσης σε χώρες του κόσμου με μεγάλο πληθυσμό όπως η Κίνα και η Ινδία έχουν καταστήσει ακόμα πιο μεγάλη την ανάγκη για

³ Μαρίκα Καραγιάννη, *Τα συμβόλαια έρευνας και εξόρυξης υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο*, Foreign Affairs, (Νοέμβριος 2019), τελευταία πρόσβαση: 5/04/2021, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72533/marika-karagianni/ta-symbolaia-ereynas-kai-eksoryksis-ydrogonanthrakon-stin-an-mes>

⁴ Αθανάσιος Πλατιάς, «Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο», στο *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019), σελ. 76.

⁵, «Η Ανατολική Μεσόγειος ως πεδίο στρατηγικών ανταγωνισμών», ΕΛΙΣΜΕ Εσπερίδα, (Αθήνα, 4 Δεκεμβρίου 2018).

αξιοποίηση νέων φυσικών πόρων, ΑΠΕ και τις επενδύσεις σε υποδομές ενεργειας. Γι'αυτό καταφεύγουν στην αναζήτηση νέων μεθόδων παραγωγής ενέργειας οι οποίες μπορούν να αποδειχτούν αποδοτικές για τις αναπτυγμένες χώρες όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας από αιολική,ηλιακή κ.ά.μορφές ενέργειας.

1.1 Η ασφάλεια

Η έννοια της ασφάλειας είναι ένα αντικείμενο γύρω από το οποίο έχουν εκφραστεί διαφορετικές αντιλήψεις.Η ασφάλεια παραδοσιακά ορίζεται ως η «απουσία απειλών». Στις παραδοσιακές αναλύσεις περί ασφάλειας, η έννοια συνυφίνεται με τις *stricto sensu* πτυχές της στρατιωτικής ασφάλειας και σχετίζεται με την διατήρηση της εδαφική ακεραιότητας και της εθνικής ανεξαρτησίας. Συνεπώς,έχει σχέση με την διατήρηση της κρατικής υπόστασης.⁶ Ως εκ τούτου,εξισώνεται με την εθνική ασφάλεια.

Την μεταψυχροπολεμική περίοδο, οι νέες μορφές απειλών που εμφανίστηκαν έδωσαν διαφορετικές διαστάσεις στην έννοια λόγω της μεταβαλλόμενης φύσης των αναδυόμενων συγκρούσεων. Η μεταψυχροπολεμική θεώρηση, συγκεκριμένα, υποστηρίζει πως η ασφάλεια μπορεί να επηρεαστεί και από άλλους παράγοντες οικονομικής, δημογραφικής, περιβαλλοντικής φύσεως⁷.

Η νεορεαλιστική σκέψη αντικατοπτρίζει για πολλούς την μεταψυχροπολεμική περίοδο. Στη θεωρία της, εμβαθύνονται οι έννοιες της ασφάλειας και της στρατηγικής ώστε να συμπεριλαμβάνουν και μη στρατιωτικές μεταβλητές, όπως η οικονομική, πολιτική, κοινωνική, περιβαλλοντική ασφάλεια οι οποίες αναφέραμε. Σύμφωνα με τον McNamara, η ουσία της ασφάλειας είναι η ανάπτυξη που περιλαμβάνει όχι μόνο της ικανότητα ενός κράτους να επιβιώσει,

⁶Angela Raphaella Kopsida,«Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο» ,(May 2018),τελευταία πρόσβαση: Ιούνιος 2021 , https://www.researchgate.net/publication/326544639_Aspheleia_kai_energeiakas_exelixeis_sten_Anatolike_Mesogeio_Security_and_energy_developments_in_the_Eastern_Mediterranean

⁷ Γιώργος Κωσταράς , «Ανασυνθέτωντας την έννοια της ασφάλειας στον 21^ο αιώνα»,ΚΕΔΙΣΑ,τελευταία πρόσβαση: 08/05/2021, <https://kedisa.gr/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AD%CF%84%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5/>

αλλά και την ελευθερία να βελτιώσει την θέση του μακροπρόθεσμα. Ο McKinley θεωρεί ότι η ασφάλεια είναι η σχετική απουσία απειλών και η ικανότητα του κράτους να αντιδρά άμεσα στις τελευταίες, ώστε να προστατεύει τα ζωτικά του συμφέροντα. Η ασφάλεια επομένως, αφορά την ελευθερία από απειλές και την ικανότητα του κράτους να αξιοποιεί τις εθνικές και διεθνείς συνθήκες για την προστασία των συμφερόντων του μέσω πολιτικών κινητοποίησης πλουτοπαραγωγικών πόρων.⁸

Οι κλασικοί εκπρόσωποι του νεορεαλισμού όπως ο Θουκυδίδης, ο Kenneth Waltz και άλλοι, θεωρούν ότι η επιδίωξη της ισχύος αποτελεί το μέσο για την επιβίωση των κρατών. Ο Kenneth Waltz, στο βιβλίο του «Η θεωρία της διεθνούς πολιτικής», δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ασφάλεια. Σύμφωνα με τον Waltz, τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες οι οποίοι είναι ευαίσθητοι στο κόστος και γι' αυτό η βασική τους ανησυχία είναι η ασφάλεια τους, δηλ. η επιβίωση, η οποία επιτυγχάνεται με την «αρχή της αυτοβοήθειας». Συγκεκριμένα, τα κράτη μεριμνώντας για την ασφάλεια τους, μειώνουν την ασφάλεια των υπολοίπων κρατών επιδιώκοντας περισσότερη ισχύ και πλούτο⁹. Η ισχύς και ο πλούτος, παρ'όλο που είναι διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος, συμβάλλουν εξίσου στη μεγιστοποίηση της ασφάλειας του κράτους. Το αποτέλεσμα είναι να τροφοδοτείται ο ανταγωνισμός για την απόκτηση περισσότερου πλούτου και να δημιουργούνται «διλήμματα ασφαλείας.» Σε αυτό το άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, σύμφωνα με τους κλασικούς νεορεαλιστές, τα κράτη ενδιαφέρονται πρωτίστως, για την επιβίωση τους και έπειτα για την αποκόμιση σχετικών κερδών (relative gains) έναντι των αντιπάλων τους. Συνεπώς η αίσθηση της ανασφάλειας στο διεθνές σύστημα είναι αυτή που προκαλεί την αναζήτηση ισχύος για αυτοπροστασία.¹⁰

Η νεοφιλελεύθερη σχολή από την άλλη πλευρά, η οποία χρήζει εξίσου πολλών υποστηρικτών όπως ο Kant, θεωρεί ότι στο πράγματι άναρχο και συγκρουσιακό διεθνές το οποίο δημιουργεί ανασφάλεια στα κράτη, μπορεί να επιτευχθεί η ειρήνη και η σταθερότητα. Μια από τις βασικές πεποιθήσεις της σχολής που συνδέεται με την παύση του πολέμου και των συγκρούσεων, είναι ότι οι διεθνείς θεσμοί, η παγκοσμιοποίηση και η οικονομική αλληλεξάρτηση

⁸ Ευστάθιος Φακιάλας, «Ασφάλεια, στρατηγική και διαλεκτικός ρεαλισμός: Οντολογικά και επιστημολογικά ζητήματα στην συγκρότηση μιας διαφορετικής προσέγγισης της διεθνούς πολιτικής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 1999, τεύχος 100, σελ.80-82, <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/7335>

⁹ Kenneth Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, μτφ. Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011)

¹⁰ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*, (Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2018), σελ.60.

θα εκτοπίσουν τον πόλεμο και θα φέρουν τη συνεργασία και την ειρήνη. Με βάση αυτή τη λογική, οι διεθνείς θεσμοί οικονομικού χαρακτήρα οδηγούν στη συνεργασία και την ειρήνη. Τα κράτη επομένως, που συμμετέχουν σε διεθνείς οικονομικούς θεσμούς ενδιαφέρονται για την ευημερία και την ανάπτυξη τους, θέλουν δηλαδή να αποκομίσουν απόλυτα κέρδη (absolute gains).¹¹

1.2 Η ενεργειακή ασφάλεια

Η ενεργειακή ασφάλεια, ως αυτόνομος τομέας ασφάλειας, είναι αρκετά πρόσφατος όπως ο τομέας της περιβαλλοντικής ασφάλειας και συναρτάται με την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού. Η ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού για ένα κράτος σημαίνει ότι υπάρχει διαρκής διαθεσιμότητα των πόρων σε προσιτές τιμές.

Η ενεργειακή ασφάλεια ουσιαστικά υφίσταται όταν η παροχή ενέργειας είναι αρκετά μεγάλη ώστε να υποστηρίξει τις κοινωνικές, οικονομικές και στρατιωτικές δραστηριότητες¹². Η ενεργειακή ασφάλεια αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους τομείς ασφαλείας, τον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό, στρατιωτικό και έτσι πολλοί παράγοντες μπορούν να την επηρεάσουν. Τέτοιοι παράγοντες είναι ο υπερπληθυσμός, πολιτικής φύσεως λόγοι, εμφύλιοι πόλεμοι και συρράξεις, υποδομές, τρομοκρατικές επιθέσεις, διακυμάνσεις στις τιμές του πετρελαίου και φυσικού αερίου κ.ά. .

Η ενεργειακή ασφάλεια συμβαίνει να μετατρέπεται σε ενεργειακή ανασφάλεια όταν υπάρχουν παράγοντες που την προκαλούν, άμεσα ή έμμεσα, για παράδειγμα οι διακοπές ενεργειακών προμηθειών, οι προβληματικές ενεργειακές υποδομές και η κακή οργάνωση των αγορών¹³. Οι παράγοντες αυτοί σχετίζονται με την διάσταση της φυσικής ασφάλειας, της εξασφάλισης δηλαδή των εγκαταστάσεων, των αγωγών και της μεταφοράς της ενέργειας από

¹¹ Αθανάσιος Πλατιάς, Γεωπολιτική, Γεωοικονομία και Διεθνής ανταγωνισμός, *Τιμητικός τόμος ομότιμου καθηγητή Σωτηρίου Καρθούνη*, (Πειραιάς, Πνεπιστήμιο Πειραιώς, 2012), σελ. 593,594.

¹² Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ' ημάς θάλασσα: Γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη, 2013), σελ.192.

¹³ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η σημασία των παγκόσμιων και περιφερειακών μεταβολών για την Κύπρο: η (γεω)πολιτική διάσταση», *Ετήσια επιθεώρηση ιστορίας, κοινωνίας και πολιτικής*, 2015, σελ.12.

επιθέσεις και δολιοφθορές¹⁴. Από το σύστημα των επικοινωνιών και μεταφορών μέχρι και τα συστήματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, η ενεργειακή ασφάλεια είναι υπεύθυνη για την εξάρτηση ή μη ενός κράτους από εξωτερικούς παράγοντες για την προμήθεια ενέργειας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ρωσοουκρανική κρίση του 2009. Η Ρωσία διέκοψε την παροχή φυσικού αερίου στην Ουκρανία μετά την άρνηση της να πληρώσει την τιμή προμήθειάς του και η διακοπή, όπως ήταν επακόλουθο, επηρέασε σχεδόν τα μισά κράτη μέλη της Ε.Ε. τα οποία προμηθεύονταν από την Ρωσία φυσικό αέριο. Η Ρωσία είναι υπεύθυνη για το 42% των εισαγωγών των ευρωπαϊκών αγορών και το 90% των εξαγωγών φυσικού αερίου διέρχεται από την Ουκρανία¹⁵. Επομένως, γίνεται κατανοητή η σημαντικότητα της ασφαλούς μεταφοράς της ενέργειας αλλά και της σπουδαιότητας της αξιοπιστίας του κράτους διαμετακομιστή.

Τα κράτη για να προστατευτούν από παρόμοιες αιφνίδιες αλλαγές στην προμήθεια του εφοδιασμού, λαμβάνουν μετρά που τους επιτρέπουν να προστατευτούν. Τα μέτρα περιλαμβάνουν την διαφοροποίηση των πηγών προμήθειας και των οδών μεταφοράς τους. Οι πολιτικές διαφοροποίησης αποσκοπούν στη μείωση της εξάρτησης ενός κράτους από έναν συγκεκριμένο προμηθευτή ή μια συγκεκριμένη μορφή ενέργειας (πετρέλαιο, φυσικό αέριο). Όσο λιγότερο επομένως εξαρτάται ένα κράτος από μια συγκεκριμένη μορφή ενέργειας ή έναν προμηθευτή τόσο πιο ασφαλές θεωρείται. Η ενεργειακή εξάρτηση αναφέρεται επομένως, στο ποσοστό εκείνο της ενέργειας που μια χώρα χρειάζεται να εισάγει, επειδή δεν μπορεί να το προμηθευτεί από δικούς της πόρους.¹⁶

Δύο ακόμη σημαντικές διαστάσεις της είναι αυτές της οικονομικής και πολιτικής ασφάλειας. Η πολιτική διάσταση αφορά του πολιτικούς περιορισμούς ή τις πολιτικές ευελιξίες που έχει μια χώρα στην χάραξη μιας ανεξάρτητης ενεργειακής πολιτικής. Το οικονομικό σκέλος από την άλλη πλευρά, αφορά την μεταβλητότητα των τιμών των πρωτογενών ενεργειακών πόρων και ειδικότερα του πετρελαίου, που με τη σειρά της επηρεάζει την τιμή του φυσικού αερίου και το κατά πόσο θα είναι σε θέση τα κράτη να το προμηθεύονται υπό ομαλές συνθήκες για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Ως γνωστόν, η τιμή και η προμήθεια του πετρελαίου έχουν

¹⁴ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ'ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου* (Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη, 2013), σελ.193.

¹⁵ «Από την κρίση λόγω της διακοπής φυσικού αερίου προς την ασφάλεια», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τελευταία πρόσβαση, 28/05/2021, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0363:FIN:EL:PDF>

¹⁶ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ'ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη 2013) σελ.111

προκαλέσει τη θρυαλλίδα πολλών γεγονότων παγκοσμίως.¹⁷Το σημαντικό γεγονός που έφερε αλλαγές στους ενεργειακούς σχεδιασμούς των κρατών, είναι η πετρελαική κρίση του 1973, όταν το αραβικό εμπάργκο ακολούθησε μετά τον πόλεμο του Yom Kippur το 1973. Η αναστολή της ομαλής ροής του πετρελαίου προς τις αγορές της Δύσης και η κατοπινή αύξηση των τιμών προκάλεσε περιορισμό του ρυθμού ανάπτυξης, άνοδο του πληθωρισμού, καθώς και εκτροχιασμό των εμπορικών ισοζυγίων¹⁸.

Μετά την πετρελαική κρίση τα κράτη αποφάσισαν να διαφοροποιήσουν τις πηγές τους, τους προμηθευτές και τα τελευταία χρόνια, τις οδούς μεταφοράς. Η ενεργειακή διαφοροποίηση είναι ένα στρατηγικό εργαλείο για τα κράτη που θέλουν να μειώσουν την εξάρτησή τους και κατ'επέκταση να αυξήσουν την ασφάλειά τους. Αναφέρεται στη χρήση εκ μέρους ενός κράτους πολλαπλών πηγών και μορφών ενέργειας για την τροφοδοσία της εθνικής του οικονομίας, των δημόσιων υπηρεσιών και των αναγκών των μεμονομένων καταναλωτών¹⁹. Η πολιτική αυτή εξασφαλίζει την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, την ανθεκτικότητα έναντι αναταραχών, ανατροπών, κρίσεων, συγκρούσεων και διευκολύνει την ανταγωνιστικότητα. Συνεπώς, καταλαβαίνουμε πως η διαφοροποίηση είναι η καλύτερη συνταγή για ασφάλεια που μπορούν να υιοθετήσουν τα κράτη-καταναλωτές²⁰.

Είναι γενικά αποδεκτό, ότι όσο περισσότερο ένα κράτος διαφοροποιεί τις ενεργειακές του πηγές τόσο πιο ασφαλές είναι. Αυτό όμως, δημιουργεί περισσότερο ανασφάλεια στα κράτη που δεν έχουν κινητοποιήσει παρόμοιες πολιτικές, είτε επειδή δεν έχουν την τεχνολογική και οικονομική δυνατότητα να το κάνουν, είτε επειδή δεν ευνοούνται λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, με αποτέλεσμα να τροφοδοτείται η ανασφάλεια και ο ανταγωνισμός μεταξύ τους. Όσο πιο πολύ επομένως, αυξάνει ένα κράτος την ενεργειακή του ασφάλεια τόσο προσπαθούν και οι ανταγωνιστές του να αυξήσουν την δική τους. Ετσι, δημιουργούνται διλήμματα ασφάλειας που ανατροφοδοτούν τον ανταγωνισμό για τους φυσικούς πόρους.

¹⁷ Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για τη βελτίωσή της, IENE, σελ.9.

¹⁸ Μάρκος Τρούλης, «Πολιτική και ενεργειακή πολιτική», *Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες Αγωγής* τευχ.4, (2017), σελ. 85

¹⁹ Χριστίνα Βλάχου, «Το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσόγειου», *Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων* (2020), σελ. 6.

²⁰ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ'ημάς Θάλασσα : γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα:εκδόσεις Λιβάνη, 2013) σελ. 193.

1.3 Τα είδη και οι πτυχές της ενεργειακής ασφάλειας

Λόγω της πολύπλοκης και πολυδιάστατης φύσης της ενεργειακής ασφάλειας, ποικίλλουν οι ορισμοί στη διεθνή βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας ορίζει την ενεργειακή ασφάλεια ως « η αδιάκοπη φυσική διαθεσιμότητα των ενεργειακών πόρων σε μια τιμή που είναι προσιτή, με σεβασμό στις περιβαλλοντικές ανησυχίες».²¹

Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών ορίζει, επίσης, την ενεργειακή ασφάλεια ως « η συνεχής διαθεσιμότητα της ενέργειας σε ποικίλες μορφές, σε επαρκείς ποσότητες και σε λογικές τιμές». Γενικά, όλοι οι ορισμοί περιλαμβάνουν την έννοια της διασφάλισης της διαθεσιμότητας της ενέργειας σχετιζόμενη με τη ζήτηση.

Ουσιαστικά, υφίστανται δύο είδη ενεργειακής ασφάλειας, η ασφάλεια της προσφοράς και η ασφάλεια της ζήτησης. Η ασφάλεια της προσφοράς απασχολεί τα κράτη εισαγωγείς, τα οποία ενδιαφέρονται να εξασφαλίσουν τη σταθερή διαθεσιμότητα και προμήθεια των πόρων. Θέλουν να έχουν επομένως, ασφάλεια του εφοδιασμού. Κατ'έκταση, επενδύουν σε πολιτικές που στοχεύουν στο να αντιμετωπίσουν τα ρίσκα που μπορεί να έχει η διακοπή της διαθεσιμότητας των προμηθειών.

Από την άλλη πλευρά, η ασφάλεια της ζήτησης απασχολεί τα κράτη εξαγωγείς, τα οποία ενδιαφέρονται να εξασφαλίσουν τη σταθερότητα των τιμών των προϊόντων που εξάγουν (πετρέλαιο ή φυσικό αέριο). Σύμφωνα με τον Yergin, η ασφάλεια της ζήτησης συνίσταται στις σταθερές εμπορικές σχέσεις με τους καταναλωτές των οποίων οι αγορές τους προσφέρουν ένα σημαντικό τμήμα των εθνικών τους εσόδων²². Γίνεται αντιληπτό ότι για τους παραγωγούς υδρογονανθράκων, οι εξαγωγές αποτελούν την μεγαλύτερη πηγή εισοδήματος. Απαιτούνται επομένως, συνεχείς πωλήσεις των ενεργειακών πόρων στις υψηλότερες δυνατές τιμές. Οι διαφοροποιήσεις στις εξαγωγές ενέργειας θα στερούσαν, από τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών

²¹Jessica Jewel, "The IEA model of short term energy security (MOSES)," *IEA Energy Papers*, (December 2011) σελ. 9, τελευταία πρόσβαση: 28/04/2021, <https://doi.org/10.1787/5k9h0wd2ghlv-en>.

²² "International Energy Security: common concept for energy producing, consuming, and transit countries", Energy Charter Secretariat, (March 2015) σελ. 10, τελευταία πρόσβαση: 01/05/2021, https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf

σημαντικό εθνικό εισόδημα και θα προκαλούσαν αποσταθεροποίηση της οικονομίας τους. Συνεπώς, βασική επιδίωξή τους είναι να κρατήσουν σταθερές τις τιμές και τις ποσότητες των εξαγωγών τους.

Μια αιφνίδια διακοπή του εφοδιασμού της οικονομίας με ενέργεια ή και μια μεγάλη αύξηση των τιμών,θα είχε επιπτώσεις τόσο για τους παραγωγούς όσο για τους καταναλωτές. Γι' αυτό, η ισορροπία προσφοράς-ζήτησης είναι βασικό μέλημα των κρατών και προϋπόθεση για να υπάρχει σταθερή ροή της ενέργειας. Τέλος, τονίζεται η πολυδιάστατη και πολύπλοκη φύση της ενεργειακής ασφάλειας, καθώς η μεταβολή της σε ένα σημείο του κόσμου (στην περίπτωση μας η περιοχή της ΝΑ Ευρώπης) μπορεί να επηρεάσει τις άλλες χώρες.

Η ενεργειακή ασφάλεια έχει δύο πτυχές που αφορούν τον χρόνο, σημαντικές για την αντιμετώπιση του ενεργειακού ρίσκου, η μακροπρόθεσμη και η βραχυπρόθεσμη.

Η μακροπρόθεσμη πτυχή συνδέεται με τις απειλές που προέρχονται από τις έγκαιρες επενδύσεις στον τομέα παροχής ενέργειας σύμφωνα με την οικονομική ανάπτυξη και τις περιβαλλοντικές ανάγκες.²³ Μακροπρόθεσμα, είναι σημαντική η επάρκεια των προμηθειών και των υποδομών για να μεταφέρουν τις προμήθειες στις αγορές.

Η βραχυπρόθεσμη πτυχή της, συνδέεται με την ικανότητα του συστήματος να αντιδρά άμεσα σε κινδύνους που προκύπτουν από τις αιφνίδιες αλλαγές στην ισορροπία προσφοράς ζήτησης²⁴. Τα βραχυπρόθεσμα ρίσκα μπορούν να οδηγήσουν σε έλλειψη προμήθειας που ωστόσο μπορεί να προκύπτει και εξαιτίας ακραίων καιρικών φαινομένων, τρομοκρατικών επιθέσεων και τεχνικών προβλημάτων²⁵. Είναι σαφές ,επομένως, ότι έχει μικρότερο κόστος το να προλάβεις τις διαταραχές στον ενεργειακό εφοδιασμό από το να αντιμετωπίσεις τις συνέπειες αυτών των διαταραχών.

1.4 Οι Αρχές της ενεργειακής ασφάλειας

²³ "Energy security:ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price," IEA , <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>.

²⁴ Ibid.

²⁵ Igor Taranic, "European energy policies and their relevance to the Eastern Mediterranean ," στο *Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: a seismic shift towards peace or conflict ?* (The S. Daniel Abraham center for international and regional studies ,Tel Aviv, February 2016), research paper no. 8, σελ.116-117.

Η ενεργειακή ασφάλεια διέπεται από τέσσερις αρχές, τα 4As. Σύμφωνα με το σύστημα αξιολόγησης των 4As, υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που προκαλούν διακοπές στη ροή της ενέργειας : Α) η διαθεσιμότητα (availability), που αντιπροσωπεύει την φυσική διαθεσιμότητα των πηγών Β) η προσβασιμότητα (accessibility) , που αφορά την γεωγραφική προσβασιμότητα στις πηγές, Γ) η οικονομική προσιτότητα (affordability), η οποία εξηγεί τα οικονομικά κόστη της ενέργειας και τέλος, Δ) η αποδοχή (acceptability) ,η οποία αντανακλά τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές πτυχές της ενέργειας. Τα δύο τελευταία στοιχεία αναφέρθηκαν πρόσφατα ως παράγοντες που επηρεάζουν την ενεργειακή ασφάλεια στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Ενέργειας(World Energy Council) στη Διακήρυξη της Χιλιετίας.

Πιο αναλυτικά, η διαθεσιμότητα αναφέρεται στη δυνατότητα των χρηστών και καταναλωτών να έχουν πρόσβαση στην ενέργεια κάθε στιγμή. Για να διασφαλιστεί αυτό, βασικό προαπαιτούμενο είναι ένα εκτεταμένο δίκτυο αγοράς, πωλητών, αγοραστών, ορθή χρήση των φυσικών πόρων, επενδύσεις, ανάπτυξη της τεχνολογίας και ένα θεσμικό πλαίσιο που θα καθορίζει τους κανόνες λειτουργίας αυτών των παραγόντων. Η αξιοπιστία συνδέεται με την διασφάλιση της αδιάλειπτης παροχής ενέργειας και την προστασία από τις διακοπές του δικτύου. Η οικονομική προσιτότητα, αφορά τις τιμές της αγοράς που επηρεάζονται εξίσου από τους προμηθευτές και τους καταναλωτές και από μη κρατικούς παράγοντες (αλλαγή πολιτικών από τις κυβερνήσεις, γεωπολιτική κ.ά.). Αναφέρεται επομένως, στις σταθερές τιμές στις οποίες θα μπορεί να ανταποκριθεί η μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών.Τέλος, η βιωσιμότητα αφορά την ελαχιστοποίηση του περιβαλλοντικού, κοινωνικού, και οικονομικού κόστους από την λειτουργία του κάθε μέρους της ενεργειακής αλυσίδας.²⁶

1.5 Η ενεργειακή πολιτική

Για να έχει ένα κράτος ενεργειακή ασφάλεια, είναι απαραίτητος ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενεργειακής πολιτικής ή και ενεργειακής στρατηγικής. Η ενεργειακή πολιτική αφορά την εσωτερική διάσταση της πολιτικής και αναφέρεται στην χρήση εργαλείων εκ μέρους του κράτους που θα μειώσουν τις αδυναμίες του να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις των πολιτών του.

²⁶ Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για την βελτίωση της, IENE,σελ.10-11.

Εχουμε ήδη αναφέρει ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία που είναι η πολιτική της διαφοροποίησης. Η ενεργειακή στρατηγική από την άλλη αναφέρεται στην αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών που μπορεί να έχει ένα κράτος.²⁷ Για να έχει ένα κράτος περισσότερη ασφάλεια, το προτιμότερο, κατά τον Buzan, είναι να συνδυάσει στοιχεία της εθνικής πολιτικής και της διεθνούς στρατηγικής του.

Σε συνάρτηση με τον ορισμό του IEA για την ενεργειακή ασφάλεια, ο Kenneth Waltz αναπτύσσει τρεις υποθέσεις σχετικά με τις θεματικές της ενεργειακής πολιτικής. Συγκεκριμένα, αναπτύσσει το ζήτημα της ενεργειακής εξάρτησης και τις προεκτάσεις της. Αναφέρει πως α) ο βαθμός υλοποίησης του στόχου της ενεργειακής ασφάλειας είναι συνυφασμένος με την αξιόπιστη και αδιάλειπτη πρόσβαση και όχι με την καθεαυτή απόκτηση των πόρων. Β) η διαφοροποίηση των παροχών ενέργειας είναι σημαντική όπως και η γεωγραφική τους θέση γιατί επιτρέπει την μείωση των κρατών-διαμετακομιστών και γ) δεν αγνοείται η διάσταση της εσωτερικής πολιτικής.²⁸

Συμφώνα με τον Clo, η δημόσια επέμβαση στη ενέργεια δικαιολογείται από την σημαντικότητα της ενέργειας σε συσχέτιση με την οικονομική ανάπτυξη, την αναδιανομή του πλούτου εντός του κράτους και μεταξύ των κρατών, τη διεθνή ισορροπία ισχύος και την εθνική ασφάλεια και την διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Επομένως, φαίνεται πως η ενεργειακή ασφάλεια συσχετίζεται με την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη του σύγχρονου κράτους.²⁹

Η δημιουργία ενός νομικού πλαισίου που καθορίζει τις ενεργειακές πολιτικές ενός κράτους είναι ένα, εξίσου, απαραίτητο εργαλείο για να ενισχύσουν την ασφάλεια τους. Ο IEA έχει καθορίσει το ισχύον νομικό πλαίσιο για την ενέργεια, The Energy Charter (1991), το οποίο δίνει τις βάσεις για πιο ανοικτές, ανταγωνιστικές αγορές βασισμένες στην εξωστρέφεια. Με το πλαίσιο αυτό, η εξερεύνηση και η ανάπτυξη πηγών ενέργειας, επαφίονται στο κάθε κράτος και είναι ευθύνη του κράτους να διαμορφώσει πολιτικές ενεργειακής ασφάλειας, είτε πρόκειται για προμήθεια είτε για ζήτηση. Κατά τον Bergin, η ενέργεια και η πολιτική είναι δύο μέρη που

²⁷ Marianne Stone, *Security according to Buzan, a comprehensive security analysis*, (Spring 2009) τελευταία πρόσβαση: 06/02/2021, http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf, σελ. 7-8

²⁸ Τρούλης Μάρκος, «Πολιτική και ενεργειακή πολιτική», *Πολιτικές και Κοινωνικές επιστήμες* τχ. 4, (2017), Σελ. 86.

²⁹ "International energy security : common concept for energy producing, consuming and Transit Countries", Energy charter secretariat, (March 2015), Σελ. 8. τελευταία πρόσβαση, 05/01/2021, https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf.

αλληλοσυμπληρώνονται και συγκροτούν πολιτικές. Συχνά συνυφαίνονται μαζί με την ανάπτυξη γιατί τα κράτη τις θεωρούν μέρος της εξωτερικής και εθνικής στρατηγικής ασφαλείας.

Κεφάλαιο 2 Το γεωπολιτικό σύστημα της Ανατολικής Μεσογείου

Η Μεσόγειος είναι μια ημίκλειστη θάλασσα με ειδική αξία καθώς για πολλούς αιώνες ήταν το γεωπολιτικό κέντρο του πλανήτη. Σταδιακά το κέντρο αυτό μετατοπίστηκε στον Ατλαντικό Ωκεανό και πιο πρόσφατα στον Ειρηνικό. Η Μεσόγειος όμως, εξακολουθεί να διατηρεί την γεωπολιτική της αξία καθώς είναι το σημείο που ενώνει τρεις ηπείρους, την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική, το σημείο που έρχονται σε επαφή δύο πολιτισμοί, η Δύση με την Ανατολή και συνυπάρχουν τρεις από τις αρχαιότερες θρησκείες, ο ισλαμισμός, ο Χριστιανισμός και ο Ιουδαϊσμός.

Αυτό το πολιτιστικό, πολιτισμικό και θρησκευτικό σταυροδρόμι, έχει φιλοξενήσει τις εμπορικές συναλλαγές πολλών σημαντικών πολιτισμών. Για πολλούς πολιτισμούς, όπως οι αρχαίοι Έλληνες, οι Ρωμαίοι, οι Βυζαντινοί και οι Οθωμανοί, η Μεσογειακή λίμνη είχε την αξία ενός σημαντικού θερέτρου στρατιωτικών επιχειρήσεων, με πολλές από τις μεγαλύτερες ιστορικές συγκρούσεις να λαμβάνουν χώρα στην θάλασσά της. Η Μεσόγειος, ενώνοντας 22 κράτη διαφορετικών αντιλήψεων ή και πεποιθήσεων και μέσα από τρία στρατηγικά σημεία πρόσβασης και θαλάσσιες οδούς- Γιβραλτάρ, Βόσπορος-Δαρδανέλλια, και Σουέζ-, ζωτικής σημασίας για την παγκόσμια εμπορική ναυτιλία και οικονομία, επιτρέπει την είσοδο και την έξοδο από αυτήν ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες χώρες όπως η Κίνα και οι ΗΠΑ.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Μεσόγειος, έχει μετατραπεί σε μια περιοχή μεγάλης κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής αστάθειας. Οι εμφύλιοι πόλεμοι που εκτυλίσσονται, οι θρησκευτικές διαμάχες, ο ανταγωνισμός για τους φυσικούς πόρους, την ενέργεια, δημιουργούν θέματα περιφερειακής ασφάλειας που επηρεάζουν την ασφάλεια των οδών της θαλάσσιας και χερσαίας μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου. Καθώς οι μεγαλύτεροι παραγωγοί πετρελαίου παγκοσμίως, και τα τελευταία χρόνια σημαντικοί ανταγωνιστές του ρωσικού φυσικού αερίου, είναι οι χώρες της Μ.Ανατολής και του Περσικού Κόλπου, οι πολιτικά ασταθείς δομές και οι εμφύλιες και διακρατικές συγκρούσεις σε πολλές

από τις χώρες της περιοχής, είναι απειλή για την ασφάλεια των κρατών της Μεσογειακής λίμνης, δεδομένου της ενεργειακής αλληλεξάρτησης αυτών.

2.1 Η γεωγραφική και στρατηγική αξία της Μεσογείου

Η Μεσόγειος θάλασσα έχει ένα μεγάλο εύρος το οποίο εκτείνεται σε μήκος 3.400χμ, από το Γιβραλτάρ μέχρι τις ακτές της Συρίας, και σε πλάτος 1.600 χλμ περίπου, από το μυχό του Κόλπου της Σύρτης μέχρι το μυχό της Αδριατικής Θάλασσας. Η έκτασή της, 1.300.000 τετρ.χλμ, δίνει τη δυνατότητα σε πλήθος εμπορικών πλοίων να διευλαύνουν από αυτήν και μέσω των στρατηγικών σημείων εισόδου και εξόδου επικοινωνεί προς τον Ατλαντικό μέσω του Στενού του Γιβραλτάρ , προς τον Εύξεινο Πόντο μέσω των Στενών του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου και προς την Ερυθρά θάλασσα μέσω της Διώρυγας του Σουέζ.³⁰

Η Μεσόγειος μπορεί να χωριστεί σε δύο υποσυστήματα, το Δυτικό και το Ανατολικό υποσύστημα. Με βάση αυτή την διαίρεση, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελείται από την Ελλάδα, Τουρκία, Κύπρο, Αίγυπτο, Λιβύη, Λίβανο, Ιορδανία και τα παλαιστινιακά εδάφη. Εκτιμάται ότι η περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου που εκτείνεται από την Κύπρο στο Λίβανο και από το Ισραήλ στην Αίγυπτο, διαθέτει ενδεχομένως, περισσότερα από 340 τρις tfc(κυβικά πόδια) φυσικού αερίου τα οποία ξεπερνούν σε ποσότητες τα αντίστοιχα αζέρικα αποθέματα που προμηθεύουν τις ευρωπαϊκές χώρες.

Η γεωγραφία έτσι, είναι σημαντικός συντελεστής ισχύος και ανάλογα με την θέση ενός κράτους, μπορεί κανείς να κατανοήσει την συμπεριφορά ενός κράτους, τις πολιτικές του αποφάσεις τις πράξεις του και τις στρατηγικές του επιλογές απέναντι στα γειτονικά κράτη. Κατά τον N. Spykman η γεωγραφία είναι ο πιο θεμελιώδης παράγοντας της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους επειδή είναι ο πιο μόνιμος.³¹ Η γη και η θάλασσα είναι καθοριστικοί παράγοντες που βοηθάνε να καταλάβει κάποιος το ποιος κυβερνάει και το ποιος κυβερνιέται.

Θα μπορούσαμε, επομένως, να εξετάσουμε σε αυτό το σημείο, την Ανατολική Μεσόγειο με βάση τις θεωρίες στρατηγικής του Spykman, και του Mackinder, διαπιστώνοντας

³⁰ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ'ημας θάλασσα:γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου»,* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2013),σελ.48.

³¹ Bert Chapman, *Geopolitics a guide to the issues(contemporary military, strategic, security issues),* (Santa Barbara, California: Εκδόσεις Preager, 2011).

πως η περιοχή αποτελεί μέρος του «αναχωματικού δακτυλίου» που εκτείνεται γύρω από την Ευρασία. Όποιος ελέγχει την περιοχή, την λεγόμενη ως « Rimland» μπορεί να ελέγχει την Ευρασία, την λεγόμενη ως “Heartland” και έπειτα τον κόσμο.Γι’ αυτό, άλλωστε, πολλές από τις μεγαλύτερες δυνάμεις όπως η Αμερική και η Μ.Βρετανία έχουν επιδιώξει να διατηρήσουν την παρουσία τους εκεί αλλά και τον έλεγχο σημαντικών στρατηγικών περιοχών.

Η περιοχή έχει εξίσου σημαντική στρατηγική αξία και συγκεκριμένα, τα σημεία που επιτρέπουν την πρόσβαση των πλοίων και την έξοδο τους από αυτήν. Έχουμε ήδη αναφέρει δύο από τα σημαντικότερα στρατηγικά θαλάσσια περάσματα του πλανήτη και της Μεσογείου, τα οποία είναι η Διώρυγα του Σουέζ και τα Στενά των Δαρδανελλίων που επιτρέπουν την είσοδο και την έξοδο της ενέργειας.

Η Διώρυγα του Σουέζ αποτελεί ένα μεγάλο μήκους κανάλι στην Αίγυπτο, δυτικά της Χερσονήσου Σίνα και είναι η μεγαλύτερη διώρυγα του κόσμου. Το συνολικό της μήκος είναι 168 Χλμ,το μέγιστο πλάτος σε ορισμένα σημεία 160-200 μ. και με βάθος 11,60 μ., εκτείνεται μεταξύ των πόλεων Πορτ Σαιντ επί της Μεσογείου και Σουέζ επί της Ερυθράς Θάλασσας, συνδέοντας τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα και εκείθεν με τον Ινδικό Ωκεανό. Η διάνοιξη της αποσκοπεί κυρίως, στο να συντομευτούν οι θαλάσσιες διαδρομές, και επομένως, ο χρόνος μεταφοράς πετρελαίου, ειδικά στις διαδρομές μεταξύ της Μεσογείου και της Απω Ανατολής.³²

Το δεύτερο σημαντικό στρατηγικό σημείο της Ανατολικής Μεσογείου είναι τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων. Τα δύο στενά συνιστούν τον σημαντικότερο ζωτικό χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου αφού μέσω αυτών επικοινωνούν το Αιγαίο με την Προποντίδα και τον Εύξεινο Πόντο.Δι’αυτών, διέρχονται και ελέγχονται δύο σημαντικές στρατηγικές αρτηρίες, η χερσαία αρτηρία, που φέρνει σε επικοινωνία την Ασία με τη Μέση Ανατολή και η θαλάσσια αρτηρία, που συνδέει τον Εύξεινο Πόντο με το Αιγαίο και την Μεσόγειο Θάλασσα. Έτσι, όποια δύναμη κατέχει τα Στενά, μπορεί με ευχέρεια να κλείνει ή τη μία ή την άλλη αρτηρία, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί σ’ αυτό το στρατηγικό σταυροδρόμι. Τα στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων δέχονται τη μεγαλύτερη κυκλοφορία πλοίων

³²Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ’ημάς θάλασσα : γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2013),σελ. 210-211.

παγκοσμίως, από τα οποία 5.500 είναι πετρελαιοφόρα με προορισμό κατά βάση τη Νότια και Δυτική Ευρώπη.³³

Τρίτο, εξίσου σημαντικό σημείο, είναι τα Στενά του Bab Al Mandeb³⁴. Τα Στενά βρίσκονται ανάμεσα στην Αφρική και τη Μέση Ανατολή και εξυπηρετούν σαν ένα στρατηγικό σημείο μετάβασης μεταξύ του Ινδικού Ωκεανού και της Μεσογείου. Τα στενά συνδέουν επίσης, την Ερυθρά Θάλασσα με τον πλούσιο σε πετρέλαιο, Περσικό Κόλπο. Το πετρέλαιο που εξάγεται από τον Περσικό Κόλπο δεν φτάνει απευθείας στην Ευρώπη. Πρέπει να περάσει πρώτα από το στενό του Bab Al Mandeb πριν εισέλθει στο Κανάλι του Σουέζ και έπειτα, από εκεί προμηθεύει τις καταναλώτριες χώρες όπως η Ευρώπη και η Ασία. Το σημείο αυτό, παρ'ότι είναι στενό με μικρό πλάτος, που φτάνει τα 18 μίλια στο πιο πλατύ του σημείο και έχει δύο κανάλια για είσοδο και έξοδο των πλοίων, είναι σημαντικό για την ασφαλή διέλευση των πλοίων. Η διακοπή της κίνησης, για φυσικούς ή τεχνικούς λόγους θα καταστήσει δύσκολη τη μεταφορά του πετρελαίου και τον εφοδιασμό πολλών καταναλωτριών χωρών.

2.2 Η αξία των κοιτασμάτων φυσικού αερίου και οι οδοί μεταφοράς

Οι πρόσφατες ανακαλύψεις κοιτασμάτων³⁵ υδρογονανθράκων στη περιοχή και οι πιθανότητες ότι θα βρεθεί φυσικό αέριο και σε άλλα σημεία στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, δίνουν αρχικά, μεγάλες δυνατότητες στα κράτη της να παράγουν και να εξάγουν φυσικό αέριο και επομένως, να ισχυροποιήσουν την οικονομία τους και την γεωπολιτική τους αξία. Οι ποσότητες των υδρογονανθράκων που βρέθηκαν έχουν μεγάλη στρατηγική αξία

³³³³ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ'ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*, (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2013), σελ. 203-205.

³⁴ Bert Chapman, *Geopolitics a guide to the issues: contemporary military, strategic, security issues*, (California, Santa Barbara: Εκδόσεις Preager, 2011), σελ. 78.

³⁵ Οποιοδήποτε κοιτάσμα φυσικού αερίου, οπουδήποτε και αν βρίσκεται δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως απόθεμα. Για να μπορέσει ένα κοιτάσμα φυσικού αερίου να χαρακτηριστεί ως απόθεμα, θα πρέπει να υπάρχει δυνατότητα άντλησης του φυσικού αερίου από το κοιτάσμα με την χρήση της σημερινής τεχνολογίας και να υφίσταται τρόπος να φτάσει στις αγορές και να αξιοποιηθεί οικονομικά με βάση τις σημερινές συνθήκες της αγοράς.

Βρίσκονται μεταξύ Δύσης και Ανατολής και επομένως, αποτελούν πηγή άντλησης ενέργειας για αμφοτέρους. Επίσης, βρίσκονται κοντά στα σημαντικά για το παγκόσμιο εμπόριο στρατηγικά σημεία(Κανάλι του Σουέζ, Στενό Bab Al Mandeb,Στενό του Βοσπόρου) και η μεταφορά τους σε άλλα μέρη του κόσμου καθίσταται πιο εύκολη. Τα κοιτάσματα αυτά, δείχνουν ότι η περιοχή μπορεί να αναδειχθεί σ' ένα «νέο Περσικό Κόλπο» σε ότι αφορά στον πλούτο που θα μπορούσε να προέλθει από την εκμετάλλευσή τους.³⁶Με βάση μια αξιόπιστη μελέτη του US American Geological Institute, στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσόγειου εκτιμάται ότι υπάρχουν 122 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια φυσικού αερίου και περίπου 1,7 δισεκατομμύρια βαρελιών πετρελαίου.³⁷

Η Ανατολική Μεσόγειος, επομένως, δύναται να χωριστεί σε τέσσερις βασικές περιοχές αυξημένης πιθανότητας ή αποδεδειγμένης ύπαρξης σημαντικών ποσοτήτων υδρογονανθράκων:

1. Το πεδίο του Ηροδότου, που εκτείνεται νοτιοανατολικά της Κρήτης,νοτιοδυτικά της Κύπρου και στην θαλάσσια περιοχή βορείως της Αφρικής
2. Το πεδίο Levantine, που εντοπίζεται στην θαλάσσια περιοχή μεταξύ της Κύπρου, Τουρκίας,Συρίας, Ισραήλ, Αιγύπτου και Λιβάνου
3. Το Κωνικό πεδίο στα ανοιχτά του Δέλτα του Νείλου
4. Το πεδίο στη θαλάσσια περιοχή νοτίως της Κρήτης³⁸

Σχετικά με την περιοχή νοτιοδυτικά και δυτικά της Κρήτης, υπάρχει μεγάλο παγκόσμιο ενδιαφέρον. Οι ανεπίσημες εκτιμήσεις των κοιτασμάτων δείχνουν να υπάρχει

³⁶ Ιωάννης Παρίσης, *Η καθ' ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*(Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2013,) σελ 141.

³⁷ US Geological survey,*Assesment of undiscovered oil and Gas Resources of the Levantin Basin, Eastern Mediterranean, fact Sheet*, (2010)

³⁸ Κωνσταντίνος Φίλης ,*Ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (2012) ,σελ 18-19.

ένα τεράστιο εύρος από 3 έως 30 δισεκατομμύρια κυβικών ποδιών φυσικού αερίου³⁹, χωρίς να είναι βέβαιο κατά πόσο οι εκτιμήσεις για τα οικόπεδα της Κρήτης είναι ακριβείς ούτε κατά πόσο οι ποσότητες αυτές είναι απολήψιμες ή όχι. Επίσης, το μεγάλο θαλάσσιο βάθος των περιοχών αυτών, καθιστά αβέβαιο το κατά πόσο οι επενδύσεις θα ήταν οικονομικά βιώσιμες με δεδομένο πάντα ότι οι γεωτρήσεις σε μεγάλα θαλάσσια βάθη είναι περισσότερο δαπανηρές και χρονοβόρες από αυτές σε μικρότερα βάθη. Ωστόσο, δίνουν μεγάλες ελπίδες για μελλοντική αξιοποίηση και ήδη έχουν εκφράσει το ενδιαφέρον τους πολλές ξένες πετρελαιοτικές εταιρείες.

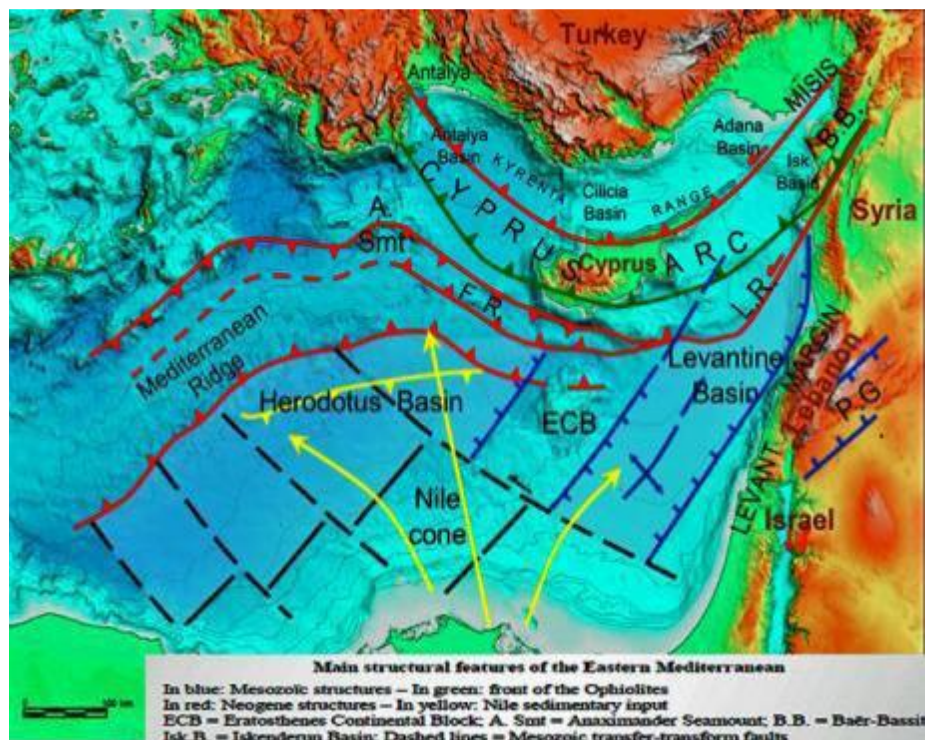

Figure 1. Τα πεδία της Ανατολικής Μεσογείου.

Τα πλουσιότερα όμως, και μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου που έχουν επιβεβαιωθεί από το 2009 μέσω γεωτρήσεων, βρίσκονται στη Βάση της Λεβαντίνης. Συγκεκριμένα, βρίσκονται στις αποκλειστικές οικονομικές ζώνες (ΑΟΖ) της Κύπρου, του Ισραήλ και της Αιγύπτου.⁴⁰ Τα αποθέματα αυτά είναι υποθαλάσσια και αρκετά οικονομικά αξιοποιήσιμα

³⁹ Το αλφαριθμητικό των εξορύξεων, τελευταία πρόσβαση: 25/05/2021

<https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/QA-Oil-n-gas.pdf>

⁴⁰ Αθανάσιος Πλατιάς, «Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο», στο *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019), σελ 75.

και μπορούν να αλλάξουν σημαντικά τις πολιτικές για την ενεργειακή ασφάλεια τόσο στις χώρες της Ανατολικής Μεσόγειου όσο και σε άλλες χώρες.⁴¹ Για την ακρίβεια, έχουν δημιουργήσει καινούργιες ευκαιρίες για το Ισραήλ και την Κύπρο, επιτρέποντάς τους να μετατραπούν από καταναλωτές και εισαγωγείς ενέργειας, σε εξαγωγείς. Αυτό θα μπορούσε να ενδυναμώσει την ενεργειακή τους ασφάλεια και να τους δώσει πολιτική ευελιξία με την διαμόρφωση ανάλογων ενεργειακών πολιτικών, όπως θα δούμε παρακάτω.

Το κοιτάσμα φυσικού αερίου Zohr (Χάρτης 2 σελ.22) που βρίσκεται στην Αίγυπτο, είναι το μεγαλύτερο κοιτάσμα φυσικού αερίου που έχει ανακαλυφθεί μέχρι στιγμής στην περιοχή. Βρίσκεται 120 μίλια βορειοανατολικά της Αιγύπτου και το ανακάλυψε το 2015 η ιταλική εταιρεία ENI, σε βάθος 1.450 μέτρων. Υπολογίζεται ότι διαθέτει 30 τρις. Κυβικά πόδια φυσικού αερίου το οποίο κοστολογείται στα 100 δις δολάρια.⁴²

Δεδομένου ότι απέχει μόλις 90 Χλμ από το κοιτάσμα Αφροδίτη της Κύπρου, το οποίο απέχει μόλις 7 Χλμ από το Λεβιάθαν του Ισραήλ (χάρτης 3, σελ.23), από την μικρή απόσταση ευνοείται η συντονισμένη ανάπτυξη αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου μέσω της συνεργασίας, κάτι που μπορεί να οδηγήσει στη διευθέτηση του ανταγωνισμού στις περιφερειακές εξαγωγές φυσικού αερίου⁴³.

Το γεγονός αυτό, οδήγησε την αιγυπτιακή κυβέρνηση και την εταιρεία ENI να προωθήσουν ένα φιλόδοξο σχέδιο που θα μετατρέψει τη Μεσόγειο σε κόμβο εξαγωγής φυσικού αερίου. Το πλάνο της κυβέρνησης και των εταιρειών κοινοπραξίας είναι να αντλεί πηγές φυσικού αερίου από την Κύπρο και το Ισραήλ στους σταθμούς LNG στην Αίγυπτο και από εκεί, να τις προμηθεύει , μαζί με το αιγυπτιακό φυσικό αέριο, στις Ευρωπαϊκές αγορές σε λογικές τιμές. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση επομένως, σε συνεργασία με τις ιδιωτικές εταιρείες ENI και BG, θέλουν να ενώσουν τα υποθαλάσσια πεδία φυσικού αερίου του Ισραήλ και της Κύπρου με το αιγυπτιακό δίκτυο αγωγών. Η Κύπρος μάλιστα, το 2013 προχώρησε στη σύναψη συμβολαίου με την Αίγυπτο,

⁴¹ Andrea Prontera, Mariusz Ruszel ,*Energy Security in the Eastern Mediterranean*, Middle East Policy, vol XXIV, NO.3 , Fall 2017, σελ.146.

⁴² Ανδρέας Ματζάκος, *Ανατολική Μεσόγειος Παρόν και Μέλλον*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2017), σελ.197.

⁴³ Raagini Sharma, “Energy security in Eastern Mediterranean Region: challenges in the 21st century”, Strategic monograph, RIEAS, 2021, σελ.13.

Κοινής εκμεταλλεύσεως των κοιτασμάτων, προκειμένου να αποκομίσουν οφέλη από την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων τους.

Πριν την Αραβική Άνοιξη, η Αίγυπτος διεξήγαγε εξαγωγές LNG. Ωστόσο, μετά την Αραβική Άνοιξη, αναγκάστηκε να διακόψει τις εξαγωγές, ενώ η εγχώρια ζήτηση ξεπέρασε την παραγωγή. Γι' αυτό το 2015 έγινε καθαρός εισαγωγέας φυσικού αερίου.⁴⁴ Το φυσικό αέριο που έχει βρεθεί στην Αίγυπτο έχει τη δυνατότητα να καλύψει τις ανάγκες της εσωτερικής της κατανάλωσης αλλά και να μετατρέχσει την χώρα σε εξαγωγέα φυσικού αερίου. Ήδη, η Αίγυπτος διαθέτει ένα εκτεταμένο δίκτυο διεθνικών αγωγών-τους αγωγούς Suez και Sumed - και δύο σταθμούς υγροποιημένου φυσικού αερίου, στο Idku και την Damietta (χάρτης 2 σελ 26), που αναμένεται να επανανεργοποιηθούν, μετά την παύση τους το 2014, για την μεταφορά του φυσικού αερίου. Όμως, παρά τη σημαντική ανακάλυψη του Zohr, οι αιγυπτιακές αρχές αντιμετωπίζουν μια αυξανόμενη ανισορροπία προσφοράς-ζήτησης, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα.

⁴⁴ Egypt, Analysis-Energy Sector highlights, EIA,2018, τελευταία πρόσβαση 05/05/2021, <https://www.eia.gov/international/overview/country/EGY>.

Figure 2. Τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου και οι σταθμοί υγροποίησης φυσικού αερίου της Αιγύπτου.

Οι ανακαλύψεις των κοιτασμάτων Tamar και Dalit (χάρτης 3 σελ.29) το 2009 και του Leviathan (χάρτης 2 σελ. 26) το 2010, από την αμερικάνικη εταιρεία Noble Energy δημιούργησαν εξίσου σημαντικές προϋποθέσεις για να εξάγει το Ισραήλ φυσικό αέριο. Σήμερα, υπολογίζεται ότι το Ισραήλ διαθέτει αποθέματα 6,4 τρις κυβικά πόδια, το οποία το καθιστούν δεύτερο στην Ανατολική Μεσόγειο μετά την Αίγυπτο⁴⁵.

Μέχρι το 2000, το Ισραήλ δεν καταναλώνει φυσικό αέριο για να καλύψει τις ενεργειακές του ανάγκες. Η κατανάλωση ξεκίνησε σταδιακά από το 2003, οπότε και εισήγαγε φυσικό αέριο από την Αίγυπτο μέσω του αγωγού Arish Ashkelon, διακλάδωση του Αραβικού

⁴⁵ Ανδρέας Ματζάκος, *Ανατολική Μεσόγειος παρόν και μέλλον*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2017), σελ. 201.

Αγωγού Arab-Gas Pipeline⁴⁶. Ο αγωγός Arish Ashkelon μεταφέρει ποσότητες φυσικού αερίου στο Ισραήλ της τάξεως των 72 tcf, καλύπτοντας σημαντικό μέρος της εγχώριας κατανάλωσης.

Το κοιτάσμα Tamar βρίσκεται βόρεια των ακτών του Ισραήλ, σε θαλάσσιο βάθος 1.650 μ.⁴⁷ Η παράγωγή φυσικού αερίου από το Tamar ξεκίνησε το 2013 και διατίθεται εξολοκλήρου για τις εσωτερικές ανάγκες της χώρας. Σύμφωνα με τη Noble Energy, τα αποθέματα του εκτιμώνται στα 10 τρισεκατομμύρια tcf και προμηθεύουν περίπου το 70% της ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας που προέρχεται από φυσικό αέριο.

Σε ότι αφορά το μεγαλύτερο κοιτάσμα της Ανατολικής Μεσογείου, το Leviathan, ανήκει επίσης στο Ισραήλ. Η χώρα μετέφερε για πρώτη φορά φυσικό αέριο από το Leviathan στην ισραηλινή εγχώρια αγορά το 2019 ενώ τον Ιανουάριο του 2020 εξήγαγε φυσικό αέριο στην Αίγυπτο και την Ιορδανία. Το Λεβιάθαν εντοπίζεται 130 χλμ δυτικά της πόλης Χαίφα του Ισραήλ και συνορεύει με το οικόπεδο 12 της Κύπρου. Τα επιβεβαιωμένα αποθέματα φυσικού αερίου του ανέρχονται στα 595 τρις tcf, ενώ έχει δύο υποθαλάσσιους αγωγούς μέσω των οποίων το φυσικό αέριο μεταφέρεται απευθείας στην Πλατφόρμα Λεβιάθαν απ' όπου διατίθεται για εγχώρια κατανάλωση και εξαγωγή.

Η χώρα αναμένεται να ολοκληρώσει τις πολιτικές συνεργασίες της με την Ιορδανία και την Αίγυπτο για την εξαγωγή του φυσικού αερίου από το Leviathan. Με δεδομένο ότι είναι το μεγαλύτερο πεδίο που έχει ανακαλυφθεί στο Ισραήλ, μπορεί να προωθήσει την πολιτική συνεργασία μεταξύ των τριών χωρών στον ενεργειακό τομέα. Συγκεκριμένα, η κοινοπραξία εκμεταλλεύσεως του Λεβιάθαν, η οποία αποτελείται από τη Noble Energy και τις ισραηλινές εταιρείες Derek, Anvers Oil Exportation και Ratio Oil Exportation, έχει υπογράψει συμβόλαιο για την εξαγωγή φυσικού αερίου στην Αίγυπτο για τα επόμενα 10-15 χρόνια.

Ωστόσο, η συμφωνία Αιγύπτου Ισραήλ αναμένεται να αποδείξει στην πράξη τα οφέλη που θα προκύψουν από την κοινή εκμετάλλευση των κοιτασμάτων, σφυρηλατώντας γεωπολιτικούς

⁴⁶ Ο αγωγός Arab-Gas Pipeline έχει σχεδιαστεί από το 2006 να μεταφέρει φυσικό αέριο από την Συρία, την Αίγυπτο και το Ιράκ στις γειτνιάζουσες Ιορδανία, Λίβανο και Τουρκία με τελικό σταθμό τις καταναλώτριες χώρες της Ε.Ε. Το έργο αποτελεί αρωγό της ανταγωνιστικότητας στην εν λόγω περιφερειακή περιοχή, διασυνδέοντας τις χώρες της Μ.Ανατολής επιδιώκει την σταθερότητα, "Arab Gas Pipeline", OPEC, <https://opecfund.org/operations/list/arab-gas-pipeline-project>

⁴⁷ Raagini Sharma, "Energy security in Eastern Mediterranean Region": challenges in the 21st century, Strategic monograph, RIEAS, 2021, σελ.15

και γεωοικονομικούς δεσμούς μεταξύ των δύο χωρών, αφού αμφότερες θα θέλουν να μην υπάρχουν αιτίες για την διακοπή της ροής του φυσικού αερίου. Η συνεργασία με την Ιορδανία, πρόκειται εξίσου να οικοδομήσει δυνατούς δεσμούς, καθώς το Ισραήλ έχει υπογράψει μια προκαταρκτική συμφωνία για την τροφοδοσία της Ιορδανίας με 3 δις m3 φυσικού αερίου για τα επόμενα 15 χρόνια.⁴⁸

Τα αποθέματα του Ισραήλ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επαναπροσεγγίση του και με την Τουρκία, με την οποία οι σχέσεις ήταν τεταμένες μετά την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στην Γάζα με το τουρκικό πλοίο *Mavi Marmara* το 2010. Η προσπάθεια αποκατάστασης των διπλωματικών τους σχέσεων τον Ιούνιο του 2016, με την προοπτική ενός τουρκοισραηλινού αγωγού που θα μεταφέρει φυσικό αέριο από τον *Leviathan* στην Ευρώπη μέσω Τουρκίας, φαίνεται, πλέον, να απομακρύνεται⁴⁹. Με δεδομένο το μεγάλο κόστος των αγωγών, το οποίο κυμαίνεται περίπου 2,5-4 δις δολάρια, τις διαφωνίες τους για τα ζητήματα που αφορούν την Παλαιστίνη και την πραξικοπηματική κυβέρνηση της Χαμάς, είναι εμφανές πως τα στρατηγικά τους συμφέροντα αποκλίνουν. Επομένως, επενδύσεις τέτοιου ύψους, που θα πρέπει να λειτουργήσουν σε βάθος δεκαετιών, ενέχουν μεγάλο ρίσκο κατασκευής όταν υπάρχει κένο πολιτικής εμπιστοσύνης, ιδίως σε μια έκρυθμη γεωπολιτική ζώνη όπως αυτή της Ν.Α. Μεσογείου.⁵⁰ Επιπρόσθετα, ένα τέτοιο έργο δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς της έγκριση της Κύπρου, καθώς η διέλευση του αγωγού θα γινόταν μέσω της κυπριακής ΑΟΖ.

⁴⁸Ανδρέας Ματζάκος, *Ανατολική Μεσόγειος, Παρόν και Μέλλον*, (Αθήνα, εκδόσεις Παπαδήμα, 2017),σελ.201-202

⁴⁹*Ibid.*, σελ.203

⁵⁰Θεόδωρος Τσακίρης, «Κόκκινος Συναγερμός ή Business as usual? Ποιές οι δυνητικές επιπτώσεις της τουρκο-ισραηλινής προσέγγισης για Ελλάδα και Κύπρο», *ΕΛΙΑΜΕΠ*, (Ιούλιος 2016), σελ. 8-9.

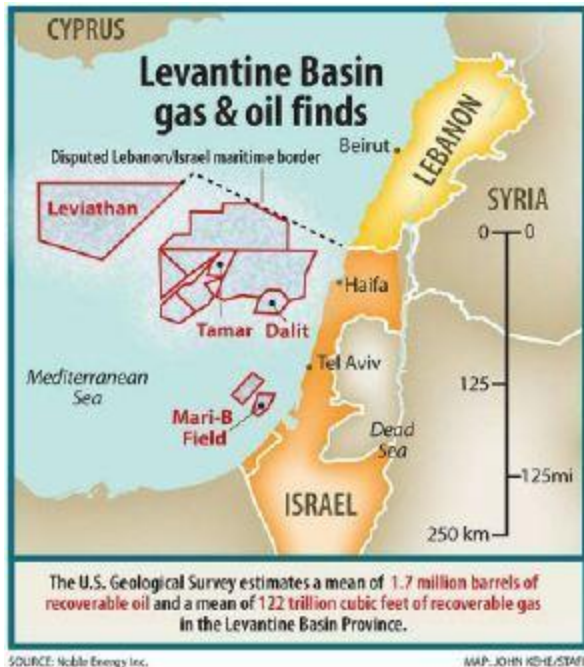

Figure 3. Ισραηλινά κοιτάσματα φυσικού αερίου

Η Κύπρος διαθέτει εξίσου σημαντικές ποσότητες φυσικού αερίου με το Ισραήλ και την Αίγυπτο. Οι έρευνες στο οικόπεδο 12, νότια των ακτών της, οδήγησαν την αμερικανική εταιρεία Noble Energy στην ανακάλυψη του τέταρτου κοιτάσματος στην Ανατολική Μεσόγειο, το Αφροδίτη (χάρτης 4 σελ. 31). Το κοιτάσμα φυσικού αερίου βρίσκεται στην ΑΟΖ της Κύπρου, σε βάθος 1,700 μ και έχει περίπου 4,5 τρις tcf εκμεταλλεύσιμου φυσικού αερίου.⁵¹ Το οικόπεδο Αφροδίτη, έχουμε αναφέρει, ότι συνορεύει με το γιγαντιαίο κοιτάσμα Λεβιάθαν, το οποίο βρίσκεται μεν, εντός της Ισραηλινής ΑΟΖ, αλλά ένα μεγάλο μέρος του βρίσκεται εντός της Κυπριακής ΑΟΖ. Οπότε, ο διαμοιρασμός του από την πλευρά συνεκμετάλλευσης από την Κύπρο, ανέρχεται στο 80% των συνολικών υδρογονανθράκων. Το κοιτάσμα Αφροδίτη προμηθεύει την εγχώρια αγορά της Κύπρου, ενώ μειώνει την ανάγκη της χώρας για εισαγωγές. Εκτιμάται, ότι μπορεί να καλύψει τις εγχώριες ανάγκες της Κύπρου για τα επόμενα 40 χρόνια, προσφέροντας μάλιστα την δυνατότητα εξαγωγών.⁵² Τον Φεβρουάριο του 2018 ανακαλύφθηκε από την ιταλική εταιρεία ENI και τη γαλλική Total ένα ακόμη κοιτάσμα, το «Καλυψώ» στο τεμάχιο 6, το οποίο

⁵¹ Aphrodite Gas field , NS Energy, τελευταία πρόσβαση 16/05/2021, <https://www.nsenergybusiness.com/projects/aphrodite-gas-field/>.

⁵² Παναγιώτης Βεργούλης, «Μια διεισδυτική ματιά στην εξόρυξη υποθαλασσίων κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο», (Huffington Post, 2020), τελευταία πρόσβαση: 09/05/2021, [https://www.huffingtonpost.gr/entry/mia-dieisdytiki-matia-sten-exorexe-epothalassion-koitasmaton-edroyonanthrakon-sten-anatolike-mesoyeio_gr_5f2fa85bc5b6e96a22b3b18b](https://www.huffingtonpost.gr/entry/mia-dieisdytiki-matia-stin-exoryxi-upothalassion-koitasmaton-edroyonanthrakon-sten-anatolike-mesoyeio_gr_5f2fa85bc5b6e96a22b3b18b).

διεκδικεί και η Τουρκία, ενώ η τρίτη σημαντικότερη ανακάλυψη για το νησί έγινε τον Φεβρουάριο του 2019, όταν η αμερικανική πετρελαική εταιρεία Exxon Mobile, βρήκε το μεγαλύτερο μέχρι στιγμής κοίτασμα στην κυπριακή ΑΟΖ, στο τεμάχιο 10, το «Γλαύκος 1». Το συγκεκριμένο κοίτασμα υπολογίζεται ότι διαθέτει περίπου 5 έως 8 τρις κυβικά πόδια φυσικού αερίου, δίνοντας τη δυνατότητα στην Κύπρο να ενισχύσει την ενεργειακή της ασφάλεια.⁵³

Αναφέραμε ότι η κυπριακή κυβέρνηση έχει υπογράψει μια πολιτική συμφωνία ενεργειακής συνεργασίας με την αιγυπτιακή κυβέρνηση για να εξετάσει το ενδεχόμενο της εξαγωγής φυσικού αερίου στην Αίγυπτο.⁵⁴ Ακόμη όμως, συνεργάζεται στενά από το 2011 με τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Ισραήλ για την προοπτική της δημιουργίας ενός αγωγού που θα μεταφέρει το φυσικό αέριο των δύο χωρών στην Ευρωπαϊκή αγορά. Αυτό τις καθιστά σημαντικούς παράγοντες στην διατήρηση της ενεργειακής ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις αρχές του 2020, η τριμερής Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ, επισημοποίησε τη συνεργασία τους, υπογράφοντας τη συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού East Med (Eastern Mediterranean Gas), την σημασία του οποίου θα αναλύσουμε παρακάτω.

⁵³ « Ο Γλαύκος αλλάζει την Ανατολική Μεσόγειο », Καθημερινή, 2019, τελευταία πρόσβαση 15/06/2021, <https://www.kathimerini.gr/world/1012433/o-glykos-allazei-tin-anatoliki-mesogeio/>.

⁵⁴ “Aphrodite Gas Field”, *offshore-technology*, τελευταία πρόσβαση 16/05/2021, <https://www.offshore-technology.com/projects/aphrodite-gas-field/>.

Figure 4. Τα οικόπεδα της Κύπρου.⁵⁵

Η μεταφορά του φυσικού αερίου των συγκεκριμένων κοιτασμάτων, μπορεί να γίνει μέσω διαφόρων οδών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει την χρηματοδότησή του καθώς η προοπτική της κατασκευής του αγωγού είναι αρκετά ωφέλιμη για την Ε.Ε. Η κατασκευή του συγκεκριμένου αγωγού θα μπορέσει να μειώσει την εξάρτηση της από το ρωσικό φυσικό αέριο και το πετρέλαιο της Κασπίας.

Στην διαδικασία ανακάλυψη κοιτάσματος, άντληση, μεταφορά, εκμετάλλευση, εμπλέκονται κρατικοί φορείς και ιδιωτικές εταιρείες, εθνικά και ιδιωτικά συμφέροντα, τα οποία την κάνουν πολύπλοκη. Η απόφαση του κάθε κράτος για το σε ποια γεωγραφική περιοχή θα διαθέσει το φυσικό αέριο, εξαρτάται από δύο βασικούς παράγοντες, οι οποίοι είναι η γεωγραφική εγγύτητα της περιοχής και η ασφάλεια των κρατών εξαγωγέων. Μέρος της Α. Μεσογείου που συμπεριλαμβάνει την Κύπρο και την Ελλάδα, ανήκει γεωγραφικά στην Ευρώπη, γεγονός που πρακτικά σημαίνει μικρότερο κόστος για τη μεταφορά του αερίου προς αυτήν και αποφυγή μεσαζόντων με ετερόκλητα συμφέροντα.⁵⁶ Ο πρώτος παράγοντας επομένως, είναι ιδιαίτερα σημαντικός στον καθορισμό της τελικής τιμής του προϊόντος για τον καταναλωτή, ενώ η άμεση επαφή των συνόρων των κρατών της περιοχής με τα ευρωπαϊκά διασφαλίζει την απρόσκοπτη μεταφορά του φυσικού αερίου καθώς δεν υπάρχουν άλλοι μεσολαβητές με αποκλίνοντα συμφέροντα από τις Ε.Ε. Σε περίπτωση που υπήρχαν μη ευρωπαϊκά κράτη, θα διεκδικούσαν μερίδιο από την «πίτα» ως διαμετακομιστές και ενδεχομένως, να αποτελούσαν παράγοντα αστάθειας, αυξάνοντας το κόστος της όποιας επένδυσης. Ο παράγοντας της ασφάλειας συνίσταται ακόμη, τόσο στην ειρήνη και την ευημερία που έχει επιτευχθεί στις χώρες που συμμετέχουν στις επενδύσεις όσο και στην ύπαρξη ανοιχτών και φιλελεύθερων αγορών σε αυτές.

Στα πλαίσια της αποφυγής ενός τέτοιου ρίσκου επένδυσης, έγινε η συμφωνία κατασκευής του αγωγού East Med μέσω της τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι ΗΠΑ είναι εξίσου ένθερμοι υποστηρικτές του αγωγού, ο οποίος θα μπορούσε να μεταφέρει φυσικό αέριο από το Leviathan στην Κύπρο είτε με πλοία LNG, είτε μέσω

⁵⁵« Σύντομα συμφωνία για διασύνδεση κοιτάσματος Αφροδίτη με Αίγυπτο,» News Economy 30 Απριλίου 2018, πρόσβαση Μάιος 16, 2021, <https://new-economy.gr/2018/04/30/sintoma-simfonia-gia-diasindesi-koitasmatos-afroditi-me-egypt/>.

⁵⁶ Κωνσταντίνος Φίλης, «Ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης», ΙΔΙΣ, (Αθήνα, Οκτώβριος 2012), Σελ 77.

υποθαλάσσιου αγωγού. Από την Κύπρο, το φυσικό αέριο ενδέχεται να μεταφέρεται στην Κρήτη μέσω υποθαλάσσιου αγωγού και από εκεί στην Ελλάδα, επίσης με υποθαλάσσιο αγωγό. Τέλος, από την Ελλάδα στην Ιταλία μέσω χερσαίου και υποθαλάσσιου αγωγού (βλ. χάρτη 5 σελ.34). Όταν κατασκευαστεί το έργο, το πιο πιθανό σενάριο για τον East Med είναι να μεταφέρει μεταξύ 15 και 28 δις m³ φυσικού αερίου ετησίως.

Η δεύτερη πιθανότερη λύση για την ασφαλή εξαγωγή φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα του Ισραήλ, της Κύπρου και Αιγύπτου, προς τις διεθνείς αγορές είναι η δημιουργία Σταθμών Υγροποίησης Φυσικού αερίου ώστε να αποστέλεται ως LNG με δεξαμενόπλοια στις αγορές. Η συγκεκριμένη επένδυση θα απαιτούσε τη δημιουργία σταθμών υγροποίησης φυσικού αερίου είτε στο έδαφος της Κύπρου, είτε του Ισραήλ, είτε διοχέτευση του φυσικού αερίου στους ήδη υπάρχοντες σταθμούς της Αιγύπτου και από εκεί στις αγορές είτε της Ευρώπης, είτε της Ασίας. Προαπαιτούμενο στη διεκπεραίωση της προοπτικής εξαγωγής με LNG είναι η επανενεργοποίηση του αγωγού Ashkelon της Αιγύπτου και η δημιουργία υποθαλάσσιου τμήματος για διοχέτευση του κυπριακού φυσικού αερίου στην Αίγυπτο. Σε διαφορετική περίπτωση, υπάρχει η εναλλακτική λύση της εξαγωγής από το σταθμό LNG της Κύπρου στον Βασιλικό όμως, αυτό δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς το φυσικό αέριο από το Ισραήλ, αφού το φυσικό αέριο της Κύπρου δεν δικαιολογεί μια τέτοια επένδυση. Μια τέτοια λύση, ναί μεν θα περιόριζε τις δυνατότητες εξαγωγής του Ισραήλ με έναν μόνο τρόπο, μέσω της Κύπρου, από την άλλη όμως η Noble η οποία κατέχει το 50% του κοιτάσματος Αφροδίτη, το 36% του Tamar και το 39 % του Leviathan, θα προτιμούσε αυτή την επιλογή.⁵⁷

Η τρίτη πιθανή λύση θα ήταν η κατασκευή του υποθαλάσσιου αγωγού μεταξύ Ισραήλ – Τουρκίας για την μεταφορά του φυσικού αερίου του Leviathan στο λιμάνι της Μερσίνας. Ο αγωγός μπορεί να περάσει από την ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας, κάτι στο οποίο δε συμφωνεί η τουρκική κυβέρνηση. Το Ισραηλινό φυσικό αέριο παρ'όλα αυτά, υπολογίζεται ότι θα ήταν πιο φθηνή λύση για την Τουρκία απ'ότι το ρωσικό φυσικό αέριο. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως, είναι η λύση του Κυπριακού κατά τρόπο αποδεκτό από την Κύπρο και Τουρκία, ώστε να επικρατήσει πολιτική σταθερότητα.⁵⁸

⁵⁷ Ανδρέας Ματζάκος, *Ανατολική Μεσόγειος Παρόν και Μέλλον*, (Αθήνα, εκδόσεις Παπαδήμα, 2017,) σελ.204-205

⁵⁸ Ibid., σελ.206-207

Στην περιοχή, εκτός από τον αγωγό East Med που σχεδιάζεται να κατασκευαστεί, βρίσκονται αρκετοί αγωγοί που μεταφέρουν είτε πετρέλαιο είτε φυσικό αέριο προς τις αγορές της Δύσης. Ο αγωγός TANAP μεταφέρει φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν στην Κασπία, μέσω της Γεωργίας και της Τουρκίας, στα σύνορα της τελευταίας με τη Βουλγαρία. Ο αγωγός TAP, μεταφέρει φυσικό αέριο από την Κασπία μέσω Ελλάδας και Αλβανίας, στην Ιταλία, διασχίζοντας υποθαλασσίως την περιοχή, και από κει στη Δυτική Ευρώπη. Ο αγωγός αυτός φτάνει στα ελληνικά σύνορα μέσω της διασύνδεσης του με τον TANAP στα σύνορα Ελλάδας-Βουλγαρίας. Δεδομένου ότι οι αγωγοί που αναφέραμε είναι χερσαίοι στο μεγαλύτερο τμήμα τους μέχρι την Ελλάδα, και δεδομένου ότι οι περιοχές διέλευσης τους είναι ασταθείς (π.χ. Γεωργία, Αζερμπαϊτζάν) υπάρχει το ενδεχόμενο της προβληματικής λειτουργίας τους είτε για πολιτικούς λόγους π.χ. χρήση της ως μοχλός πίεσης πολιτικών συμφερόντων είτε εξαιτίας της πρόκλησης ζημιών από άλλους παράγοντες π.χ. καιρικές συνθήκες.

Επομένως, η διαδρομή ενός υποθαλασσιου αγωγού έχει σημαντικότερα οφέλη τόσο από τους χερσαίους αγωγούς όσο, όμως, και από τις μεταφορές μέσω LNG.

Figure 5.Ο αγωγός East Med στην Ανατολική Μεσόγειο⁵⁹

Αρχικά, η κατασκευή του υποθαλάσσιου αγωγού διασφαλίζει σταθερό και ανεμπόδιστο ανεφοδιασμό στον παραλήπτη σε αντίθεση με τους χερσαίους και τα δεξαμενόπλοια. Πιο συγκεκριμένα, οι χερσαίοι αγωγοί και τα δεξαμενόπλοια είναι :

- Ευαίσθητα στις καιρικές συνθήκες,
- στις τιμές της αγοράς και
- σε επιθέσεις που έχουν στόχο να πλήξουν τον εφοδιασμό του παραλήπτη.

Η υποθαλάσσια δίοδος είναι πιο ασφαλής καθώς :

- Βρίσκεται σε μεγάλα θαλάσσια βάθη
- Η ύπαρξη μακροχρόνιων συμβολαίων προσδίδει σημαντική σταθερότητα στις σχέσεις μεταξύ αγοραστή και προμηθευτή και
- Τα ρίσκα, όπως οι καιρικές συνθήκες, οι επιθέσεις και άλλοι αστάθμητοι παράγοντες, δεν έχουν επίδραση στους υποθαλάσσιους αγωγούς

Οι απρόβλεπτες παράμετροι όμως, που υπολογίζονται ως ρίσκο για το LNG έχουν πολλαπλασιαστική επίδραση στην τελική τιμή του προϊόντος. Τέτοιοι παράγοντες είναι η πειρατεία, η διαρροή μεθανίου η προκλήση περιβαλλοντικής ρύπανσης κ.ά. Επομένως, η αύξηση της τιμής στη μεταφορά του φυσικού αερίου μέσω LNG μπορεί να ξεπερνά το κόστος κατασκευής του υποθαλάσσιου αγωγού East Med που θα συνδέει το Ισραήλ και την Κύπρο με την Α.Κρήτη και από εκεί με την Ιταλία. Επίσης, στη διασύνδεση της Ιταλίας με την Α.Μεσόγειο μέσω της Ελλάδας με υποθαλάσσιο αγωγό, το πιθανό κόστος θα είναι μικρότερο σε ότι αφορά την ασφαλεία και το οικονομικό σκέλος, απ'ότι η διασύνδεση με την Κασπία.⁶⁰

Στον αντίποδα, οι περιορισμοί των υποθαλάσσιων αγωγών αφορούν κυρίως το βάθος και το μήκος της κατασκευής, τη βιωσιμότητα του κόστους και τις ιδιαιτερότητες του υπεδάφους. Οι αγωγοί δεν υπερβαίνουν το κόστος της μεταφοράς με δεξαμενόπλοια, το οποίο είναι μεγαλύτερο

⁵⁹ <https://energypress.gr/news/h-toyrkia-kai-i-rosia-tha-polemisoyn-kai-oi-dyo-enan-agogo-ton-east-med-meso-ellados>

⁶⁰ Κωνσταντίνος Φίλης, «Ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης», ΙΔΙΣ, (Αθήνα, Οκτώβριος 2012), σελ.89.

καθώς για το δεύτερο απαιτείται η κατασκευή θαλάσσιων πλατφόρμων παραγωγής και υδροποίησης, αποθήκευσης και μεταφοράς του φυσικού αερίου.⁶¹

Παρ'όλα αυτά, σε οποιαδήποτε περίπτωση, οι εξαγωγές είτε μέσω αγωγών είτε μέσω τερματικών σταθμών από Κύπρο ή Αίγυπτο ή Ισραήλ, δεν υποχρεούνται να περάσουν από σημεία που μπορούν εύκολα να ελεγχθούν ή ακόμα και να αποκλειστούν, όπως είναι τα Στενά του Ορμούζ, το Σουέζ ή τα Στενά του Βοσπόρου και από κράτη που δεν ανήκουν στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Επίσης, σύμφωνα με μελέτη του “Sea LNG”(SL), τα ατυχήματα με LNG, είναι αρκετά περιορισμένα τα τελευταία χρόνια και τα πλοία πιο σύγχρονης τεχνολογίας και εντούτοις, η μεταφορά είναι πιο ασφαλής.

2.3 Η σημασία οριοθέτησης ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο

Για να μπορέσουν να υλοποιηθούν τα σχέδια των αγωγών, είναι απαραίτητη η επίλυση των ζητημάτων οριοθέτησης των ΑΟΖ από τα κράτη της περιοχής. Την τελευταία δεκαετία η Ανατολική Μεσόγειος είναι ένα πεδίο διπλωματικών αντιπαραθέσεων για τις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες και τα δικαιώματα εξερεύνησης υδρογονανθράκων. Η κάθε χώρα έχει δικαιώματα οριοθέτησης, τα οποία απορρέουν από τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, UNCLOS, του 1982 και συγκεκριμένα από τους θεσμούς της υφαλοκρηπίδας και της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης (ΑΟΖ). Ακόμη, με το UNCLOS(1982) ανιχνεύονται οι προοπτικές αλλά και οι περιορισμοί σχετικά με την εκμετάλλευση των υποθαλάσσιων υδρογονανθράκων.

Το άρθρο 122 του UNCLOS, αναφέρει ότι η Μεσόγειος Θάλασσα είναι ημίκλειστη θάλασσα, η οποία εγκλωβίζεται από περισσότερα από δύο κράτη, συνδέεται με άλλη θάλασσα ή με ωκεανό με στενή δίοδο και αποτελείται εξ'ολοκλήρου από τις χωρικές θάλασσες και τις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες(ΑΟΖ) των βρεχόμενων από αυτήν κρατών. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι όταν οριοθετηθούν οι ΑΟΖ δε θα υπάρχει καθόλου ανοιχτή θάλασσα στη Μεσόγειο για να καταστεί δυνατή η ελεύθερη ναυσιπλοία.⁶² Η Ανατολική Μεσόγειος, ως υποσύστημα της Μεσογείου, ανήκει σε αυτή την κατηγορία των ημίκλειστων θαλασσών.

⁶¹ Ibid., σελ. 90

⁶² Παύλος Φωτίου, *Ανατολική Μεσόγειος Παρόν και Μέλλον*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2017,) σελ. 222-223

Για τους θεσμούς της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ που αποτελούν θαλάσσιες ζώνες και που μας αφορούν εν προκειμένω, ισχύει ότι όλα τα κράτη που βρέχονται από θάλασσα ή ωκεανό(παράκτια, νησιωτικά, αρχιπελαγικά και η ειδική κατηγορία κρατών τα «γεωγραφικά μειονεκτούντα») έχουν εθνικά και συμβατικά δικαιώματα να ορίζουν θαλάσσιες ζώνες «απόλυτης κυριαρχίας» ή «κυριαρχικών διακιομάτων» έξω από το έδαφος τους είτε αυτό είναι ηπειρωτικό είτε νησαίο ή και των βράχων.⁶³Συνεπώς, έχουν δικαίωμα στη οριοθέτηση ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας τόσο τα χερσαία κράτη της Ανατολικής Μεσογείου όσο και τα νησιωτικά κράτη π.χ. Κύπρος και τα νησιά.

Η υφαλοκρηπίδα ενός παράκτιου κράτους αποτελείται από το βυθό και το υπέδαφός του , το οποίο εκτείνεται σε εύρος 200 ν.μ από τις γραμμές βάσης. Στην εν λόγω ζώνη το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα , έχοντας δικαίωμα στην έρευνα και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων- ζώντων και μη. Η υφαλοκρηπίδα ανήκει *ipso jure* και *ab initio*, δηλ. εξ αρχής και αυτοδικαίως στα παράκτια κράτη. Τα δικαιώματα του κράτους είναι αποκλειστικά, κανένα άλλο κράτος δεν μπορεί να τα διεκδικήσει, ούτε εξαρτώνται από την πραγματική άσκησή τους. Επομένως, υφαλοκρηπίδα είναι μια θαλάσσια ζώνη αποκλειστικής εκμετάλλευσης των υδρογονανθράκων. Το αποκλειστικό αυτό κυριαρχικό δικαίωμα καλύπτει όλες τις φάσεις από την εξερεύνηση έως και την εκμετάλλευσή τους και τα ορυκτά καύσιμα(πετρέλαιο, φυσικό αέριο), αξιοποιούνται αποκλειστικά με το θεσμό της υφαλοκρηπίδας.⁶⁴

Στο νέο δίκαιο του 1982 έχει προστεθεί και η ΑΟΖ, μια *sui generis* θαλάσσια ζώνη αμιγώς λειτουργικού χαρακτήρα και αφορά σε κυριαρχικά δικαιώματα και αρμοδιότητες ειδικού σκοπού στην υδάτινη στήλη.⁶⁵ Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη έχει εύρος 200 ν.μ. μετρούμενα από τις ακτές βάσεις. Μέσα στη ζώνη, το παράκτιο κράτος διαθέτει τα κυριαρχικά δικαιώματα που ασκεί και στην υφαλοκρηπίδα(έρευνα,εκμετάλλευση και διατήρηση των φυσικών πόρων) και άλλες αρμοδιότητες π.χ. τοποθέτηση τεχνητών νήσων,προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από την

⁶³ Ibid., σελ.224-225

⁶⁴ Πέτρος Λιάκουρας, «Θαλάσσιοι Πόροι»,(Πειραιάς,Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2015), σελ.1.

⁶⁵ Ibid., σελ.2

ρυπανση.⁶⁶Το κράτος που επιθυμεί, όμως, να ασκήσει δικαιώματα ΑΟΖ πρέπει να δηλώνει με συμφωνία εγγράφως ότι καθιερώνει την ζώνη αυτή.

Η σχέση μεταξύ ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας είναι συμπληρωματική. Τα κυριαρχικά δικαιώματα επί της ΑΟΖ δεν έχουν το ίδιο περιεχόμενο με αυτό της υφαλοκρηπίδας καθώς στην ΑΟΖ αναγνωρίζονται και δικαιώματα τρίτων κρατών, ενώ στην υφαλοκρηπίδα δεν αναγνωρίζονται συντρέχοντα δικαιώματα. Στην περίπτωση που έχει κυρυχθεί ΑΟΖ, η εκμετάλλευση των υδρογονθράκων διενεργείται με βάση τον θεσμό της υφαλοκρηπίδας. Ωστόσο, η διακήρυξη ΑΟΖ εκ μέρους ενός κράτους δεν συνεπάγεται αυτόματη άσκηση δικαιωμάτων. Η άσκηση των δικαιωμάτων και στις δύο θαλάσσιες ζώνες, προϋποθέτει συμφωνία οριοθέτησης, χωρίς να επιτρέπεται η μονομερής οριοθέτηση από ένα κράτος.⁶⁷Είναι ιδιαίτερα απαραίτητη, όταν από την προβολή των ακτών αντικείμενων ή παρακείμενων κρατών, δημιουργούνται αλληλο-επικαλύψεις διεκδικήσεων, ένα φαινόμενο που παρατηρείται στη θάλασσα της Ανατολικής Μεσογείου.

Επομένως, ένας σημαντικός παράγοντας που καθορίζει το εύρος της οριοθέτησης είναι ο γεωγραφικός χώρος. Ειδικά στην Ανατολική Μεσόγειο, ο περιορισμένος γεωγραφικά χώρος της περιοχής δεν επιτρέπει την πλήρη έκταση των θαλασσιών ζωνών, δεδομένου ότι αυτές επικαλύπτονται από τις εθνικές ζώνες δικαιοδοσίας των όμορων ή απέναντι κρατών. Συνεπώς τα κρατη αυτά δεν μπορούν ν' επεκτείνουν στο μέγιστο βαθμό τις θαλάσσιες ζώνες τους και κατ'επέκταση να αναπτύξουν τα πλήρη κυριαρχικά τους δικαιώματα, εμπίπτοντας έτσι αρκετές φορές στο καθεστώς των γεωγραφικά μειονεκτούντων κρατών.⁶⁸ Για αυτές τις περιοχές, οι οριοθετήσεις μεταξύ των κρατών γίνονται με συμφωνία των μερών, όπως προβλέπεται από τη Σύμβαση του 1982. Η Τουρκία αποτελεί το μοναδικό κράτος της Ανατολικής Μεσογείου το οποίο έχει δηλώσει καθεστώς γεωγραφικώς μειονεκτούντος κράτους και διεκδικεί περιοχές πέραν της δικαιοδοσίας της.

⁶⁶ Πέτρος Σιουσούρας, Μαρκέλλα Κουτσουράδη, «Γωστρατηγικές επιδιώξεις των κρατών στην Ανατολική Μεσόγειο και θαλάσσιες ζώνες», στο *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019), σελ. 93-94.

⁶⁷ Π. Λιάκουρας, «Διμερείς συμφωνίες οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας στη Μεσόγειο», στο *Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2014), σελ. 320.

⁶⁸ Πέτρος Σιουσούρας, Μαρκέλλα Κουτσουράδη, *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019), σελ. 95.

Μπορούμε να κατανοήσουμε επομένως, ότι οι Συμφωνίες οριοθέτησης στην περιοχή είναι σίγουρα σημαντικές για να μπορέσουν τα κράτη να εκμεταλευτούν ίσοις όροις τους φυσικούς της πόρους. Τον Φεβρουάριο του 2003 έγινε η πρώτη οριοθέτηση για ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου-Αιγύπτου βάσει της μεθόδου της μέσης γράμμης. Στο άρθρο 2 της συμφωνίας αναφέρεται ότι σε περίπτωση που υπάρχουν φυσικοί πόροι που εκτείνονται από την ΑΟΖ της μιας χώρας στην ΑΟΖ της άλλης, τότε θα συνεργαστούν για την κοινή εκμετάλλευσή τους.⁶⁹ Τον Ιανουάριο του 2007 η Κύπρος υπέγραψε τη δεύτερη διακρατική συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ με το Λίβανο. Ο Λίβανος ωστόσο, δεν προχώρησε στην κύρωση της συμφωνίας. Η αιτία γι' αυτό δύναται να θεωρηθεί το γεγονός ότι ο Λίβανος αντιτίθεται στη Συμφωνία οριοθέτησης μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ υποστηρίζοντας ότι η εν λόγω συμφωνία παραβιάζει τα κυριαρχικά του δικαιώματα.⁷⁰

Η Κύπρος υπέγραψε τον Δεκέμβριο το 2010, την τρίτη συμφωνία οριοθέτησης αποκλειστικής οικονομικής ζώνης με το Ισραήλ. Στη συμφωνία ορίζεται ότι σε περίπτωση ύπαρξης φυσικών πόρων που ξεπερνούν το όριο της ΑΟΖ των κρατών, τόσο της Κύπρου όσο και του Ισραήλ, τα κράτη πρέπει να συνεργαστούν για την από κοινού εκμετάλλευσή τους. Σε περίπτωση τυχόν διαμάχης, η βέλτιστη λύση θεωρείται η διπλωματική οδός.⁷¹ Η οριοθετημένη ΑΟΖ έδωσε τη δυνατότητα στην Κύπρο να προβεί σε έρευνα και εκμετάλλευσή ζώντων και μη πόρων στις θαλάσσιες ζώνες της αλλά και να παραχωρήσει άδειες εκμετάλλευσής των οικοπέδων της.⁷²

Το 2011, μετά τις ανακαλύψεις φυσικού αερίου στο οικόπεδο 12 της Κύπρου, η Τουρκία, η οποία δεν έχει κυρώσει τη Σύμβαση του 1982, υπέγραψε την άκυρη συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ με τα κατεχόμενα εδάφη της Κύπρου. Το Νοέμβριο του 2019 η Τουρκία υπέγραψε τη δεύτερη παράνομη συμφωνία ΑΟΖ με την κυβέρνηση της Τρίπολης στη Λιβύη ως αντίμετρο στην δημιουργία του East Med Gas Forum. Όρισε μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ των χωρών και χωρίς να λάβει υπόψη τα δικαιώματα της Κρήτης και άλλων νησιών που βρίσκονται στη θαλάσσια περιοχή, υπέγραψε τη συμφωνία με την πραξικοπηματική κυβέρνηση. Παρά τις διεθνείς

⁶⁹ *Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Declaration of Economic Exclusive Zone, 2003*, τελευταία πρόσβαση 04/06/2021, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf>

⁷⁰ Πέτρος Σιουσούρας, Μαρκέλλα Κουτσοουράδη, *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση 2019), σελ. 100.

⁷¹ *Ibid.*, σελ. 101.

⁷² *Ibid.*, σελ. 101.

αντιδράσεις, η Τουρκία χρησιμοποίησε το μνημόνιο για την οριοθέτηση της διεκδικούμενης «υφαλοκρηπίδας» της.⁷³

Στον αντίποδα των άκυρων συμφωνιών, η Ελλάδα πρόσφατα σύναψε συμφωνίες με την Ιταλία και την Αίγυπτο σύμφωνα με το UNCLOS. Αμφότερες οι συμφωνίες περιείχαν συμβισμούς που διευκόλυναν την επίτευξή τους. Η πρώτη συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ της Ελλάδας με την Ιταλία που υπογράφηκε τον Ιούνιο του 2020, βασίστηκε σε προυπάρχουσες συντεταγμένες που είχαν συμφωνηθεί το 1977. Η συμφωνία Ελλάδας-Αιγύπτου, από την άλλη πλευρά, η οποία υπογράφηκε στις 6 Αυγούστου του ίδιου έτους, προκάλεσε την αντίδραση της Τουρκίας καθώς οριοθετεί περιοχές στις οποίες η Τουρκία θεωρεί ότι έχει δικαιώματα διεκδίκησης θαλασσίων ζωνών. Η συμφωνία με την Αίγυπτο έχει ορίσει μόνο μερικώς το όριο της ΑΟΖ μεταξύ των δύο χωρών, περίπου 40% μεταξύ του 26^{ου} μεσημβρινού και του 28^{ου} μεσημβρινού. Δεν εκτείνεται ως τη λιβυκή ΑΟΖ, ενώ στα ανατολικά αποφεύγει τις περιοχές που επηρεάζονται από την Κύπρο και το Καστελόριζο. Αυτό φαίνεται ότι ζητήθηκε από την Αίγυπτο καθώς θεωρεί τα ζητήματα αυτά περίπλοκα, ιδίως σε ό,τι αφορά την Τουρκία.⁷⁴ Επίσης, το συμφωνηθέν όριο δε φαίνεται να συμπίπτει με τη μέση γραμμή μεταξύ Αιγύπτου, Κρήτης, Ρόδου, Καρπάθου, καταλήγοντας σ' ένα ποσοστό 56% έναντι 44% υπέρ της Αιγύπτου.⁷⁵ Παρ' όλα αυτά η οριοθέτηση Ελλάδας και Αιγύπτου διασφαλίζει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στην περιοχή από τον 26^ο έως τον 28^ο μεσημβρινό, επιβεβαιώνει την ακυρότητα του Τουρκολυβικού Μνημονίου, εφόσον η Λιβύη βρίσκεται πλέον μεταξύ δύο έγκυρων οριοθετήσεων (Ελλάδας-Ιταλίας και Ελλάδας-Αιγύπτου) και τέλος, ενισχύει την προοπτική υλοποίησης των μεγάλων ενεργειακών έργων διασύνδεσης της ΝΑ Μεσογείου, ειδικά αυτό του αγωγού East Med.⁷⁶

2.4 Ανταγωνισμός και συνεργασία

⁷³ Charles Ellinas, *Διευθετώντας τις διαφορές επί τις ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Brief#134 (Οκτώβριος 2020), σελ 9-10.

⁷⁴ Ibid., σελ.10

⁷⁵ Ibid., σελ.10

⁷⁶ Χριστίνα Βλάχου, *Το ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσογείου*, (Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 2020) ,σελ.21,22

Η έννοια της ασφάλειας στα δύο υποσυστήματα της Μεσογείου ερμηνεύεται κατά διαφορετικό τρόπο από τα κράτη γεγονός που δημιουργεί περιφερειακούς ανταγωνισμούς αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις, καθίσταται αιτία για την δημιουργία συνεργασιών όταν τα κράτη ενός υποσυστήματος φέρουν τις ίδιες αντιλήψεις. Στην Ανατολική Μεσόγειο συγκεκριμένα τα κράτη έχουν μια διευρυμένη αντίληψη σχετικά με την έννοια της στρατιωτικής ισχύος, η οποία έχει σημαντικό ρόλο στην πολιτική τους. Αντίθετα, στο δυτικό υποσύστημα, έχει περιοριστεί σε σημαντικό βαθμό η χρήση της στρατιωτικής ισχύος, με την ίδρυση σημαντικών οργανισμών συνεργασίας για την άμυνα και την ασφάλεια όπως είναι το ΝΑΤΟ και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη. Η βασική επιδίωξη των δυτικών κρατών είναι η δημιουργία μιας κοινής στρατηγικής για την ειρήνη και την ευημερία στη Μεσόγειο. Οι συνεργασίες που επιδιώκουν με τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, σε διμερές και σε πολυμερές επίπεδο, μπορούν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για έναν πιο συνεκτικό διάλογο μεταξύ των χωρών της περιοχής, ο οποίος δύναται να επιφέρει ασφαλέστερες λύσεις στα ζητήματα που την απασχολούν⁷⁷. Μια ενδεχόμενη διεύρυνση των ενεργειακών συμφερόντων της Ε.Ε. στην περιοχή, με την κατασκευή για παράδειγμα του αγωγού East Med, μπορεί να σημάνει μεγαλύτερη ασφάλεια και ευημερία για τα κράτη της περιοχής, ευρωπαϊκά και μη.

Ένα έντονο στοιχείο που χαρακτηρίζει τα κράτη της περιοχής είναι η ανομία και η χρήση της στρατιωτικής ισχύος. Ταυτόχρονα, έχοντας καταρρεύσει οι παραδοσιακοί γεωπολιτικοί άξονες, δημιουργήθηκαν νέοι άξονες που θα ήταν αδιανόητοι πριν από μερικές δεκαετίες.⁷⁸ Η ύπαρξη των κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο, δύναται να αλλάξει και πάλι τις ισορροπίες ισχύος της περιφέρειας και συνεπώς, να υποκινήσει σύγκρουση συμφερόντων και γεωπολιτικές αντιμαχίες⁷⁹ (βλ. Ελλάδα-Τουρκία) ή συμμαχίες (βλ. Κύπρος- Ισραήλ) νέων αξόνων. Οι νέοι άξονες και οι γεωπολιτικές αντιμαχίες, δεδομένου ότι βρίσκεται γεωγραφικά κοντά στην φλεγόμενη Μέση Ανατολή, επηρεάζονται από τις εξελίξεις της. Οι κύριοι δρώντες αυτή τη στιγμή

⁷⁷ Carlos Echeverra Jesus, *Euro-Mediterranean political relations: confidence and security building relations*, (1997), τελευταία πρόσβαση: 04/05/2021, <https://www.eliamep.gr/publication/euro-mediterranean-political-relations-confidence-and-security-buildng-measures/>

⁷⁸ Αθανάσιος Πλατιάς, *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα: Εκδόσεις, Παπαζήση, 2019), σελ. 69

⁷⁹ Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η σημασία των παγκόσμιων και περιφερειακών μεταβολών για την Κύπρο: η (γεω)πολιτική διάσταση», *Ετήσια επιθεώρηση ιστορίας, κοινωνίας και πολιτικής* (2015), σελ. 13.

στην περιοχή είναι η Τουρκία, η Κύπρος, το Ισραήλ, η Ελλάδα και οι Μ. Δυνάμεις(ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα).Ας τις δούμε ξεχωριστά.

Η Κύπρος αποτελεί το μήλον της έριδος στην περιοχή. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης επηρεάζει καθοριστικά τις εξελίξεις, καθώς ελέγχει τις θαλάσσιες οδούς των τριών Ηπείρων. Συγκεκριμένα, το πετρέλαιο που διακινείται μέσω του Σουέζ, του τουρκικού λιμένος Τσειχάν απέναντι από τη Κύπρο, και διαμέσου της ΑΟΖ της, φτάνει στις δυτικές χώρες. Επειδή ακριβώς αποτελεί το τελευταίο άκρο των συνόρων της Ε.Ε. και την συνδέει με την Ανατολή, έχει αποκτήσει σημαντική γεωπολιτική αξία για την ενεργειακή ασφάλεια της Ε.Ε. και της ευρύτερης περιφέρειας. Επίσης, η Κύπρος κατέχει μια σταθερή στρατιωτική βάση που είναι σε θέση να ελέγχει τις περιοχές του Περσικού Κόλπου και της Κασπίας και τις υδάτινες οδούς του Αντέν και του Ορμούζ, σημαντικές πετρελαιοπαραγωγικές περιοχές και στενά διέλευσης. Σύμφωνα με τον υπ. Εξωτερικών της Τουρκίας, λίγα μέρη στον κόσμο έχουν μια γεωπολιτική θέση όπως η Κύπρος.⁸⁰

Το Ισραήλ, διατηρεί φιλικές σχέσεις με τις ευρωπαϊκές χώρες αλλά τεταμένες με γειτονικές όπως η Τουρκία από το 2010 και η Παλαιστίνη. Με την Τουρκία προσπάθησαν να κάνουν μια επαναπροσέγγιση στις σχέσεις τους το 2016, όμως, οι προσπάθειες τελικά απέβησαν άκαρπες. Το Ισραήλ στράφηκε σε πιο φιλικές χώρες το 2011 και ειδικά προς μια συνεργασία με την Κύπρο, την Ελλάδα και την Ε.Ε. Μετά από πολύχρονες προσπάθειες οι τρεις χώρες – Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ-κατάφεραν τη συγκρότηση δύο αξόνων ενεργειακής συνεργασίας α) μεταξύ της Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και β) μεταξύ Ελλάδας –Κύπρου-Αιγύπτου. Οι άξονες αυτοί έχουν σχηματιστεί με την έκδηλη υποστήριξη των ΗΠΑ και της Ε.Ε. σε μια προσπάθεια να αναχαιτίσουν τις αναθεωρητικές πολιτικές της Τουρκίας, η οποία φαίνεται να έχει ως στόχο να αποκλείσει τα κράτη της περιοχής από οποιεσδήποτε διεκδικήσεις υδρογονανθράκων.

Η απάντηση του αντίπαλου άξονα της Τουρκίας έγινε με την συγκρότηση του Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) το 2020. Το Φόρουμ είναι το από παράδειγμα της ανάδυσης των νέων συμμαχιών και της προσπάθειας εξισορρόπησης της Τουρκίας από τους δύο τριγωνικούς άξονες που αναφέραμε. Το EMGF αποτελεί κοινή απόφαση των χωρών που

⁸⁰ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το στρατηγικό βάθος*, μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2010) σελ. 274

συμμετέχουν στην κατασκευή του αγωγού EastMed, Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ μαζί με την Αίγυπτο, την Ιορδανία και την Παλαιστινιακή Αρχή, σε συνεργασία με γαλλικές και ιταλικές εταιρείες ενέργειας. Σκοπός, είναι η εδραίωση μιας συμμαχίας στην Ανατολική Μεσόγειο που θα αναλάβει την ευθύνη της ομαλής προόδου κατασκευής του αγωγού. Είναι επομένως σαφές πως οι χώρες αυτές έχουν κοινά συμφέροντα για την διατήρηση της σταθερότητας και ασφάλειας στην περιοχή.

Το Ισραήλ, μάλιστα, αποφάσισε να αναβαθμίσει το ναυτικό του για να προστατέψει την ΑΟΖ του από τις συνεχείς παραβιάσεις της Αγκυρας. Επιπρόσθετα, Αίγυπτος, Ελλάδα , ΗΑΕ, Γαλλία και Κύπρος καταδίκασαν παρόμοιες επιθετικές κινήσεις της Αγκυρας. Η Τουρκία ωστόσο, συνεχίζει να εξοπλίζει την παράνομη κυβέρνηση της Λιβύης και συμμετέχει σε περιστατικά με παρ'ολίγον εμπλοκή στη θάλασσα όπως χαρακτηριστικά συνέβη. με τη Γαλλία και τη Γερμανία κατά τη διάρκεια του 2020. Επίσης, έχει κάνει χρήση και έκδοση παράνομων Navtex για να πλεύσει σε ελληνικά ύδατα, παρενοχλώντας την Ελλάδα την ίδια περίοδο.⁸¹

Σε ίδια πλαίσια βρίσκεται η σχέση της Αγκυρας και με την Κύπρο, με την οποία οι σχέσεις είναι τετάμενες αρχικά, λόγω του Κυπριακού Ζητήματος από το 1974. Η Τουρκία ωθεί τα τελευταία έτη, την Τ/Κ κοινότητα της Κύπρου να υιοθετήσει μια πιο σκληρή στάση σε ότι αφορά τα ζητήματα της διεκδίκησης επί των φυσικών πόρων. Είναι σαφές, ότι η γεωπολιτική αξία της Κύπρου είναι μεγάλη και αυτό είναι κάτι το οποίο έλκει το ενδιαφέρον της Τουρκίας, η οποία προσπαθεί να εμπλακεί στις εσωτερικές υποθέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας, με πρόσχημα την στήριξή της στην Τ/Κ Κοινότητα. Οι αντιμαχίες της Αγκυρας υφίστανται εξίσου και στις σχέσεις της με την Αίγυπτο και τη Συρία, όσο και με τις ΗΠΑ, πριν την ανάληψη της προεδρίας του Ντ. Τραμπ και μετά την ανάληψη της προεδρίας του Μπάιντεν.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν σημαντική παρουσία και επιρροή στην περιοχή. Η Αμερική έχει γίνει ενεργειακά ανεξάρτητη μετά την ανακάλυψη του σχιστολιθικού πετρελαίου εξάγοντας περισσότερη ενέργεια απ'ότι εισάγει. Έχει καταφέρει έτσι να έχει ενεργειακή ασφάλεια και δεν εξάρταται πλέον στον ίδιο βαθμό από την Ανατολική Μεσόγειο, σε ότι

⁸¹ Seth Fratzman, "Mapping the Middle East's new alliance system", *RIEAS*, (2020), τελευταία πρόσβαση: 08/06/2021, <https://sethfrantzman.com/2020/11/24/mapping-the-middle-east-s-new-alliance-system/>

αφορά τις εισαγωγές της σε ενέργεια όσο η Ελλάδα. Ωστόσο η περιοχή παραμένει ακόμα σημαντική για τα γεωπολιτικά συμφέροντά της.

Ο πρωταρχικός στόχος των ΗΠΑ από το 1991 είναι να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία τους προλαμβάνοντας την εμφάνιση παγκόσμιου ή περιφερειακού ανταγωνιστή. Τέτοιοι δυνητικοί ανταγωνιστές είναι η Κίνα και η Ρωσία. Στόχος των ΗΠΑ είναι ακόμη η κυριαρχία στη θάλασσα, πράγμα που καθιστά κρίσιμη την Ανατολική Μεσόγειο όπου υπάρχουν σημαντικά θαλάσσια περασμάτα, και η κυριαρχία στην ενέργεια, πράγμα που προϋποθέτει τον έλεγχο των σημαντικότερων χωρών παραγωγής ενέργειας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Για τον έλεγχο της ενέργειας οι ΗΠΑ ενεπλάκησαν ήδη σε δύο πολέμους με το Ιράκ(το 1991 και το 2003) και έχουν αναπτύξει ένα εκτεταμένο σύστημα βάσεων με σημαντική στρατιωτική παρουσία στην περιοχή. Ελέγχοντας τη θάλασσα, τους δρόμους του εμπορίου και την ενέργεια, οι ΗΠΑ διαθέτουν τα στρατηγικά εργαλεία να φέρουν σε δυνητική θέση οποιοδήποτε ανταγωνιστή. Οι ΗΠΑ βρίσκονται στο πλευρό του Ισραήλ, της Ελλάδας και των υπολοίπων κρατών της συμμαχίας του East Med, ωστόσο επί προεδρίας του Ντ. Τραμπ αποστασιοποιήθηκαν. Η αμερικάνικη στρατηγική οπισθοχώρηση είχε ως συνέπεια την εκδήλωση μιας περισσότερο ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής από τα κράτη της περιοχής και την οικοδόμηση, με δικές τους πρωτοβουλίες, συστήματος συμμαχιών και περιφερειακής ασφάλειας. Συνακουλούθως επιτράπηκε να εισέλθουν με διεκδικήσεις στην περιοχή νέοι παίκτες όπως η Ρωσία ⁸²και η Κίνα. Άλλες δυνάμεις μετακινούνται μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσία, εκμεταλλευόμενες την ρευστότητα στην περιοχή για να αποκωμίσουν τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη.

Από την πλευρά της, η Ρωσία τα τελευταία χρόνια δείχνει τάσεις επανάκαμψης στην στρατηγική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσογείου, όπως φαίνεται από την ενσωμάτωση της Κριμαίας(που είναι η βάση του ρωσικού στόλου που δραστηριοποιείται στην Μεσόγειο), την στρατιωτική εμπλοκή στον πόλεμο της Συρίας και την αναβάθμιση των στρατιωτικών βάσεων (Tartus) και γενικότερα της ναυτικής και διπλωματικής παρουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Επιπρόσθετα, το Κρεμλίνο έχει κάνει σιωπηρά ανοίγματα στην Αίγυπτο, το Ισραήλ και την Σαουδική Αραβία, εκμεταλλευόμενη κατ'αυτόν τον τρόπο, την αμερικανική στρατηγική οπισθοχώρηση.

Η Κίνα από την πλευρά της, από το 1978 και μετά έχει σημειώσει συνεχή οικονομική ανάπτυξη που την κατατάσσει πλέον στην δεύτερη θέση από πλευράς οικονομικής ισχύος, ελέγχοντας το 16,4% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου εισοδήματος. Οι ΗΠΑ βέβαια εξακολουθούν να ελέγχουν το 24,4% του παγκόσμιου πλούτου. Αν όμως, οι υπάρχουσες οικονομικές τάσεις συνεχιστούν, η Κίνα αναμένεται τα επόμενα χρόνια να φθάσει και ίσως να ξεπεράσει τις ΗΠΑ σε οικονομική ισχύ. Για την Κίνα, είναι ζωτικής σημασίας η απρόσκοπτη διεξαγωγή του εμπορίου με την Ευρώπη μέσω του «θαλάσσιου δρόμου του μεταξιού» που διέρχεται από το Σουέζ. Μάλιστα έχει καταφέρει να αποκτήσει σημαντική παρουσία και έλεγχο δύο λιμανιών της Ανατολικής Μεσογείου, του Πειραιά και ενός ακόμη λιμανιού στο Ισραήλ, δημιουργώντας ευκαιρίες και ανταγωνισμό στην περιοχή. Η Ανατολική Μεσόγειος είναι επίσης, ένας σημαντικός κρίκος στον «χερσαίο δρόμο του μεταξιού» που θα διευκολύνει το εμπόριο μεταξύ της Ευρώπης και της Κίνας με τη δημιουργία υποδομών. Τέλος, για την Κίνα η πρόσβαση στις ενεργειακές πηγές της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική της ανάπτυξη.

Ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων (π.χ. ΗΠΑ και Κίνας) έχει αποσταθεροποιήσει την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου ενώ οι περιφερειακές δυνάμεις της περιοχής βρίσκονταν ήδη σε ετοιμοπόλεμη κατάσταση. Οι Μ. Δυνάμεις, παρά το γεγονός αυτό, έχουν εμπλακεί άμεσα ή έμμεσα σε εμφύλιους πολέμους και στρατιωτικές επιχειρήσεις και έχουν συνάψει συμμαχίες με πολλές περιφερειακές δυνάμεις (π.χ. ΗΠΑ με Ελλάδα και Ισραήλ) κλιμακώνοντας τις τοπικές εντάσεις.

Κεφάλαιο 3. Η ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας

Η Τουρκία αποτελεί το μεγαλύτερο εδαφικά και πληθυσμιακά κράτος της Ανατολικής Μεσογείου, και είναι αναπόφευκτα, ένα από τα κράτη με την μεγαλύτερη ζήτηση και κατανάλωση ενέργειας παγκοσμίως. Επιπρόσθετα, η χώρα βρίσκεται ανάμεσα στις 20 ισχρότερες παγκοσμίως με υπερφιλόξο ηγέτη, ο οποίος επιθυμεί συνεχή ανάπτυξη και άνοδο της οικονομίας. Οι φιλοδοξίες, ωστόσο, να γίνει η Τουρκία μια περιφερειακή υπερδύναμη

έχουν δημιουργήσει προκαλέσει προβλήματα ασφαλείας και ενεργειακής ασφάλειας στην περιοχή.

3.1 Η εθνική ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας

Την τελευταία δεκαετία η κατανάλωση της Τουρκίας σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο έχει αυξηθεί λόγω του υπερπληθυσμού και της συνεχούς αύξησης της οικονομίας. Η χώρα κατέχει λίγα εγχώρια αποθέματα ενέργειας και εισάγει σχεδόν όλες τις προμήθειες της σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Οι ελάχιστες επιβεβαιωμένες πηγές ενέργειας που διαθέτει η Τουρκία βρίσκονται στα νοτιοανατολικά της χώρας, στις περιοχές Batman και Adiyaman. Η παραγωγή ενέργειας από τις πηγές αυτές έφτανε το 2015 να καλύπτει μόλις το 7% της εγχώριας κατανάλωσης.⁸³ Την ίδια χρονιά, περισσότερο από το 90% των συνολικών υγρών καυσίμων που χρειαζόταν προήλθε από εισαγωγές. Σύμφωνα με το Oil and Gas Journal το 2016, τα επιβεβαιωμένα αποθέματα της χώρας σε πετρέλαιο εκτιμούνταν σε 312 εκατ. Βαρέλια ενώ παράγει μόνο ένα μικρό ποσοστό φυσικού αερίου. Γι' αυτό η Τουρκία είναι ένας σημαντικός καταναλωτής φυσικού αερίου. Η συνεχής αυξητική τάση της κατανάλωσής του έφτασε τις εισαγωγές το 2015, στο 99% της συνολικής της προμήθειας, καθιστώντας την τη δεύτερη μεγαλύτερη χώρα εισαγωγέα φυσικού αερίου μετά την Γερμανία. Μάλιστα, μόνο το 24,8% των αναγκών της σε προμήθειες καλύπτεται από εσωτερικές πηγές⁸⁴. Όμως, επειδή οι εισαγωγές φυσικού αερίου είναι συχνά ευάλωτες στις διακοπές του εφοδιασμού, έχουν μειωθεί προσωρινά ή αναβληθεί εξαιτίας επιθέσεων σε αγωγούς ή εξαιτίας των καιρικών συνθηκών κατά την διάρκεια των χειμερινών μηνών.

Συνεπώς, η ραγδαία οικονομική και πληθυσμιακή αύξηση τα τελευταία χρόνια δεν έχει οδηγήσει μόνο στην αύξηση της ενεργειακής ζήτησης αλλά και στην αναπόφευκτη αύξηση των εισαγωγών. Γι' αυτό η χώρα έχει θέσει ως βασικές προτεραιότητες της ενεργειακής της πολιτικής την αναμόρφωση της εσωτερικής αγοράς και την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού.⁸⁵

⁸³Turkey Analysis, EIA,(2017), <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>.

⁸⁴Seyfettin Erdogan, Ayfer Gedikli, Sema Yilmaz Genc, *An overview of Turkey's National Energy Policies*, Cambridge Open Monographs, (Cambridge International Academics, 2018) , σελ. 151

⁸⁵ Turkey 2021 Energy Policy Review, IEA, (2021),τελευταία πρόσβαση 6/6/2021, <https://www.iea.org/reports/turkey-2021>.

Η ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας εστιάζει συγκεκριμένα, στις εξής προτεραιότητες: α) την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού, β) τη διαφοροποίηση των πηγών εφοδιασμού για το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, γ) τη διαφοροποίηση των σχετικών υποδομών, και τη μείωση της εγχώριας κατανάλωσης μέσω της αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας.⁸⁶ Ειδικά από το 2010, η χώρα προσπαθεί να χρησιμοποιήσει τις δικές της πηγές περισσότερο από ποτέ, αυξάνοντας ταυτόχρονα, την χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Η Τουρκία, αναφορικά με την διαφοροποίηση των πηγών, έχει προωθήσει σημαντικές στρατηγικές και έχει βελτιώσει το ενεργειακό της μείγμα την τελευταία δεκαετία. Συγκεκριμένα, μέσω του προγράμματος MENP strategy plan 2019-2023 θέλει να αυξήσει το μερίδιο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας από 59% σε 63% μέχρι το 2023 για να μειώσει την εξάρτηση από τις εισαγωγές.

Επιπρόσθετα, είναι εξίσου σημαντικές για την χώρα οι επενδύσεις σε σχετικές ενεργειακές υποδομές. Συγκεκριμένα την απασχολούν οι επενδύσεις σε LNG, η αναβάθμιση της χωρητικότητας φυσικού αερίου σε αποθήκες, η κατασκευή και λειτουργία δύο πυρηνικών εργοστασίων και η στήριξη σε μεγάλα έργα κατασκευής αγωγών. Είναι βασικό για την επίτευξη των στόχων της να μειώσει τον αριθμό αύξησης της κατανάλωσης βελτιώνοντας την ενεργειακή της αποδοτικότητα. Γι αυτό, το National Energy Action Plan (NEEAP), καλύπτοντας την περίοδο 2017-2023, στοχεύει στη μείωση της πρωτογενούς κατανάλωσης της Τουρκίας κατά 14% σε διάφορους τομείς όπως κτίρια, υπηρεσίες μεταφορές κ.ά.⁸⁷ Ωστόσο, παρά τις πολιτικές που θα βελτιώσουν την ενεργειακή της ασφάλεια, παραμένουν κενά εφαρμογής, με την πολιτική πρόοδο να καθυστερεί από δευτερογενείς νομοθεσίες ή έλλειψη κινήτρων. Μέσω της διαφοροποίησης επιδιώκει επίσης, τη μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, εστιάζοντας στην εναλλαγή του φυσικού αερίου με άνθρακα και πυρηνικά. Επομένως, προωθεί ένα σχέδιο για να αυξήσει την εγχώρια παραγωγή και κατανάλωση των μεγάλων αποθεμάτων της σε άνθρακα και λιγνίτη. Όμως, η κυβέρνηση θα πρέπει να διασφαλίσει πως οι ενεργειακές πολιτικές που στηρίζουν την ενεργειακή ασφάλεια δεν επηρεάζουν την οικονομική αποδοτικότητα των αγορών και της μακροχρόνιες προσπάθειες απομάκρυνσης από τον άνθρακα.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

3.2 Η ενεργειακή στρατηγική της Τουρκίας

Εκτός από την εθνική ενεργειακή πολιτική, η Τουρκία προσπαθεί να προωθήσει μια φιλόδοξη διεθνή ενεργειακή στρατηγική. Η Τουρκία, έχοντας τους γρηγορότερους ρυθμούς οικονομικής και δημογραφικής ανάπτυξης, έχει την μεγαλύτερη αύξηση της ενεργειακής ζήτησης ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ. Αυτή την περίοδο έρχεται δεύτερη μετά την Κίνα στην αύξηση της ζήτησης του ηλεκτρισμού και του φυσικού αερίου στον κόσμο.

Με δεδομένο ότι βρίσκεται κοντά σε μια περιοχή που διαθέτει περίπου το 60% των επιβεβαιωμένων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου παγκοσμίως, ευνοείται να καταστεί μια μεγάλη περιφερειακή αγορά ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου. Παρ'όλα αυτά, όμως, η Τουρκία έχει 74% εξάρτηση στις εισαγωγές.⁸⁸ Αυτό, βασίζει το οικοδομήμα της ενεργειακής της στρατηγικής στις διακρατικές σχέσεις. Οι συνεργασίες που μπορεί να επιτύχει με άλλα κράτη δύναται να της εξασφαλίσουν μακροχρόνια προμήθεια ενέργειας.

Συγκεκριμένα, οι κύριοι στόχοι της διεθνούς ενεργειακής στρατηγικής, όντας κράτος καταναλωτής, είναι να διαφοροποιήσει τις οδούς και τις πηγές που θα ενισχύσουν την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού. Δεύτερος στόχος της είναι να συμβάλλει στην παγκόσμια και περιφερειακή ασφάλεια με την μετατροπή της σε περιφερειακό κόμβο ενέργειας.

Τα θεμελιώδη στοιχεία που χαρακτηρίζουν την διεθνή διάσταση της ενεργειακής της στρατηγικής είναι:

- Η εξασφάλιση της διαφοροποίησης των οδών και πηγών προμήθειας του πετρελαίου και του φυσικού αερίου
- Να συμβάλλει στην περιφερειακή και παγκόσμια ενεργειακή ασφάλεια
- Να μετατραπεί σε κόμβο μεταφοράς ενέργειας
- Να λάβει υπόψη το κοινωνικό και περιβαλλοντικό αντίκτυπο στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης

⁸⁸ Turkey's international Energy Strategy, Ministry of foreign affairs, <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>.

- Η αύξηση του μεριδίου των εγχώριων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην παραγωγή ηλεκτρισμού και,
- Να συμπεριλάβει την πυρηνική ενέργεια στο ενεργειακό της μείγμα⁸⁹

Η στρατηγική της για την ενέργεια βασίζεται στους υδρογονάνθρακες της Ανατολικής Μεσογείου. Οι πόροι της περιοχής αποτελούν μήλον της έριδος για πολλά κράτη, και ειδικά για την Τουρκία, αποτελεί μια από τα βασικές επιλογές της τα τελευταία χρόνια που θα της προσφέρει ασφάλεια εφοδιασμού.

Συγκεκριμένα, μπορεί να ακολουθήσει τρεις στρατηγικές επιλογές για να το πετύχει. Η πρώτη επιλογή της είναι να ακολουθήσει μια στρατηγική ηγεσίας(leadership strategy). Κάτι τέτοιο σημαίνει πως η Τουρκία θα προσπαθήσει να βρεί ακολούθους και να δουλέψει μαζί τους για να πετύχει έναν κοινό στόχο, όπως είναι η άντληση από την Ανατολική Μεσόγειο ενεργειακών πηγών και η διαμετακόμισή τους μέσω της Τουρκίας. Η δεύτερη επιλογή της είναι η στρατηγική οικονομοποίησης (economization). Με αυτή τη στρατηγική η χώρα θα αντιμετωπίζει την ενέργεια σαν ένα αποκλειστικά οικονομικό θέμα, στο οποίο η πολιτική δεν θα μπορεί να επέμβει. Προκειμένου, βέβαια, να ακολουθήσει αυτή τη στρατηγική η Τουρκία, είναι αναγκαίο να αποβάλλει τα πολιτικά εμπόδια που καθυστερούν την εξερεύνηση και τη μεταφορά των ενεργειακών πηγών στην περιοχή. Τέλος, η ασφαλειοποίηση(securitization), υπαινίσσεται την κατανόηση της ενέργειας, αρχικά, σαν θέμα ασφαλείας. Ακολουθώντας αυτή τη στρατηγική, η Τουρκία θα μπορούσε να στοχεύσει στην αναθάμιση της στρατηγικής της θέσης στην ενεργειακή διακυβέρνηση προκειμένου να διασφαλίσει την επίτευξη πολιτικών στόχων που δεν σχετίζονται με το θέμα της καθεαυτού ενέργειας.

Για να καταστούν δυνατοί οι στόχοι της ενεργειακής στρατηγικής της, είναι σημαντικό να θεμελιώσει γερές σχέσεις με τις γειτονικές της χώρες , την Ε.Ε. και τους διεθνείς οργανισμούς στους οποίους είναι μέλος όπως ο ΙΕΑ, ΙΑΕΑ, IRENA, αλλά και η τήρηση της συμφωνίας Energy Charter Treaty.

⁸⁹ Ibid.

3.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Τουρκίας

Η γεωγραφική της θέση ευνοεί την Τουρκία για να λειτουργήσει σαν ένας σημαντικός κόμβος διαμετακόμισης προμηθειών πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία, τη Ρωσία και τη Μέση Ανατολή προς την αγορά του δεύτερου μεγαλύτερου καταναλωτικού κέντρου, της Ευρώπης, και τις αγορές του Ατλαντικού. Η προνομιακή της θέση ενισχύεται από τα τουρκικά Στενά⁹⁰, ένα από τα σημαντικότερα chokepoints, από τα οποία αποστέλλονται κάθε χρόνο μεγάλες ποσότητες πετρελαίου στα Λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και στην συνέχεια στις Δυτικές αγορές με δεξαμενόπλοια⁹¹.

Έχουμε αναφέρει πως ο στόχος της ενεργειακής στρατηγικής της Τουρκίας είναι η ασφάλεια του εφοδιασμού της. Το ποσοστό του εγχώριου πετρελαίου και φυσικού αερίου είναι χαμηλό όπως έχουμε πει, και γι' αυτό η Τουρκία έχει προβεί στην εξερεύνηση πετρελαίου και φυσικού αερίου με σκοπό την παραγωγή τους. Η πετρελαική τουρκική εταιρεία ΤΡΑΟ, έχει αναλάβει το έργο και η διεκπαιρέωση του γίνεται τόσο στο έδαφος της χώρας όσο και στο βυθό της θαλάσσιας περιοχής γύρω από αυτήν. Οι έρευνες στοχεύουν στην ανακάλυψη σχιστολιθικού πετρελαίου και φυσικού αερίου. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι σημαντικές πηγές μπορεί να βρίσκονται στο βυθό του Αιγαίου Πελάγους, παρ'όλο που οι πηγές αυτές δεν έχουν ακόμα επιβεβαιωθεί λόγω την υφιστάμενων διαφορών με την Ελλάδα για τις θαλάσσιες ζώνες. Οι έρευνες, όμως, απέδωσαν καρπούς στη Μαύρη Θάλασσα μετά την πρόσφατη ανακάλυψη του τεράστιου πεδίου φυσικού αερίου Sakaraya. Το πεδίο προγραμματίζεται να ξεκινήσει την παραγωγή το 2023, δίνοντας στην Τουρκία την δύναμη να μειώσει την εξάρτηση της από τις εισαγωγές του φυσικού αερίου. Στον τομέα του φυσικού αερίου κυριαρχεί η κρατική εταιρεία BOTAS παρά το γεγονός ότι η χώρα έχει προωθήσει την φιλελευθεροποίηση των αγορών από το 2003. Συνεπώς αυτό, δεν αφήνει πολλά περιθώρια στον ανοιχτό ανταγωνισμό των εταιρειών ενέργειας της χώρας. Αναφορικά με τα

⁹⁰ Τα τουρκικά Στενά, που περιλαμβάνουν το θαλάσσιο πέρασμα του Βοσπόρου και τα Δαρδανέλλια, είναι από τα πιο πολυάσχολα ναυτικά περάσματα. Σημαντικές ποσότητες Ρωσικού και Κασπιανού πετρελαίου μεταφέρονται με δεξαμενόπλοια μέσω των Τουρκικών Στενών προς τις διεθνείς αγορές.

⁹¹Turkey Analysis, EIA,2017.

αποθέματα της Τουρκίας στη Μεσόγειο, οι έρευνες έχουν διεξαχθεί από εταιρείες όπως η Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC).

Είναι γεγονός, ότι η Τουρκία εξαρτάται ακόμη από μικρό αριθμό χωρών για τη προμήθεια πετρελαίου και φυσικού αερίου, κάτι το οποίο έχει μεγάλο ρίσκο για την ασφάλεια της απρόσκοπτης προμήθειας. Οι μεγαλύτεροι προμηθευτές ενέργειας της χώρας τα τελευταία χρόνια είναι η Ρωσία, το Ιράν, το Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν και η Σ.Αραβία. Η Ρωσία, αποτελώντας τον κύριο προμηθευτή της Τουρκίας για το φυσικό αέριο, έχει σημαντική παρουσία στην αγορά του φυσικού αερίου της χώρας, στο οποίο διοχετεύει μεγάλες ποσότητες (56% του φυσικού αερίου προμηθεύτηκε από τη Ρωσία το 2017)⁹² και έχει επεκτείνει τις εξαγωγές της Gazprom μέσω του αγωγού Turkish Stream. Άλλες χώρες όπως το Ιράν και το Αζερμπαϊτζάν, εξάγουν επίσης φυσικό αέριο στην χώρα.

Η Τουρκία, έχει επεκτείνει τις οδούς μεταφοράς ενέργειας με νέους αγωγούς όπως ο ρωσικός Bluestream και Turksstream, ο TANAP από το Αζερμπαϊτζάν, ο αγωγός Ιράν-Τουρκία, ο αγωγός Ελλάδα-Τουρκία-Ιταλία ITGI, και ο αγωγός του Νοτίου Καυκάσου που μεταφέρουν φυσικό αέριο. Συνεπώς, προσπαθεί με τη δημιουργία νέων αγωγών να πετύχει δυο από τους στόχους της ενεργειακής της στρατηγικής: αφ' ενός να ενδυναμώσει την ενεργειακή της ασφάλεια και αφ' ετέρου να καταστεί παγκόσμιος και περιφερειακός κόμβος μεταφοράς ενέργειας.

Ως κόμβος διαμετακόμισης της ενέργειας, εξυπηρετεί τόσο τη διακίνηση του φυσικού αερίου από τη Ρωσία, όσο και εκείνων που προέρχονται από την περιοχή της Κασπίας-μέσω Αζερμπαϊτζάν και Γεωργίας-οι οποίοι υποστηρίζονται από την Ε.Ε. και τις ΗΠΑ, στην προσπάθεια παράκαμψης της Ρωσίας. Ο τερματικός σταθμός Τσειχάν στο Νότο της χώρας, καθίσταται ο κύριος ενεργειακός κόμβος που καταλήγει το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο από διάφορες περιοχές. Παρ' όλα αυτά, η γενική αστάθεια της περιοχής δημιουργεί προβλήματα στη λειτουργία των αγωγών όπως για παράδειγμα η επανειλημμένη προσβολή αγωγών στην Ανατολική Τουρκία από Κούρδους αντάρτες.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι προβλήματα στην ενεργειακή ασφάλεια της χώρας δημιουργούνται και από την πολιτική αστάθεια των κυβερνήσεων του Αζερμπαϊτζάν και της Γεωργίας, η οποία επηρεάζει την Τουρκία αλλά και την Ε.Ε, αφού ο αγωγός TAP που προμηθεύει

⁹² Turkey Analysis, EIA, 2017.

με φυσικό αέριο την Ελλάδα και την Δυτική Ευρώπη αποτελεί διασύνδεση του αγωγού TANAP. Είναι σαφές πως η αστάθεια στην περιοχή της Μ. Ανατολής και γενικότερα ,της περιφέρειας της Ανατολικής Μεσογείου, έχει αντίκτυπο και σε χώρες πιο απομακρυσμένες.

3.4 Η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και το Λόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan)

Με δεδομένο ότι το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα είναι εξαιρετικά ευαίσθητο στην επάρκεια, την ασφάλεια της τροφοδοσίας, στα αποθέματα αλλά και στις διεθνείς τιμές του πετρελαίου και φυσικού αερίου, όλες οι χώρες προσπαθούν να ενισχύσουν την ενεργειακή τους ασφάλεια και πόσο μάλλον, ακόμη περισσότερο οι χώρες που βρίσκονται σε περιοχές με σημαντικά αποθέματα ενέργειας όπως η Ανατολική Μεσόγειος.

Η Τουρκία έχοντας αποκτήσει μεγάλη εμπλοκή στα ενεργειακά ζητήματα της ευρύτερης περιοχής την τελευταία δεκαετία, επιδιώκει την ενίσχυση της επιρροής της στην Ανατολική Μεσόγειο με την αναθεώρηση του «status quo», την αναβίωση της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» και τη συνδιαχείριση των φυσικών πόρων. Η χώρα απομακρύνεται διαρκώς από τη Δύση και την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κάτι που υποδηλώνει αλλαγές στην εξωτερική της πολιτική. Τα αίτια αυτής της αλλαγής είναι βαθύτερα από αυτά ενός ατόμου. Εντούτοις οφείλονται είτε στην εσωτερική πολιτική πάλη και την ανάδυση νέων πολιτικών ρευμάτων(νέο-εθνικιστές Τούρκοι, Ισλαμιστές Τούρκοι) είτε σε μία διεθνή πλευρά που αφορά την απομάκρυνση της από τη Δύση και την Ε.Ε. Συγκεκριμένα,η Τουρκία αναπτύσσει σχέσεις με τη Ρωσία και τις χώρες της Μέσης Ανατολής(κυρίως Συρία, Λίβανο και Ιράν) εξαιτίας των ενστάσεων πολλών κρατών μελών της Ε.Ε. για την ένταξή της στην ευρωπαϊκή οικογένεια και την εν γένει ενταξιακή διαδικασία που ακολουθείται από την χώρα ή και για τις αγκανθώδεις σχέσεις της με τους Κούρδους, τους Αρμενίους και τους Ισραηλινούς.⁹³

Η αναθεωρητική πολιτική η οποία χαρακτηρίζει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας από το 2018 στην Ανατολική Μεσόγειο, πηγάζει επίσης, σε σημαντικό βαθμό από την παραδοσιακή παρακαταθήκη του Κεμαλισμού, με βάση την οποία η Τουρκία διεκδικεί περίπου το ήμισυ του

⁹³ Mert Bilgin, *Energy and Turkey's Foreign Policy: state strategy, regional cooperation and private sector involvement*, volume 9, no.2, (Istanbul, Turkish Policy Quarterly, 2010) σελ. 84.

Αιγαίου, ανατολικά του 25^{ου} παραλλήλου, ήδη από το 1973.⁹⁴ Η παρακαταθήκη αυτή έχει υιοθετηθεί από το τουρκικό πολιτικό κόμμα του ΑΚΡ και τον ηγέτη του. Η στρατηγική της Τουρκίας μετατοπίστηκε και συμπεριλαμβάνει πλέον και την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Η Τουρκία με την αναθεωρητική της πολιτική θεωρεί ότι θα αποκομίσει οφέλη τόσο από την Ανατολή όσο και από τη Δύση αποσταθεροποιώντας την περιοχή με στόχο, είτε να εγκλωβίσει του υδρογονάνθρακες στο βυθό της Μεσογείου είτε να επιβάλει της δικές της αξιώσεις. Τα εργαλεία που χρησιμοποιεί είναι:

Α) η παράνομη κατάληψη το 1974 και ανακήρυξη μεγάλου τμήματος της Κύπρου(το 37%) σε παράνομο κράτος που δεν αναγνωρίζεται παρα μόνο από την ίδια

Β)η μονομερής χάραξη της ΑΟΖ για την Τουρκία και το τουρκοκυπριακό παράνομο κράτος με αυθαίρετο τρόπο και κατά συνέπεια αμφισβητεί την ελληνική και Κυπριακή ΑΟΖ

Γ) η απειλή με πόλεμο κατά της Ελλάδας αν επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στο Αιγαίο,και

Δ) η χρήση εκβιαστικής διπλωματίας με την αποστολή γεωτρήσεων συνοδεία πολεμικών πλοίων για να κάνει παράνομες γεωτρήσεις στην Κυπριακή ΑΟΖ ή να εμποδίσει έρευνες υδρογονανθράκων⁹⁵.

Χαρακτηριστικά περιστατικά της αναθεωρητικής της πολιτικής είναι η έναρξη των γεωτρήσεων με το γεωτρήπανο «Φατίχ» 36 ν.μ. δυτικά της Πάφου σε σημείο εντός της κυπριακής ΑΟΖ, και του «Γιαβούζ» στο τεμάχιο 7.⁹⁶

Ένα σημαντικό ζήτημα στο οποίο οφείλεται η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας είναι η κατασκευή του αγωγού East Med. Ο αγωγός πρόκειται να μειώσει τη σημαντικότητα της Τουρκίας ως ενεργειακού κόμβου κάτι το οποίο την ενοχλεί ιδιαίτερα, δεδομένου ότι περιορίζει το στρατηγικό της βάρος ως ενεργειακού κόμβου στην περιοχή και πυροδοτεί τις εντάσεις με άλλες ενεργειακές δυνάμεις όπως η Ρωσία, η οποία κατασκευάζει ανταγωνιστικούς προς τον East Med αγωγούς που προμηθεύουν φυσικό αέριο τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ευρώπη.

⁹⁴ Θεόδωρος Τσακίρης, «Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο,» ΕΛΙΑΜΕΠ (2018), σελ. 26.

⁹⁵ Αθανάσιος Πλατιάς, *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, (Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2019), σελ. 78

⁹⁶ Χριστίνα Βλάχου, *Το ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσογείου*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (2020), σελ.33

Επίσης, η Τουρκία επιδιώκει να προβάλλει στην Ανατολική Μεσόγειο την εικόνα ναυτικής δύναμης, η οποία υπο το Δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan) θα μπορεί να προβάλλει την ισχύ της όχι μόνο εκεί, αλλά εξίσου στο Αιγαίο και την Κεντρική Μεσόγειο. Οι πράξεις της στο Αιγαίο, στη Συρία και σε άλλες περιοχές είναι μέρος ενός μεγαλύτερου και περίπλοκου σχεδίου, το οποίο σχεδιάστηκε από την Τουρκία για τον έλεγχο των θαλασσιών ζωνών. Το τουρκικό πλάνο, γνωστό ως « Το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan) ανακοινώθηκε το 2006 από τον πλέον απόστρατο ναύαρχο Cem Gurdeniz⁹⁷ και περιγράφει τις θαλάσσιες περιοχές στις οποίες η Τουρκία διεκδικεί να έχει κυριαρχία και να καθορίζει θαλάσσιες ζώνες και συνεπώς Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες.⁹⁸ Στα τέλη του καλοκαιριού του 2019, το Ναυτικό της Τουρκίας και ο τούρκος υπουργός Αμυνας, Χουλουσί Ακάρ, δημοσίευσε τη μελέτη της Γαλάζιας Πατρίδας.

Σε συνέντευξή του, ο εν αποστρατεία ναύαρχος, Τζεμ Γκουρντενίζ, αναφέρει πως η «Γαλάζια Πατρίδα» λαμβάνει χώρα ως απάντηση στα διευρυνόμενα μπλόκ που σχηματίζονται εναντίον της Τουρκίας. Αναφέρει επίσης, πως τα τρία βασικά ζητήματα που σχετίζονται με το μέλλον της Τουρκίας τον 21^ο αιώνα είναι: α) οι υποθαλάσσιοι ενεργειακοί πόροι β) το μέλλον του λεγόμενου «Κουρδιστάν» και η πιθανότητα να αποκτήσει έξοδο στη Μεσόγειο και γ) το μέλλον της βόρειας Κύπρου, αναφερόμενος στα κατεχόμενα από τους Τ/Κ εδάφη. Επισημαίνει, επιπρόσθετα και τη μεγάλη σημασία της «Γαλάζιας Πατρίδας» ως ναυτικό δόγμα της Τουρκίας που την εξελίσσει σε μια ναυτική δύναμη ισάξια να ανταγωνιστεί τις ναυτικές δυνάμεις της Ελλάδας.

Ο στόχος του δόγματος, όπως ανακοινώθηκε από τον εκπρόσωπο της τουρκικής κυβέρνησης, είναι να πετύχει η Τουρκία τον έλεγχο και την ένωση των τριών θαλασσών που την περικυκλώνουν, τη Μεσόγειο, το Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα, και να επεκτείνει την περιφερειακή και παγκόσμια επιρροή της, αποκτώντας πρόσβαση στις ενεργειακές πηγές (πετρέλαιο και φυσικό αέριο) της Ερυθράς Θάλασσας, της Κασπίας, την Αραβική Θάλασσα και του, εντός αυτής, Περσικού Κόλπου. Η τουρκική στρατηγική του Δόγματος της «Γαλάζιας

⁹⁷Eyal Pinko, "Turkey's Maritime Strategy Ambitions: The blue Homeland Doctrine (Mavi Vatan)", *RIEAS*, (Απρίλιος 2020), τελευταία πρόσβαση 06/06/2021, <https://rieas.gr/researchareas/editorial/4456-turkey-s-maritime-strategy-ambitions-the-blue-homeland-doctrine-mavi-vatan> σελ. 1.

⁹⁸Νίκος Μαδούρος, «Η Ανατολική Μεσόγειος ως «Γαλάζια Πατρίδα»: Νέες γεωπολιτικές αντιλήψεις και ο συνασπισμός της επιβίωσης του κράτους στην Τουρκία», *Ετήσια επιθεώρηση Ιστορίας, Κοινωνίας και Πολιτικής*, τευχ.7, εκδοτική επιμέλεια: Ινστιτούτο ερευνών Προμηθέας, (2021), σελ. 20.

Πατρίδας» γίνεται αντιληπτή επομένως, από την τουρκική κυβέρνηση ως ένα μέσο που θα δώσει τέλος στην ενεργειακή εξάρτηση της χώρας και θα την μετατρέψει σ'έναν εξαγωγέα ενέργειας⁹⁹ υπο τον πρόεδρό της Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Σύμφωνα με την τουρκική πετρελαική εταιρεία ΤΡΑΟ, στόχος τους είναι να συνεχίσουν οι offshore έρευνες στην «γαλάζια πατρίδα» τους, προκειμένου να ανακαλύψουν τις δυνατότητες της χώρας στους υδρογονάνθρακες σε συνάρτηση με την εθνική ενεργειακή πολιτική.¹⁰⁰

Συνεπώς, είναι αντιληπτό ότι η ενεργειακή ανεξαρτησία της Τουρκίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο από τις πολιτικές και οικονομικές φιλοδοξίες του προέδρου της,την δημογραφική έκρηξη και την οικονομική αύξηση αλλά επίσης,από τις εξοπλιστικές δυνατότητες της χώρας. Για να πραγματοποιήσει τους στόχους της Γαλάζιας Πατρίδας της, οι ναυτικές δυνάμεις αναβαθμίστηκαν σημαντικά σε ότι αφορά τον εξοπλισμό, και με την εδραίωση στρατιωτικών βάσεων σε κράτη της περιοχής, κατέστησαν δυνατές πολλές ναυτικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Ανατολικής Μεσόγειου. Πολλά από τα τουρκικά ερευνητικά πλοία και γεωτρύπανα τα οποία έχουν εισχωρήσει από το 2018 σε περιοχές που σύμφωνα με την Κύπρο και την Ελλάδα ανήκουν στη δική τους υφαλοκρηπίδα και στις Αποκλειστικές Οικονομικές τους Ζώνες(ΑΟΖ), έχουν επιτρέψει στην Τουρκία να αμφισβητήσει τα κυριαρχικά τους δικαιώματα ακόμα και την ίδια την εθνική τους ανεξαρτησία¹⁰¹. Συνακολούθως,είναι σημαντική η πιθανότητα να μετατραπεί ο ανταγωνισμός σε παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος.

Η συνεχής κλιμάκωση της τουρκικής επιθετικότητας με την αποστολή του πλοίου σεισμικών ερευνών «Oguc Reis» και του πλώτου γεωτρύπανου « Yavuz» για να παρεμποδίσουν τις έρευνες πετρελαικών εταιρειών για τους υδρογονάνθρακες της περιοχής, αποτελεί ουσιαστικά μια στρατηγική άρνησης που έχει ως στόχο την εμπλοκή της στις ενεργειακές διεργασίες στην περιοχή και κυρίως, στις διεργασίες που αφορούν τα κυπριακά κοιτάσματα. Συγκεκριμένα, η Τουρκία θεωρεί πως έχει μερίδιο στο φυσικό αέριο της Κυπριακής Δημοκρατίας τόσο στη διερεύνηση, όσο και στα μετέπειτα κέρδη από την

⁹⁹Andrew Norris, Alexander Norris, "Turkey's Mavi Vatan strategy and rising insecurity in the eastern mediterranean", CIMSEC, τελευταία πρόσβαση: 20/06/ 2021, <https://cimsec.org/turkeys-mavi-vatan-strategy-and-rising-insecurity-in-the-eastern-mediterranean/>.

¹⁰⁰ Sea, ΤΡΑΟ,τελευταία πρόσβαση: 21/05/2021, <https://www.tpao.gov.tr/deniz>.

¹⁰¹Άγγελος Αθανασόπουλος «Το τρίγωνο Παρίσι- Αθήνα-Αγκυρα: ένα παιχνίδι επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο» , τελευταία πρόσβαση: 20/05/2021, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-Paper-Athanasopoulos-EL.pdf> ,σελ. 6-7.

αξιοποίησή τους και ο διαμοιρασμός τους πρέπει να γίνει ισάξια. Την περίοδο 2013-2014 η τουρκική κυβέρνηση ξεκίνησε τους ισχυρισμούς, τους οποίους στηρίζει μέχρι στιγμής, ότι η Κύπρος δεν έχει επήρεια ως νησί αλλά, παρ'όλα αυτά, έχει επήρεια μόνο στο βόρειο της τμήμα, αυτό της Τ/Κ κοινότητας, όπου εμπλέκεται δηλαδή η Τουρκία. Η Άγκυρα θεωρεί ότι οι δύο κοινότητες έχουν ίσα δικαιώματα και το ψευδοκράτος δικαιούται να ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα επί όλου του νησιού, ενώ η διεθνώς αναγνωρισμένη Κυπριακή Δημοκρατία δρά με παράνομες ενέργειες(οριοθετήσεις, εξορύξεις και έρευνες υδρογονανθράκων).¹⁰²

Επιπρόσθετα, η Τουρκία διεκδίκησε την θαλάσσια περιοχή νοτιοανατολικά της Κύπρου για λογαριασμό των Τ/Κ και υπέγραψε συμφωνία χάραξης ΑΟΖ με την τουρκοκυπριακή κοινότητα αμφισβητώντας την νόμιμη κυβέρνηση της Κύπρου που είναι η διεθνώς αναγνωρισμένη. Παρ'ότι δεν έχει κυρώσει τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, η Τουρκία είχε εκμεταλλευτεί και στο παρελθόν τις διατάξεις της Σύμβασης για να κυρήξει ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα το 1986.

Στην επιστολή της 13^{ης} Νοεμβρίου προς τα Ηνωμένα Έθνη, καταθέτει όλες τις διεκδικήσεις της στην Ανατολική Μεσόγειο. Συγκεκριμένα, στην επιστολή απορρίπτονται όλες οι αξιώσεις της Ελλάδας και της Κύπρου που εναντιώνονται στις τουρκικές θέσεις, όπως εξίσου απορρίπτονται και οι κυπριακές συντεταγμένες. Επαναλαμβάνονται και οι δηλώσεις για όλες τις αποκλειστικές αρμοδιότητες της και τα κυριαρχικά δικαιώματα σε όλο το εύρος από τον 32° ,16',18" έως τον 28° μεσημβρινό. Παράλληλα κατέθεσε τις συντεταγμένες με την άκρη, κατά το Διεθνές Δίκαιο, συμφωνία με την τουρκοκυπριακή κοινότητα στα κατεχομένα εδάφη της Κύπρου¹⁰³.

Επιπρόσθετα, η Τουρκία αμφισβητεί τα κυριαρχικά δικαιώματα χάραξης θαλασσιών ζωνών των ελληνικών νησιών Καστελλόριζο, Κάσος, Κάρπαθος, Ρόδος και Κρήτη από το 2011. Κατά την άποψη της Τουρκίας, τα νησιά δεν διαθέτουν υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ. Δεδομένου αυτού, όσα βρίσκονται κοντά στις ακτές της Τουρκίας, της ανήκουν κατά κράτος λόγω της μεγάλης ακτογραμμής και του στρατηγικού βάθους της χώρας, τα οποία της δίνουν την

¹⁰² Νίκος Μελέτης, «Το παιχνίδι της Τουρκίας στην Κύπρο και ο ρόλος του «ψευδοκράτους», τελευταία πρόσβαση: 15/96/2021, <https://www.liberal.gr/diplomacy/to-paichnidi-tis-tourkias-stin-kupro-kai-o-rolos-tou-pseudokratous-/283515>.

¹⁰³ Ibid.

δυνατότητα μεγαλύτερου εύρους θαλάσσιας οριοθέτησης. Η Άγκυρα δείχνει ότι επιθυμεί να παρακαμφεί κατά κάποιον τρόπο, το Καστελόριζο στη χάραξη ΑΟΖ από τα τουρκικά παράλια, ώστε η ίδια να παρεμβάλλεται μεταξύ της Κυπριακής και της Ελληνικής ΑΟΖ. Εάν κάτι τέτοιο εφαρμοστεί, η Τουρκία αποκτά αυτομάτως πρόσβαση και κυριαρχικά δικαιώματα στην εξόρυξη και εκμετάλλευση φυσικού αερίου και πετρελαίου στην περιοχή.¹⁰⁴

3.4 Οι διακρατικές σχέσεις

Η ενέργεια έχει έναν σημαίνοντα ρόλο στην διαμόρφωση των περιφερειακών συμμαχιών της Τουρκίας. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έρχεται πολλές φορές σε αντίθεση με τους συμβατικούς συμμάχους της, την Ε.Ε., τις ΗΠΑ και το Ισραήλ και οδηγεί σε επαναπροσέγγιση με μη δυτικές χώρες όπως η Ρωσία, το Ιράν και η Συρία. Η προσέγγιση αυτή της Τουρκίας ενδεχομένως να οφείλεται, στα ενταξιακά προβλήματα που έχουν προκύψει με την Ε.Ε. και στις διαφωνίες της τόσο με το Ισραήλ όσο και με τις ΗΠΑ για ακανθώδη ζητήματα που αφορούν τους Κούρδους, τους Αρμενίους και τους Ισραηλινούς.¹⁰⁵ Άλλες απόψεις υποστηρίζουν ότι αυτό οφείλεται σε εσωτερικά κρατικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση του προέδρου Ερντογάν.

Η χώρα, παρ'ότι έχει ισχυρά στρατηγικά συμφέροντα να συνεχίσει τη συνεργασία με τη Δύση, σε ό,τι αφορά την αλλαγή των συμμαχιών για την ενέργεια, λαμβάνεται υπόψη η γεωγραφική της θέση. Συγκεκριμένα, οι χώρες της Δύσης, δεν μπορούν να εγγυηθούν και να συμβάλλουν στην απρόσκοπτη τροφοδοσία της χώρας με ενέργεια, επομένως, δεδομένης της αδυναμίας του κλάδου της ενέργειας της Τουρκίας, το κόστος εφοδιασμού θα ήταν πολύ μεγάλο εάν δεν ανέπτυξε σχέσεις με χώρες όπως η Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράκ και το Ιράν. Από γεωπολιτικής άποψης, η χώρα δε θα μπορούσε να χάσει μια ευκαιρία να οικοδομήσει ένα ενεργειακό σύστημα μεταφοράς το οποίο θα οδηγούσε σε συνεργασία με τις γειτονικές της χώρες και θα επίλυε τα ενεργειακά της προβλήματα.

¹⁰⁴ Χριστίνα Βλάχου, «Το ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσογείου,» σελ.33.

¹⁰⁵ Mert Bilgin , *Energy and Turkey's foreign policy : state strategy, regional cooperation, and private sector involvement* , volume 9, no. 2, (Istanbul, Turkish Policy, 2010), σελ.84

Ενώ οι συμμαχίες της γύρω από το πετρέλαιο οικοδομούνται πιο εύκολα, όταν το θέμα έρχεται στο φυσικό αέριο είναι πιο περίπλοκες καθώς κυριαρχεί στο ενεργειακό της μείγμα και στην παραγωγή ηλεκτρισμού.Επομένως, έχει μεγαλύτερη ζήτηση και είναι το κυρίως καύσιμο το οποίο της δίνει την ευκαιρία να χτίσει ισχυρότερες περιφερειακές συνεργασίες με τη Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν.¹⁰⁶

Ειδικά η Ρωσία, είναι στρατηγικός εταίρος της χώρας στην ενέργεια, με εμπορικές σχέσεις που ξεκίνησαν από το 2000. Η Τουρκία είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος προμηθευτής της Ρωσίας μετά την Γερμανία, η οποία καλύπτει το 64% της εγχώριας κατανάλωσης σε φυσικό αέριο από τη Ρωσία. Εκτός από αυτό, η Ρωσία είναι ο μεγαλύτερος επενδυτής στην Τουρκία τόσο στη κατασκευή αγωγών όσο και στις μεγάλες επενδύσεις σε πυρηνικά εργοστάσια(Akkuyu) και σε υποδομές αποθήκευσης φυσικού αερίου ,ενώ ενδεχομένως να υπάρξουν και άλλες επενδύσεις σε νέους αγωγούς πετρελαίου και φυσικού αερίου. Επομένως, η εξαιρετικά μεγάλη εξάρτηση της Τουρκίας από τη Ρωσία μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στην ενεργειακή της ασφάλεια, και γι' αυτό επιχειρεί ενεργειακές συνεργασίες με το Αζερμπαϊτζάν, το Ιράν, το Ιράκ . Εάν η εγχώρια ροή προς τις αγορές της Ευρώπης και της Μεσογείου εξαρτηθεί από τη Ρωσία, αυτό ενδέχεται να μετατρέψει την Τουρκία σε ενεργειακό δορυφόρο της κάτι το οποίο προσπαθεί να αποφύγει η Τουρκία εδραιώνοντας εμπορικές ενεργειακές σχέσεις με τις χώρες της Κασπίας και της Μέσης Ανατολής.Η πιθανότητα, επομένως από μια υψηλή εξάρτηση εφοδιασμού και μεταφορικών δικτύων από τη Ρωσία είναι μεγαλύτερη και ενδεχομένως, να έχει μεγαλύτερο κόστος, σε αντίθεση με τις χώρες της Κασπίας και της Μ.Ανατολής με τις οποίες μπορεί να συμφωνήσει πιο ευνοϊκούς όρους.

Η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας στην περιοχή την οποία έχουμε αναφέρει, τροφοδοτεί την αντιπαλότητα και επηρεάζει τόσο τις σχέσεις Ε.Ε-Τουρκίας, NATO-Τουρκίας και την πολιτική της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο. Η κύρια ανησυχία της Ε.Ε., του NATO και των κρατών που εμπλέκονται στο ενεργειακές εξελίξεις της περιοχής,είναι τα δικαιώματα εξόρυξης πετρελαίου και φυσικού αερίου τα οποία προκαλούν εν μέρει, την επιθετική προσέγγιση της Τουρκίας τόσο προς τις φιλικές προς αυτήν χώρες όσο και προς τα οικονομικά συμφέροντα

¹⁰⁶ Ibid., σελ.85-86.

των χωρών της περιοχής και κρατών όπως η Γαλλία και η Ιταλία που δραστηριοποιούνται στις περιοχές που γίνεται έρευνα υδρογονανθράκων.

Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει καταγραφεί ως ένας από τους εχθρικούς δρώντες της Τουρκίας. Η ενεργειακή συνεργασία της Κύπρου συγκεκριμένα με το Ισραήλ, την Ελλάδα και την Αίγυπτο εκλαμβάνεται από την Τουρκία ως απειλή για την εθνική της ασφάλεια. Η συνεργασία τους, κατά την άποψη της Άγκυρας, έχει ως στόχο να περιορίσει τη μετατροπή της σε περιφερειακό ενεργειακό κόμβο. Η Κύπρος επομένως, δείχνει ότι αποτελεί για την Τουρκία πλέον, ένα είδος «κράτους-αντιπροσώπου» ισραηλινών και δυτικών συμφερόντων που τα συμφέροντά τους είναι ανταγωνιστικά προς την Άγκυρα.

Οι τριγωνικές συνεργασίες της Κύπρου, υπο την αιγίδα των ΗΠΑ, και το EMFG είναι ένας γεωπολιτικός άξονας κινδύνου για την Τουρκία που ξεκινά από τα σύνορα του Ιράκ, επεκτείνεται στα υψώματα του Καντίλ του Ιράκ προς τη Βόρεια Συρία και καταλήγει στην Ανατολική Μεσόγειο. Η «απειλητικών προθέσεων» γεωγραφία περιορίζει την Τουρκία στην Ανατολία, αποτρέποντας την έξοδό της στον ενεργειακό πλούτο της Ανατολικής Μεσογείου. Το πεδίο της σύγκρουσης επομένως, εκτείνεται από τα Βόρεια εδάφη της Συρίας μέχρι την Ανατολική Μεσόγειο. Σε αυτή την περιοχή ο κίνδυνος που αντιμετωπίζει η Τουρκία είναι διπλός. Προέρχεται από τη μια πλευρά, από την δυτική στήριξη προς τους Κούρδους στη Συρία, η οποία τους δίνει προοπτική εξόδου στην Ανατολική Μεσόγειο, και από την πάλι δυτική στήριξη, στις ενέργειες της Κύπρου να την αποκλείσει από τον ενεργειακό πλούτο της Ανατολικής Μεσογείου.

Κεφάλαιο 4. Η ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας

Ο ενεργειακός τομέας αποτελεί έναν σημαντικό πυλώνα για την ενεργειακή πολιτική της χώρας και αναμένεται να παίξει σημαντικό ρόλο στη βιώσιμη και εξωστρεφή ανάπτυξη. Η συνεχιζόμενη απελευθέρωση των αγορών χονδρικής και λιανικής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, η ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε όρους γεωγραφικής θέσης και διαθεσιμότητας ορυκτών πόρων, σε συνδυασμό με αξιόλογες ανακαλύψεις πεδίων φυσικού αερίου στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, δημιουργούν σημαντικές επενδυτικές ευκαιρίες για την χώρα που θα συμβάλλουν στη μείωση των απειλών μίας αφηνιδιαστικής διακοπής της ροής της ενέργειας. Όπως, γίνεται κατανοητό, η ανάπτυξη του τομέα, θα έχει άμεσο αντίκτυπο στην

ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού της και στην προσέλκυση επενδύσεων.¹⁰⁷ Ωστόσο, παράμετροι η οικονομική ύφεση τα τελευταία 15 χρόνια, η σταθερή μείωση του πληθυσμού (μειώθηκε στα 10,7 εκατομμύρια το 2018) και η καθυστέρηση στην ανάπτυξη εξοπλιστικών προγραμμάτων, είναι παράγοντες που επηρεάζουν τις ενεργειακές πολιτικές της χώρας.

4.1. Η εθνική ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με συνεχώς μειωμένο πληθυσμό και με μια οικονομία που προσπαθεί να ανακάμψει μετά από μια περίοδο οικονομικής κρίσης. Ωστόσο, η εξάρτηση της χώρας από τις εισαγωγές ορυκτών καυσίμων είναι πολύ μεγαλύτερη από τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, για το 2015 η χώρα εισήγαγε το 61,1% του φυσικού αερίου που κατανάλωσε, σχεδόν το 20% του αργού πετρελαίου της και περίπου το 64% του άνθρακα από την Ρωσία. Η Ελλάδα είχε την μεγαλύτερη ενεργειακή εξάρτηση ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες το 2016 (73,6) και την τρίτη υψηλότερη στη ΝΑ Ευρώπη μετά την Κύπρο (96,2) και την Τουρκία (74,9).¹⁰⁸ Το φυσικό αέριο αποτελεί το καύσιμο που χρησιμοποιείται κυρίως για την κάλυψη των εγχώριων αναγκών της, οι οποίες είναι ιδιαίτερα αυξημένες, φτάνοντας σε σημείο το 2017 να εισάγει έκτακτα μεγάλες ποσότητες LNG για να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες, και ειδικότερα το 2020, αποτελεί χρονιά ρεκόρ με αύξηση κατανάλωσης φυσικού αερίου 99% σε σχέση με το 2014.¹⁰⁹

Η Ελλάδα όμως, σημειώνει μια αυτάρκεια στην παραγωγή του λιγνίτη, ο οποίος αντιπροσωπεύει το 50% της συνολικής παραγωγής ενέργειας στην χώρα. Η παραγωγή του, παρ' όλα αυτά έχει μειωθεί στο μισό την τελευταία δεκαετία και έχει αντικατασταθεί από ισοδύναμες ποσότητες πετρελαίου. Η συνολική παραγωγή της χώρας σε ενέργεια καλύπτει σχεδόν το 1/3 της κατανάλωσης της, ενώ τα υπόλοιπα 2/3 καλύπτονται από εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου. Το πετρέλαιο, το σημαντικότερο καύσιμο για την χώρα, εισάγεται σχεδόν

¹⁰⁷ Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για την βελτίωση της, IENE, σελ 11-12.

¹⁰⁸ Ibid., σελ. 23.

¹⁰⁹ Αποφάσεις ΠΑΕ, ΠΑΕ,

<https://www.rae.gr/%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC/>

αποκλειστικά καθώς δεν έχει δικά της αποθέματα.Ο λιγνίτης, το δεύτερο καύσιμο που χρησιμοποιείται περισσότερο, αντιπροσωπεύει το 16% της συνολικής παραγωγής ενέργειας ενώ το φυσικό αέριο το τρίτο σημαντικότερο καύσιμο,εισάγεται σχεδόν αποκλειστικά από τη Ρωσία(65% το 2016). Η Ρωσία είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής φυσικού αερίου στην Ελλάδα και η δεύτερη μεγαλύτερη πηγή πετρελαίου(12%) μετά το Ιρακ(41%).¹¹⁰Συνεπώς, η χώρα έχει μεγάλη εξάρτηση από τη Ρωσία στο καύσιμο με τη μεγαλύτερη ζήτηση, το φυσικό αέριο.

Γι' αυτό, η μεγαλύτερη δυνατή αξιοποίηση των εγχώριων πηγών ενέργειας της Ελλάδας είναι βασικό μέλημα της ελληνικής κυβέρνησης καθώς μπορεί να ενισχύσει την ενεργειακή της αυτονομία. Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα ως κράτος μέλος της Ε.Ε. δεσμεύεται από τις ενεργειακές πολιτικές της Ε.Ε. Οι στόχοι που τίθενται από την Ε.Ε. είναι συγκεκριμένοι και αρά, από αυτή την άποψη, πιθανώς αποτελούν ένα περιοριστικό πλαίσιο στην χάραξη μιας ανεξάρτητης ενεργειακής πολιτικής.

Ωστόσο, η χώρα έχει ορίσει κάποιες βασικές προτεραιότητες που συντρέχουν την εθνική ενεργειακή πολιτική της. Οι πολιτικές έχουν σκοπό τη μείωση της εξάρτησης της από εισαγωγές και την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού. Οι στόχοι της χώρας είναι :

- Η εξεύρεση, εξασφάλιση, διαχείριση ενεργειακών πόρων, με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η ασφαλής, ομαλή, αδιάλειπτη και αξιόπιστη κάλυψη των ενεργειακών της αναγκών, σε όλη την επικράτεια και με τους καλύτερους δυνατούς όρους για τους πολίτες
- Η δημιουργία ενεργειακών αποθεμάτων, συμμαχιών και εναλλακτικών οδών για την κάλυψη των αναγκών της εγχώριας ενεργειακής αγοράς σε περιόδους ενεργειακών κρίσεων και η προστασία των καταναλωτών με την εφαρμογή εξομάλυνσης εξωγενών, έκτακτων αποσταθεροποιητικών φαινομένων και τάσεων
- Η βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη του φάσματος του ενεργειακού τομέα σε όλες τις μορφές, από την παραγωγή ως τη χρήση, και σε προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος¹¹¹

¹¹⁰ Ibid., σελ. 18-19.

¹¹¹ Ενέργεια, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας <https://ypen.gov.gr/energeia/>

Η στρατηγική για την ικανοποίηση των ενεργειακών αναγκών της χώρας μπορεί να επιτευχθεί με την επίλυση του ενεργειακού ζητήματος στην Ελλάδα δηλαδή, της ενεργειακής εξάρτησης, με το αναγκαίο ρυθμιστικό καθεστώς, σε συνάρτηση με το ρυθμιστικό πλαίσιο και τις ειδικές διατάξεις του Αρθρου 194 της ΣΛΕΕ της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹¹². Οι στρατηγικοί στόχοι που θέτει η χώρα, είναι αναγκαίοι προκειμένου να ανταπεξέλθει στις νέες προκλήσεις της αγοράς. Ακολουθώντας τις κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε., που συστήνουν την διαφοροποίηση των πηγών και οδών προμήθειας για τα κράτη μέλη, οι στόχοι εστιάζουν στη διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας, προμηθευτών και των οδών μεταφοράς ενέργειας. Επίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντική η εκμετάλλευση ενδογενών ενεργειακών πηγών, η απεξάρτηση από προμηθευτές υψηλού ρίσκου, η ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και του συστήματος υποδομών. Οι στόχοι οι οποίοι προτίθεται να ακολουθήσει προωθούν την ανταγωνιστικότητα και την απελευθέρωση της αγοράς, προσελκύοντας επενδυτές.¹¹³

4.2 Η διεθνής ενεργειακή στρατηγική της Ελλάδας

Η ενεργειακή αγορά σίγουρα είναι δυναμική και επηρεάζεται τόσο από ενδογενείς παράγοντες, από την ισορροπία της προσφοράς ζήτησης αλλά και από τις ιδιαίτερα σημαντικές διεθνείς εξελίξεις και συγκυρίες. Γι αυτό οι διεθνείς σχέσεις έχουν εξέχουσα σημασία για τις χώρες που έχουν έλλειμα ενεργειακής αυτοδυναμίας όπως η Ελλάδα. Ως εκ τούτου, η εξασφάλιση της πρόσβασης σε εισαγόμενους φυσικούς πόρους με ανταγωνιστικούς και συμφέροντες όρους είναι ο πρωταρχικός της στόχος.

Οι μεγαλύτερες προκλήσεις της Ελλάδας στον 21^ο αιώνα βρίσκονται στην Ανατολική Μεσόγειο, σε μια περιφέρεια που ενέχει τόσο κινδύνους όσο και ευκαιρίες. Εδώ και μια δεκαετία οι ενασχολήσεις με την Ανατολική Μεσόγειο βρίσκονται στο επίκεντρο την ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής της χώρας λόγω των επιβεβαιωμένων ενεργειακά κοιτασμάτων.

¹¹² Ενεργειακή πολιτική: γενικές αρχές,

Europarl, 28/06/2021, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/68/energy-policy-general-principles>.

¹¹³ Ενέργεια, Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/energeia/>

Τα τελευταία περίπου 10 χρόνια, οι τρεις θεμελιώδεις επιδιώξεις της διεθνούς ελληνικής ενεργειακής στρατηγικής είναι ¹¹⁴:

A) η ανάδειξη της χώρας σε σημαντικό διαμετακομιστικό κόμβο υδρογονανθράκων προς την Ευρώπη και εάν είναι εφικτό, ως ρευστός κόμβος διαμόρφωσης τιμών για τη ΝΑ Ευρώπη ¹¹⁵

B) η αύξηση της ασφάλειας της ενεργειακής τροφοδοσίας της Ελλάδας μέσω της διαφοροποίησης των πηγών και οδύσεων εισαγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου ¹¹⁶

Γ) η εμπέδωση της εθνικής της κυριαρχίας μέσω της ενάσκησης των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και συγκεκριμένα, της εξερεύνησης/εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων σε θαλάσσιες ζώνες πολύ πέραν από τα στενά όρια των υφιστάμενων χωρικών της υδάτων κατά τρόπο που θα μείωνε το αρνητικό της ενεργειακό ισοζύγιο και θα της εξασφάλιζε τη συμμετοχή στη δημιουργία μιας ασφαλούς, ανταγωνιστικής και καλά λειτουργούσας περιφερειακής αγοράς ενέργειας στην ευρύτερη περιοχή.

Στα πλαίσια αυτά η Ελλάδα, έχει προβεί τα τελευταία 10 χρόνια σε διμερή και τριμερή σχήματα συνεργασιών με τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, με ακρογωνιαίο λίθο τον άξονα Ελλάδας - Κύπρου. Επιπρόσθετα, η χώρα δραστηριοποιείται και σε πολυμερές επίπεδο μέσω της συμμετοχής στο Energy Charter Treaty, EMFG, IRENA, IEA , καθώς και στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και των Δυτικών Βαλκανίων.

Η επιτυχία της διεθνούς ελληνικής ενεργειακής στρατηγικής βρίσκεται επίσης, σε άμεση συνάρτηση με την Ε.Ε. , της οποίας ως κράτος μέλος, συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων μεταξύ άλλων και στον τομέα της ενέργειας. Στα πλαίσια της προσπάθειας της για μια Ενεργειακή Ένωση από το 2015, η Ε.Ε. έχει θέσει ορισμένους στόχους για να εξασφαλίσει την ενεργειακή της ασφάλεια και των μεμονομένων μελών της. Στο άρθρο 194 ΣΛΕΕ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνονται οι τομείς συντρέχουσας αρμοδιότητας και συγκεκριμένα , οι πολιτικές για την ενεργειακή διαφοροποίηση των πηγών και των ενεργειακών δικτύων που θα προσφέρουν στα

¹¹⁴ Θεόδωρος Τσακίρης, «Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο», ΕΛΙΑΜΕΠ, (2018), σελ.4.

¹¹⁵ Σπύρος Παλαιογιάννης, «Ενεργειακές και Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και η Θέση της Ελλάδας», ΙΕΝΕ, (Ιανουάριος 2018), <https://www.iene.eu/articlefiles/paleogiannis.pdf>, σελ.6.

¹¹⁶ Θεόδωρος Τσακίρης, «Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο», ΕΛΙΑΜΕΠ, (2018), σελ. 5.

κράτη μέλη, εντούτοις και στην Ελλάδα, την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού ώστε να μειώσουν την εξάρτησή τους από μονοπωλιακούς προμηθευτές όπως η Ρωσία. Οι πολιτικές της σηματοδοτούν μια πορεία για μια ενιαία ενεργειακή ευρωπαϊκή πολιτική. Παρ'όλα αυτά, το κάθε κράτος, βάσει του ίδιου άρθρου, διατηρεί το δικαίωμα να καθορίζει τους όρους της εκμετάλλευσης των ενεργειακών του πηγών, την επιλογή μεταξύ διαφόρων πηγών ενέργειας και τη γενική διάρθρωση του ενεργειακού του εφοδιασμού.

4.3 Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας

Η χώρα από την αρχαιότητα, παρά το μικρό γεωγραφικό της μέγεθος, διέθετε και διαθέτει μια δυσανάλογη γεωπολιτική και γεωστρατηγική αξία. Ευρισκόμενη στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, είναι ένας γεωστρατηγικός κόμβος του Δυτικού αμυντικού συστήματος που εποφθαμιούν πολλές δυνάμεις όπως η Ρωσία και η Κίνα.¹¹⁷ Η Ελλάδα διαθέτει πρόσβαση σε έναν σημαντικό γεωστρατηγικό κόμβο, το Αιγαίο, το Ιόνιο, και την ημίκλειστη θάλασσα της Μεσογείου. Επιπλέον, κατέχει την εκτενέστερη λωρίδα γης κατά μήκος των βορείων παραλίων του Αιγαίου στη Βόρεια Ελλάδα, γεγονός που της επιτρέπει να στερεί ή να επιτρέπει την πρόσβαση στις ηπειρωτικές χώρες της βαλκανικής στο Αιγαίο περιορίζοντάς τις.¹¹⁸

Λόγω της γεωγραφικής της θέσης αποτελεί επίσης, ζωτικό κόμβο διέλευσης ενεργειακών αγωγών, που μεταφέρουν ορυκτά καύσιμα από τη Ρωσία την Κασπία και στο μέλλον, από τα πλούσια κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον, η αξία της χώρας ως μέλος της Ε.Ε., του ΝΑΤΟ και η αξία των λιμανιών της στην Ανατολική Μεσόγειο, αυξάνεται σημαντικά και γεννά ευκαιρίες και προοπτικές για την χώρα.

Η Ελλάδα σχεδιάζει να αυξήσει την ενεργειακή της ασφάλεια μέσω της διαφοροποίησης των πηγών και των διαδρομών εφοδιασμού, όπως αναφέραμε, ενισχύοντας παράλληλα τις εισαγωγές υδροποιημένου φυσικού αερίου LNG στη Ρεβυθούσα και μέσω πλωτής μονάδας FSRU στην Αλεξανδρούπολη. Επιπρόσθετα, επιδιώκει να αναβαθμίσει τις υποδομές της και τον ρόλο της ως διαμετακομιστικό κέντρο για τις αγορές της ΝΑ Ευρώπης.

¹¹⁷ Angela Raphaella Kopsida, «Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο,» 2018 https://www.researchgate.net/publication/326544639_Asphaleia_kai_energeiakes_exelixeis_sten_Anatolike_Mesogeio_Security_and_energy_developments_in_the_Eastern_Mediterranean

¹¹⁸ Ibid.

Η πιθανή ύπαρξη υδρογονανθράκων νότια και δυτικά της Κρήτης, έχει συμπεριλάβει την έρευνα και εκμετάλλευση για εγχώριους υδρογονάνθρακες στη λίστα των προτεραιοτήτων της για την ενεργειακή ασφάλεια. Παρ'ότι η χώρα δεν διαθέτει επιβεβαιωμένα αποθέματα, τα εν λόγω, εφ'όσον επιβεβαιωθούν, θα συμβάλλουν καθοριστικά στην ενεργειακή ασφάλειά της και την οικονομική της ανάπτυξη, προμηθεύοντας την εγχώρια αγορά με φυσικό αέριο. Εκτός, από την θαλάσσια περιοχή της Κρήτης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ύπαρξη υδρογονανθράκων έχει και η περιοχή του Ιονίου. Συγκεκριμένα, η χώρα παραχώρησε το 2017, δικαιώματα έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων στη θαλάσσια περιοχή 2 στο Ιόνιο Πέλαγος, στη κοινοπραξία των εταιρειών Total-Edison, αυξάνοντας το επεδυτικό ενδιαφέρον και άλλων εταιριών για την περιοχή νοτίως και δυτικά της Κρήτης.¹¹⁹

Σε ότι αφορά της υποδομές, η χώρα έχει στη διάθεσή της σημαντικούς χώρους αποθήκευσης πετρελαίου ωστόσο, οι ικανότητες αποθήκευσης φυσικού αερίου είναι περιορισμένες. Ο μοναδικός χώρος αποθήκευσης βρίσκεται στην Ρεβυθούσα. Ιδιαίτερα σημαντικός όμως είναι, ο αποθηκευτικός χώρος που βρίσκεται στην Καβάλα ο οποίος έγινε αξιοποιήσιμος μετά την εξάντληση των υποθαλάσσιων κοιτασμάτων φυσικού αερίου της περιοχής. Η συγκεκριμένη υποδομή αποτελεί σημείο στρατηγικής σημασίας καθώς βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τους αγωγούς TAP και IGB και είναι η μοναδική αποθήκη της περιοχής καθώς καμία από τις γειτονικές χώρες δεν κατέχει αποθήκες φυσικού αερίου σε λειτουργία εκτός της Βουλγαρίας.¹²⁰

Η χώρα επίσης, συμμετέχει ενεργά στην δημιουργία αγωγών φυσικού αερίου. Συγκεκριμένα συμμετέχει στους αγωγούς, IGB, που συνδέει Ελλάδα και Βουλγαρία, ITGI-roseidon που συνδέει Τουρκία-Ελλάδα-Ιταλία, του Διασυνδετήριου αγωγού Ελλάδας-ΠΓΔΜ και του αγωγού East Med στην Ανατολική Μεσόγειο. Προτεραιότητά της είναι ο αγωγός του Νοτίου Διαδρόμου Φυσικού αερίου. Ειδικότερα, η Ελλάδα ευνοείται λόγω της γεωγραφικής της θέσης στην κατασκευή του Διαδρατικού αγωγού TAP, ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την Κασπία Θάλασσα από το αζέρικο κοίτασμα Shah Deniz, προς την Κεντρική Ευρώπη μεσώ

¹¹⁹ Υπογράφηκε Συμβαση μίσθωσης για την έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων στο Ιόνιο Πέλαγος, (Οκτώβριος 2018) (τελευταία πρόσβαση: 28/05/2021), <https://government.gov.gr/ipografi-simvaxis-misthosis-gia-tin-parachorisi-tou-dikeomatos-erevna-ke-ekmetallefsis-idrogonanthrakon-sti-thalassia-periochi-2-sto-onio-pelagos/>.

¹²⁰ Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για την βελτίωσή της, IENE, σελ. 29-30.

Ελλάδας,Αλβανίας και Ιταλίας. Ο TAP(εικ. 6), θα συνδέεται με τον αγωγό φυσικού αερίου της Ανατολίας TANAP,ο οποίος μεταφέρει το αζέρικο φυσικό αέριο μέσω της Τουρκίας, στα ελληνοτουρκικά σύνορα. Δεδομένου όμως, του προβληματικού χαρακτήρα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, και του κεντρικού χαρακτήρα της Τουρκίας ως χώρα διέλευσης του μη ρωσικού φυσικού αερίου στην Ελλάδα, η τροφοδοσία με φυσικό αέριο από διαφορετικές οδούς διέλευσης παραμένει ακόμα ζητούμενο για την χώρα.

Η στρατηγική σπουδαιότητα του IGB ωστόσο, ίσως υπερβαινει την ευρωπαϊκή στρατηγική του Νοτιου Διαδρόμου καθώς μπορεί να αποτελέσει την αρχή μιας σειράς διασυνδετήριων αγωγών που θα συνδέσουν το Αιγαίο με την Κεντρική Ευρώπη μέσα από την αξιοποίηση του σταθμού στη Ρεβυθούσα και τη δημιουργία ενός τερματικού σταθμού ΥΦΑ στην Αλεξανδρούπολη.Τα έργα αυτά μπορούν να διευκολύνουν την μεταφορά αμερικάνικου ή άλλου ΥΦΑ και την διοχέτευση του μέσω του IGB και να καλύψουν σημαντικό μέρος της υφιστάμενης αλλά και μελλοντικής ζήτησης στη Νοτιοανατολική και Κεντρική Ευρώπη.¹²¹

Με δεδομένο ότι η Ελλάδα, σε σχέση με τα κράτη της Κεντρικής Ευρώπης και Βαλκανικής τα οποία διαθέτουν μεγάλα στρατηγικά αποθέματα αερίου, δεν έχει ουσιαστικές πηγές πρόσβασης σε εναλλακτικές πηγές μέσω LNG είτε μέσω αγωγών από τη Νορβηγία ή την Αλγερία, είναι από τις πλέον ευάλωτες χώρες καθώς οι ρωσικές εξαγωγές καλύπτουν το 90% της τελικής της κατανάλωσης σε αέριο. Η συνεχόμενη αύξηση του φυσικού αερίου ως τμήμα της ενεργειακής της κατανάλωσης μπορεί να βελτιωθεί με την ενεργοποίηση του δικτύου TAP, αλλά δεν θα μεταβάλλει δυναμικά τα δεδομένα της εξάρτησης από τη Ρωσία.¹²² Το 100% αυτών των εισαγωγών από τη Ρωσία διέρχονται μέσω Ουκρανίας, Ρουμανίας Βουλγαρίας μπαίνοντας στο ΕΣΦΑ, οπότε ένας παρακαμπτήριο αγωγός κρίνεται ιδιαίτερα ωφέλιμος για την αποφυγή των επιπτώσεων μίας νέας ρωσοουκρανικής κρίσης. Η συζήτηση για τη δημιουργία ενός τουρκικού τμήματος Greek Stream, συνέχεια του Turkish Stream, το «φιλορωσικό»ανάλογο του TAP, είναι μια από τις λύσεις που είχε τέθει επι τάπητος από το 2015 ωστόσο, η Ρωσία το 2019 αποφάσισε το τμήμα αυτό να περνάει από τη Βουλγαρία.

¹²¹ Θεόδωρος Τσακίρης, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*,(Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2018), σελ. 718.

¹²² Θεόδωρος Τσακίρης,*Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο*, ΕΛΙΑΜΕΠ,(2018), σελ.15.

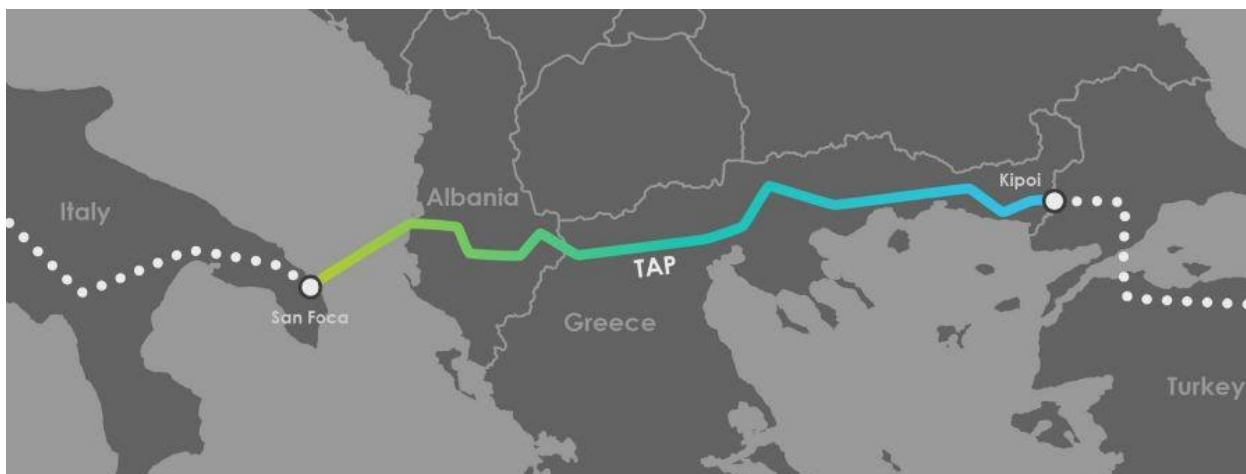

Figure 6. Ο Αγωγός TAP.

Στον τομέα του φυσικού αερίου, επομένως, η εξάρτηση της είναι μεγάλη όχι μόνο από τη Ρωσία, που αποτελεί τον κατεξοχήν προμηθευτή της χώρας σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο, αλλά και πλέον από τη Τουρκία(αγωγός TANAP) μέσω της οποίας μεταφέρεται το αζέρικο φυσικό αέριο στην ελληνική αγορά.Γι'αυτό η ελληνική κυβέρνηση έχει στραφεί προς τη λύση της κατασκευής του αγωγού East Med στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η θέση της Ελλάδας στην επερχόμενη κατασκευή του αγωγού, δημιουργεί ένα «ουδέτερο έδαφος» ασφαλείας, από το οποίο θα διέρχεται ο East Med.Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι θα διασφαλίσει, εφ'όσον υλοποιηθεί το έργο, την απεξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο. Από την άλλη πλευρά για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα είναι ένα ασφαλές έδαφος που μπορεί να μεταφέρει το φυσικό αέριο της Ανατολικής Μεσογείου με τις ελάχιστες πιθανότητες για διακοπή της ροής, αποφεύγοντας έτσι καταστάσεις παρόμοιες με την ρωσοουκρανική κρίση.

4.5 Η αποτρεπτική πολιτική της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο

Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης βρίσκεται ανάμεσα στις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στην Ανατολική Μεσόγειο, στη Μέση Ανατολή και στη Β.Αφρική. Γι'αυτό ενδιαφέρεται σε μεγάλο βαθμό για την επικράτηση της ειρήνης και της ασφάλειας, τη σταθερότητα και την οικονομική και ενεργειακή συνεργασία με όλες τις χώρες της περιοχής.

Παρά τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε η χώρα επι μία σχεδόν δεκαετία, είναι σημαντικό πλέον να ενισχύσει την αποτρεπτική της ικανότητα και να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στα θέματα ασφαλείας.Η αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς της Τουρκίας μπορεί να

επιτευχθεί με τη δημιουργία και ενίσχυση των υφιστάμενων συμμαχιών και εξωτερικών ερεισμάτων σε συνδυασμό με την κατάλληλη εσωτερική προετοιμασία. Για το πρώτο, χρειάζεται να ληφθεί υπόψη ότι υπάρχει όριο όσον αφορά την προσδοκώμενη υποστήριξη εξωτερικών παραγόντων (Ε.Ε., ΗΠΑ, ΝΑΤΟ). Παρά τις φανερές δηλώσεις της Ε.Ε. που καταδικάζουν τις τουρκικές ενέργειες έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου , το πολιτικό πλαίσιο είναι περιοριστικό καθώς υπαγορεύει τη μη ρήξη με την Τουρκία, κάτι το οποίο υποστηρίζουν οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την εσωτερική προετοιμασία, η χώρα χρειάζεται ένα λειτουργικό σύστημα διαχείρισης «κρίσεων χαμηλής έντασης».¹²³Ο εκσυγχρονισμός του στρατιωτικού εξοπλισμού της χώρας θα ενίσχυε επίσης, την αποτρεπτική της ικανότητα ενώ παράλληλα,η απόκτηση των μέσων και η βούληση για την προβολή της αεροναυτικής της ισχύος είναι μεγάλης σημασίας για την ανάσχεση της τουρκικής προκλητικότητας. Σύμφωνα με τον Ομότιμο Διευθυντή ερευνών του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Βασίλη Παναγιωτόπουλο « Η παγκοσμιοποίηση είναι εις βάρος μας. Ευνοεί την Τουρκία, που είναι μια μεγάλη περιφερειακή δύναμη, όχι εμάς. Η Τουρκία έχει γίνει μεγάλη ναυτική δύναμη. Γιατί ανακάλυψε την θάλασσα...Η Τουρκία έχει θαλάσσιο μέτωπο. Τώρα το αποκάλυψε και έχει και πληθυσμό από εσωτερική μετανάστευση που κατέβηκε στην παραθαλάσσια ζώνη...Κάτω από αυτές τις συνθήκες η ελληνική πολιτική κατευνασμού απέναντι στην Τουρκία δεν αρκεί χρειάζεται να εμπλουτιστεί με την πολιτική ανάσχεσης του τουρκικού αναθεωρητισμού, με τη διεκδίκηση ρόλου περιφερειακής παίκτη στην Ανατολική Μεσόγειο...»¹²⁴

Αδιαμφισβήτητο γεγονός, είναι ότι επι σειρά ετών στην Ελλάδα έχει κυριαρχήσει η αντίληψη, ότι τυχόν συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ οδηγεί σε απώλεια δικαιωμάτων. Η συμφωνία, όμως,ενισχύει την αποτρεπτική της ικανότητα. Για να αποφύγει η Ελλάδα μια πιθανή οριοθέτηση της Τουρκίας με άλλες χώρες της Βόρειας Αφρικής με ένα νέο Τουρκολυβικό μνημόνιο, και να κατοχυρώσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα στην περιοχή από τον 32°, 16',8" έως τον 28° μεσημβρινό, περιοχή που συνδιεκδικεί και η Τουρκία, είναι αναγκαίο να γίνει μια συνολική οριοθέτηση μεταξύ όλων των χωρών της περιοχής. Στόχος της Ελλάδας συγκεκριμένα, θα πρέπει να είναι η δημιουργία μιας ευρύτερης συμμαχίας για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου σε ότι

¹²³ Ibid.,σελ.5-6.

¹²⁴ Στέργιος Μπαμπανάσης, «Βασικές διαπιστώσεις και συμπεράσματα του Συνεδρίου: «Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους», στο *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, σελ.29.

αφορά την ΑΟΖ της περιοχής, την ενεργειακή αξιοποίηση του υποθαλάσσιου πλούτου της με διεθνείς συνεργασίες και την απομόνωση της Τουρκίας.

Επιπρόσθετα, τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου, δηλαδή το Συμπλεγμα του Καστελορίζου, ανήκουν στη χώρα σύμφωνα με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, δίνοντας στην Ελλάδα το δικαίωμα να αποκτήσει δικαιώματα στην Ανατολική Μεσόγειο και να οριοθετήσει ΑΟΖ με την Κύπρο, την Αίγυπτο και τη Λιβύη. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Τουρκία έχει δέχτει ως «συνοριακή θαλάσσια γραμμή» μεταξύ των δύο χωρών, την περιοχή από το νότιο άκρο της Σάμου μέχρι και το Καστελόριζο, δείχνοντας την οριστική συνοριακή θαλάσσια γραμμή μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Συνεπώς, οι διεκδικήσεις της αντικρούουν στις συμφωνίες αυτές.

Βέβαια, οι συμφωνίες οριοθέτησης με τα κράτη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου προυποθέτουν την υποστήριξη της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη βούληση της χώρας να εφαρμόσει απρόσκοπτα το φιλόδοξο πρόγραμμα γεωτρήσεων στις οριοθετημένες περιοχές με την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Μια τουρκική επέκταση του ελέγχου στην κυπριακή ΑΟΖ θα απέκλειε την Ελλάδα από μια σημαντική μελλοντική πηγή διαφοροποίησης των εισαγωγών σε φυσικό αέριο, ασχέτως του τρόπου με τον οποίο θα έφταναν στην χώρα.¹²⁵

4.6 Οι διακρατικές σχέσεις

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με εδραιωμένους δημοκρατικά θεσμούς, μέλος του ΝΑΤΟ και της Ε.Ε. και καλλιεργεί φιλικές και συνάμα σχέσεις εξάρτησης με τα κράτη της περιοχής, με σκοπό την εδραίωση μιας στρατηγικής συναντίληψης για την από κοινού διαμόρφωση πολιτικών. Η χώρα δεν διαθέτει στρατηγικά αποθέματα ασφαλείας φυσικού αερίου ούτε εναλλακτικές πηγές εισαγωγής και το 2/3 των αναγκών της θα εξυπηρετούνται μέχρι το 2026 από την Gazprom. Μια απόλυτη σταθερή επομένως, είναι η διατήρηση καλών σχέσεων με τη Ρωσία¹²⁶. Σ' ένα παράλληλο πεδίο, η χώρα θα πρέπει να μην διαταράξει τις ισορροπίες των σχέσεων της με το ΝΑΤΟ και την Ε.Ε. Ωστόσο, πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουν παραβιάσει την ευρωπαϊκή γραμμή που θέλει να μειώσει την εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο. Οι περισσότερες χώρες της Κεντρικής

¹²⁵ Θεόδωρος Τσακίρης, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*, σελ.720.

¹²⁶ Αντρέας Ανδριανόπουλος, *Ενέργεια και εξωτερική πολιτική*, σελ.2.

Ευρώπης, έχουν διασφαλίσει σ' έναν μεγάλο βαθμό την εισαγωγή του ρωσικού φυσικού αερίου παρακάμπτοντας την Ουκρανία(που είναι βασικός στόχος της ρωσικής ενεργειακής στρατηγικής) όπως η Γερμανία (με τους αγωγούς Nord Stream 1&2), Γαλλία, Ολλανδία(οι οποίες καλύπτουν τις εισαγωγές από τη Νορβηγία).Αυτό καθιστά επιτακτική την ανάγκη για περαιτέρω εμβάθυνση της ενεργειακής συνεργασίας με τη Ρωσία και καλείται η χώρα να ισορροπήσει ανάμεσα στα ευρωαντλαντικά συμφέροντα(που υποστηρίζουν τους αγωγούς TAP & IGB) και σε ρωσικά ή/και ευρωρωσικά συμφέροντα.

Η στρατηγική της Ελλάδας το θέμα των υδρογονανθράκων της Μεσογείου πρέπει να αποβλέπει στη μεγιστοποίηση του οφέλους της από τους συμβιβασμούς των μεγάλων δυνάμεων. Σύμφωνα με τον Βασίλη Παναγιωτόπουλο: «Οι μεγάλες δυνάμεις έχουν την πολυτέλεια συμβιβασμών.Στην περιοχή των γεωτρήσεων για παράδειγμα οι Αμερικάνοι έχουν κάνει πολλές συννενοήσεις με την Τουρκία. Είναι το προϊόν μιας συναλλαγής...Και από την δική μας άποψη, των μικρών παικτών, να προσέχουμε να επωφεληθούμε από αυτούς τους συμβιβασμούς μήπως προκύψουν λύσεις που είναι λιγότερο αρνητικές για εμάς».¹²⁷

Γι'αυτό η στρατηγική της χώρας εστιάζει στην ενδυνάμωση παραδοσιακών συμμαχιών συγκεκριμένα με τις ΗΠΑ, και αναδυόμενων ειδικά με την Κίνα, με τις οποίες έχουν κοινά γεωπολιτικά συμφέροντα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Με τις ΗΠΑ,τη συνδέουν μακροχρόνιες φιλικές σχέσεις και μια σειρά από γεωπολιτικά συμφέροντα όπως, η ελευθερία των θαλασσών,η μείωση της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης απ τη Ρωσία(όπου η Ελλάδα παίζει ρόλο ως χώρα μεταφοράς και ίσως παίζει ρόλο ως χώρα παραγωγής ενέργειας),η πρόληψη της διασποράς των πυρηνικών όπλων, όπου η Ελλάδα λόγω των τουρκικών φιλοδοξιών ενδιαφέρεται ιδιαίτερα, η στρατηγική σταθερότητα στα Βαλκάνια και τέλος, η αξιοποίηση των ενεργειακών πόρων στην Ανατολική Μεσόγειο όπου η Ελλάδα παίζει ηγετικό ρόλο στη δημιουργία ενεργειακών συμμαχιών.Ωστόσο, σε καμία περίπτωση κάτι τέτοιο δεν σημαίνει πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα στηρίζουν την Ελλάδα σε περίπτωση στρατιωτικής εμπλοκής της με την Τουρκία.

Όσον αφορά την ελληνοκινεζική συνεργασία, αυτή έχει ενισχυθεί από την έντονη παρουσία της Κίνας στο Λιμάνι του Πειραιά. Το λιμάνι έχει γίνει ήδη μια από τις κύριες πύλες εισόδου κινεζικών προϊόντων στην Ευρώπη και η οικονομική σχέση Ελλάδας-Κίνας έχει αποβεί

έως τώρα επωφελής. Στόχος της Ελλάδας είναι να καταστεί ένας περιφερειακός κόμβος μεταφορών, ενέργειας και εμπορίου. Προς αυτή την κατεύθυνση η Ελλάδα ήταν η πρώτη δυτικοευρωπαϊκή χώρα που αποφάσισε να συμμετέχει στην κινεζικής έμπνευσης πρωτοβουλία του σύγχρονου «δρόμου του μεταξιού» όπου η έμφαση δίνεται μεταξύ άλλων και στην ενέργεια.¹²⁸ Η αποκατάσταση επίσης, των σχέσεων της με το Ισραήλ, και το άνοιγμα των τριμερών πρωτοβουλιών προς την Αίγυπτο και τη Λιβύη, κάνουν σαφή τον στόχο της εξωτερικής πολιτικής της χώρας που δεν είναι άλλος παρά η περιφερειακή σταθερότητα.

Σημαντικότερη είναι και η ελληνοκυπριακή συνεργασία που από το 2016 έχει δημιουργήσει ένα περιφερειακό σύστημα συμμαχιών με κυριότερη την ενεργειακή συμμαχία του τριγώνου Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ, που μπορεί να λειτουργήσει εναθρυντικά στην ανάσχεση του τουρκικού αναθεωρητισμού και στη δημιουργία ενός νέου συσχετισμού ισχύος στην περιοχή.

Συμπεράσματα

Οι διαφορές της Ελλάδας και της Τουρκίας έχουν σταθεί αφορμή αρκετές φορές για να οδηγηθούν οι σχέσεις των δύο χωρών σε κλιμάκωση. Οι διαφορές που είχαν, αρχής γενομένης το 1973, για την οριοθέτηση των θαλασσίων ζωνών και τις έρευνες για εκμετάλλευση υδρογονανθράκων στην περιοχή του Αιγαίου, έχουν αποφύγει μέχρι στιγμής να φέρουν τις δύο χώρες σε σημείο πολέμου, χωρίς ωστόσο να έχουν αποφευχθεί ένοπλες συγκρούσεις όπως το περιστατικό των Ιμίων του 1999. Το πεδίο της σύγκρουσης έχει μετατεθεί πλέον στην ασταθή περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία είχε ήδη να αντιμετωπίσει εμφυλίους πολέμους, τρομοκρατικές επιθέσεις, θρησκευτικές διαμάχες κ.ά. παράγοντες που απειλούν την ασφάλεια. Μετά την εύρεση των υποθαλάσσιων υδρογονανθράκων προστέθηκε και η απειλή της ενεργειακής ασφάλειας. Ελλάδα και Τουρκία επιδιώκουν μερίδιο από την «πίτα» του ενεργειακού πλούτου όπως εξίσου και η Κύπρος, το Ισραήλ, η Αίγυπτος και οι Μ. Δυνάμεις. Η μία όψη του νομίσματος δείχνει ότι οι συνεργασίες της Ελλάδας με το Ισραήλ, την Αίγυπτο, την Κύπρο, την Παλαιστίνη κ.ά. κράτη προσβλέπουν στην αντιμετώπιση της αστάθειας και την εδραίωση της ειρήνης στην περιοχή με άξονα την ενεργειακή ασφάλεια. Η άλλη όψη του νομίσματος δείχνει ότι οι κινήσεις αυτές προκαλούν την μεγάλη περιφερειακή δύναμη, την Τουρκία, η οποία βλέπει την ενεργειακή

¹²⁸ Αθανάσιος Πλατιάς, *Οι Γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*, σελ. 79-80.

της ασφάλεια να απειλείται από μικρότερες χώρες που έχουν συσπειρωθεί εναντίον της και μειώνουν το μερίδιο της στην «πίτα». Επομένως, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος διεκδικήσεων και αντεκδικήσεων υδρογονανθράκων και δημιουργίες συμμαχιών που προσβλέπουν στην αποκόμιση του μέγιστου οφέλους για την κάθε χώρα ξεχωριστά.

Η διαμάχη των δύο χωρών, σύμφωνα με αμερικανούς αναλυτές, μπορεί να μετατραπεί σε συνεργασία, αλλά η συνεργασία μπορεί να οδηγήσει σε χειρότερη διαμάχη. Εάν στα επόμενα χρόνια οι εθνικές πολιτικές δεν καταφέρουν να δημιουργήσουν ένα σταθερό ρυθμιστικό πλαίσιο για τις επενδύσεις παρά τις ενδεχόμενες προσπάθειες συνεργασίας, και οι κυβερνήσεις να ρυθμίσουν τις διαμάχες, οι επιπτώσεις στην ενεργειακή ασφάλεια θα είναι πιο δυσμενείς από ότι είναι τώρα. Ενδεχομένως θα επιβραδύνουν την πρόοδο της αξιοποίησης των ενεργειακών πηγών της περιοχής και της κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου. Επιπλέον, μπορεί να πυροδοτήσουν εκ νέου διαμάχες μεταξύ των εμπλεκόμενων στις εξελίξεις κρατών και να δημιουργήσουν μία νέα ίσως χειρότερη, στρατιωτική κλιμάκωση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας. Δεδομένου μάλιστα, ότι το φαινόμενο της εύρεσης φυσικού αερίου στην Αίγυπτο και το Ισραήλ θεωρείται από πολλούς αναλυτές περιφερειακό φαινόμενο, το οποίο πρόκειται να εξασθενίσει τα επόμενα χρόνια, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα ασφαλές κλίμα για τις επενδύσεις έγκαιρα. Είναι ανάγκη επομένως, να υπάρχει πολιτική βούληση από μέρους των δύο χωρών και των υπολοίπων κρατών της ευρύτερης περιοχής για συνεργασία, η οποία να βασίζεται στην πολιτική αξιοπιστία. Συνεπώς, η πολιτική πρόοδος που οδηγεί στη συνεργασία αποτελεί ίσως, τη μοναδική και κυριότερη επιτυχία που θα μπορούσε να έχει μακρά διάρκεια και να φέρει την ασφάλεια και την ενεργειακή ασφάλεια στην περιοχή. Η φύση των συγκρούσεων ωστόσο, μέχρι πρότινος έχει δείξει μειωμένες προθέσεις βελτίωσης της έκρυθμης κατάστασης από μέρους των δύο χωρών, χωρίς να αποκλείεται η ενδεχόμενη βελτίωση της τα επόμενα χρόνια με αρωγό της όλης προσπάθειας την πρόθεση για συλλογική ασφάλεια και ευημερία της Ανατολικής Μεσογείου και του κάθε κράτους ξεχωριστά.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

EIA. *Egypt, Analysis-Energy Sector highlights*.2018.

<https://www.eia.gov/international/overview/country/EGY>.

Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Declaration of Economic Exclusive Zone,2003. Ιανουάριος 07, 2004.

<https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf>

(accessed Ιούνιος 06, 2021).

Analysis, Turkey. *EIA*. 2017. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR> (accessed Μάιος 5, 2021).

Prontera, Andrea and Ruszel, Mariusz. "Energy security in the eastern mediteranean." *Middle east policy*,vol XXIV, NO.3, Fall 2017.

Andrew Norris, Alexander Norris. "Turkey's Mavi Vatan strategy and rising insecurity in the eastern meditarrenean." *CIMSEC*. Σεπτέμβριος 2018. <https://cimsec.org/turkeys-mavi-vatan-strategy-and-rising-insecurity-in-the-eastern-mediterranean/> (accessed Μάιος 20, 2021).

Bilgin, Mert. *Energy and Turkey's Foreign Policy: state strategy,regional cooperation and private sector involvement,volume 9,no.2*. Istanbul: Turkish Policy Quarterly, 2010.

Chapman, Bert. *Geopolitics a guide to the issues(contemporary military,strategic, security issues*. California, Santa Barbara: Εκδόσεις Preager, 2011.

Energy Charter Secretariat. "International Energy Security: common concept for energy producing, consuming, and transit countries." *Energy Charter*. Μάρτιος 2015.

https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf (accessed 05 01, 2021).

Giannakopoulos,Angelos.Energy cooperation and security in the Eastern Mediteranean: a seismic shift towards peace or conflict ? Tel Aviv: The S. Daniel Abraham center for international and regional studies , 2016.

Fratzman, Seth. "Mapping the Middle East's new alliance system." *RIEAS*. Νοέμβριος 24, 2020.

<https://sethfrantzman.com/2020/11/24/mapping-the-middle-east-s-new-alliance-system/> (accessed Ιούνιος 8, 2021).

Hunter Lovins,Ampory B.Lovins,*Britlle Power Energy,Strategy for National security*,USA:Εκδόσεις Rocky Mountain Institute,2001.

Jesus, Carlos Echeverra. "Euro-Mediterranean political relations: confidence and security building relations." *ΕΛΙΑΜΕΠ*. 1997. <https://www.eliamep.gr/publication/euro-mediterranean-political-relations-confidence-and-security-buildng-measures/> (accessed Μάιος 04, 2021).

Jewel, Jessica. "The IEA model of short term energy security (MOSES)." *IEA*. Δεκέμβριος 2011. <https://doi.org/10.1787/5k9h0wd2ghlv-en>.

NS Energy. *Aphrodite Gas Field*. <https://www.nsenergybusiness.com/projects/aphrodite-gas-field/> (accessed Μάιος 16, 2021).

Pinko, Eyal. "Turkey's Maritime Strategy Ambitions: The blue Homeland Doctrine (Mavi Vatan)." *RIEAS*. Απρίλιος 7, 2020. <https://rieas.gr/researchareas/editorial/4456-turkey-s-maritime-strategy-ambitions-the-blue-homeland-doctrine-mavi-vatan>.

"Sea." *TPAO*. <https://www.tpao.gov.tr/deniz>.

Seyfettin Erdogan, Ayfer Gedikli, Sema Yilmaz Genc. "An overview of Turkey's National Energy Policies." In *Cambridge International Academics*. 2018.

Sharma, Raagini. "Energy security in Eastern Mediterranean Region: challenges in the 21st century." *RIEAS*. Απρίλιος 05, 2021. <https://www.rieas.gr/researchareas/editorial/4609-energy-security-in-eastern-mediterranean-region-challenges-in-the-21st-century> (accessed Απρίλιος 06, 2021).

Stone, Marianne. *Security according to Buzan, a comprehensive security analysis*. New York, USA, 2009.

"Turkey's international Energy Strategy." *Ministry of foreign affairs*. <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>.

US Geological Survey. *Assesment of undiscovered oil and Gas Resources of the Levantin Basin, Eastern Mediterranean*. 2010.

IEA. *Energy security: ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price*. <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>.

Turkey 2021, Energy policy review. Μάρτιος 2021. <https://www.iea.org/reports/turkey-2021> (accessed Ιούνιος 6, 2021).

Offshore technology. *Aphrodite Gas Field*. <https://www.offshore-technology.com/projects/aphrodite-gas-field/> (accessed Μάιος 16, 2021).

Ελληνόγλωσση

Ellinas, Charles. "Διευθετώντας τις διαφορές επι τις ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο ." *ΕΛΙΑΜΕΠ*. Οκτώβριος 2020.

Korsida, Angela Raphaella. "Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο." Μάιος 2018.

https://www.researchgate.net/publication/326544639_Asphaleia_kai_energeiakes_exelixeis_sten_Anatolike_Mesogeio_Security_and_energy_developments_in_the_Eastern_Mediterranean (accessed Απρίλιος 28, 2021).

News economy. *Σύντομα συμφωνία για διασύνδεση κοιτάσματος Αφροδίτη με Αίγυπτο*. Απρίλιος 30, 2018. <https://new-economy.gr/2018/04/30/sintoma-simfonia-gia-diasindesi-koitasmatos-afroditi-me-egypt/>. (accessed Μάιος 16, 2021).

Waltz, Kenneth, μτφ. Κωνσταντίνος Κολλιόπουλος. *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011.

Αθανασόπουλος, Άγγελος. "Το τρίγωνο Παρίσι- Αθήνα-Αγκυρα: ένα παιχνίδι επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο." *ΕΛΙΑΜΕΠ*. Οκτώβριος 30, 2020.

Ανατολική Μεσόγειος Παρόν και Μέλλον. επιμέλεια: Δουδουμής, Γεώργιος. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμας, 2017.

Ανδριανόπουλος, Αντρέας. "Ενέργεια και εξωτερική πολιτική." *IENE*. Νοέμβριος 9, 2009. https://www.iene.gr/energyweek09/articlefiles/eep/1stSession/4_A_ANDRIANOPOULOS.pdf. (accessed Οκτώβριος 14, 2020).

Βεργούλης, Παναγιώτης. «Μια διεισδυτική ματιά στην εξόρυξη υποθαλασσίων κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο, *Huffington Post*. 2020. (accessed Μάιος 09, 2021).

Βλάχου, Χριστίνα. *Το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας στην γεωπολιτική σκακιέρα της Ανατολικής Μεσόγειου*. Ινστιτούτο Διεθνών σχέσεων 2020.

ΕΛΙΣΜΕ. "Η Ανατολική Μεσόγειος ως πεδίο στρατηγικών ανταγωνισμών." Αθήνα: ΕΛΙΣΜΕ, 2018.

Ενέργεια, Υπουργείο περιβάλλοντος και ενέργειας. <https://ypen.gov.gr/energeia/>.

"Ενεργειακή πολιτική: γενικές αρχές." *Europarl*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/68/energy-policy-general-principles> (accessed Μάιος 28, 2021).

Καθημερινή. "Ο Γλάυκος αλλάζει την Ανατολική Μεσόγειο." *Καθημερινή*, 2019.

Καραγιάννη, Μαρίκα. "Τα συμβόλαια έρευνας και εξόρυξης υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο." *Foreign Affairs*. Νοέμβριος 17, 2019. <https://www.foreignaffairs.gr/articles/72533/marika-karagianni/ta-symbolaia-ereynas-kai-eksoryksis-ydrogonanthrakon-stin-an-mes> (accessed Μάιος 2, 2021).

Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό. *Από την κρίση λόγω της διακοπής φυσικού αερίου προς την ασφάλεια*. 01 14, 2009. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20090108STO45594+0+DOC+XML+V0//EL> (accessed 05 28, 2021).

Κωνσταντίνος Φίλης. *Ο ρόλος της Ελλάδας στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης*. Αθήνα, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Οκτώβριος 2012.

Κωσταράς, Γιώργος. "Ανασυνθέτωντας την έννοια της ασφάλειας στον 21ο αιώνα." *ΚΕΔΙΣΑ*. Ιούλιος 9, 2018.

<https://kedisa.gr/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AD%CF%84%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5/> (accessed 05 08, 2021).

Κωστής Σταμπολής, Δημήτρης Μεζαρτάσογλου. *Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για τη βελτίωση της*. IENE, Αθήνα, Νοέμβριος 2018.

Λιάκουρας, Πέτρος. *Θαλάσσιοι Πόροι*. Πειραιάς, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2015.

Μαδούρος, Νίκος. "Η Ανατολική Μεσόγειος ως «Γαλάζια Πατρίδα» : Νέες γεωπολιτικές αντιλήψεις και ο συνασπισμός της επιβίωσης του κράτους στην Τουρκία." *Ετήσια επιθεώρηση Ιστορίας, Κοινωνίας και Πολιτικής*, τευχ.7, εκδοτική επιμέλεια: Ινστιτούτο ερευνών Προμηθέας, 2021.

Μελέτης, Νίκος. "Το παιχνίδι της Τουρκίας στην Κύπρο και ο ρόλος του «ψευδοκράτους." *Liberal*. Ιανουάριος 26, 2020. <https://www.liberal.gr/diplomacy/to-raichnidi-tis-tourkias-stin-kupro-kai-o-rolos-tou-pseudokratous-/283515> (accessed Ιούνιος 15, 2021).

Νταβούτογλου, Αχμέτ. *Το Στρατηγικό Βάθος*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος, 2010.

Παλαιογιάννης, Σπύρος. "Ενεργειακές και Γεωπολιτικές προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και η Θέση της Ελλάδας." *IENE*. Ιανουάριος 2018.

Παρίσης, Ιωάννης. *Η καθ' ημάς θάλασσα: γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2013.

Πλατιάς, Αθανάσιος. "Γεωπολιτική, γεωοικονομία και διεθνής ανταγωνισμός." In *Τιμητικός τόμος ομότιμου καθηγητή Σωτηρίου Καρβούνη*. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2012.

Πλατιάς, Αθανάσιος. *Διεθνείς Σχέσεις και στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2018.

Στέργιος Μπαμπανάσης, Αθανάσιος Πλατιάς, Ιωάννης Σειμένης. *Οι γεωστρατηγικές αλλαγές στη Μεσόγειο και οι επιπτώσεις τους*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019.

Συλλογικό, επιμέλεια: Γρηγόρης Τσάλτας, Χρήστος Αναγνώστου. *Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2014.

Τζιάρρας, Ζήνωνας. "Η σημασία των παγκόσμιων και περιφερειακών μεταβολών για την Κύπρο: η (γεω)πολιτική διάσταση." *Ετήσια επιθεώρηση ιστορίας, κοινωνίας και πολιτικής*, 2015.

"Το αλφαβητάρι των εξορύξεων." <https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/QA-Oil-n-gas.pdf> (accessed 05 25, 2021).

Τρούλης, Μάρκος. "Πολιτική και ενεργειακή πολιτική." *Θεωρία και Ερευνα στις Επιστήμες Αγωγής*, τεύχος 4, 2017.

Τσακίρης, Θεόδωρος. *Η Ελληνική Ενεργειακή Γεωπολιτική από τη Βαλκανική ως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο*, ΕΛΙΑΜΕΠ. Αύγουστος 2018.

Τσακίρης, Θεόδωρος. *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2018.

Τσακίρης, Θεόδωρος. "Κόκκινος Συναγερμός ή Business as usual? Ποιές οι δυνητικές επιπτώσεις της τουρκο-ισραηλινής προσέγγισης για Ελλάδα και Κύπρο." *ΕΛΙΑΜΕΠ*. Ιούλιος 2016.

"Υπογράφηκε Σύμβαση μίσθωσης για την έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων στο Ιονίο Πέλαγος." *Ελληνική Κυβέρνηση*. Οκτώβριος 2018. <https://government.gov.gr/ipografi-simvasis-misthosis-gia-tin-parachorisi-tou-dikeomatos-erevnas-ke-ekmetallefsis-idrogonanthrakon-sti-thalassia-periochi-2-sto-ionio-pelagos/> (accessed Μάιος 28, 2021).

Φακιόλας, Ευστάθιος. "Ασφάλεια, στρατηγική και διαλεκτικός ρεαλισμός: Οντολογικά και επιστημολογικά ζητήματα στην συγκρότηση μιας διαφορετικής προσέγγισης της διεθνούς πολιτικής." *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 100, 1999.

